

Mellan tjuveri och heroism

*En kulturhistorisk studie av en kriminell
hjalteskepnad*

Kim-Are Olaussen

Masteroppgave ved IKOS/HF

UNIVERSITETET I OSLO

2013

Mellan tjuveri och heroism – En kulturhistorisk studie av en kriminell hjälteskepnad

© Kim-Are Olaussen

2013

Mellan tjuveri och heroism – en kulturhistorisk studie av en kriminell hjälteskepnad

Kim-Are Olaussen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammanfattning

Detta är en kulturhistorisk studie av fenomenet *kriminella hjältar*, med huvudinriktning mot den norska 1800-tals förbrytaren Ole Pedersen Höiland. Studien tar utgångspunkt i att det vissa kriminella tillskrivs konstruerade heroiska egenskaper och blir betraktade som hjältar både under sin levetid och även i eftertid. Fokuset är därmed här att undersöka grundläggande frågor vid fenomenet, så som vad, hur och varför, för att försöka hitta kulturella kännetecken som förklarar vilka mekanismer som är vid spel när vi tillskriver ett kriminellt individ hjälterollen. Studien är avgränsad till att röra vid primärt en form för kriminalitet vilket är stöld/tjuveri och den kommer också i all huvudsak att förhålla sig till en given förbrytare.

Även om arbetet är en studie av en kriminelle hjälte så är det få inslag ifrån kriminologisk ansats. I stället så har det försökts att utvinna vissa kulturbestämda inslag i skapade av den kriminella hjälteskepnaden och sedan placera studiesubjektet (Höiland) i en textuell kontext tillsammans med detta för att undersöka hur han som kriminell hjälte legitimerades och hur detta vidare gav han ett symbolisk innehåll som gjorde det möjligt att placera yttringar om han i relation till annat folkloristisk material.

Historiskt sett så försiggår studien framför allt i norsk kultur mellan åren 1797-1848. De specifika årtalen hänger ihop med studiesubjektets levnadstid. I arbetes sista kapitel så har jag också valt att göra ett par nedslag i tiden efter subjektets avslutade livshistoria för både visa till och undersöka re-kontextualiseringar av yttringar knutna till subjektet symboliska värde sett utifrån intertextuella relationer betingade genom egenskaper i det folkloristiska material. Det kommer undersökas hur och varför subjektet var en hjälte i sin samtid och genom berättelserna kommer det att visa sig hur han ständigt kan återkomma som en kriminell hjälte.

Förord

I skrivande stund så är det upplopp och oro i Europa, desperationen bland folk som redan hade lite och som nu har mist allt är inte att komma ifrån. I vår lilla lunga och skyddade avkrok ser vi inga tillopp till protester, vi är skyddade ifrån det bak det svarta guldets i nordsjön. Men befolkningen i Norge har själva smakat på en likande desperation som den som många av EUs folk gör i dag, men det är många generationer bakåt i tid. Det var som Joakim Berg uttrycket sig: ”det var ett annat dom mot ett annat vi”. Kanske är det i de krisdrabbade länderna att vi framöver kommer att se nya kriminella hjältar växa fram.

Det har varit en mycket intressant och lärorik process att jobba sig igenom denna studie. Arbetet har bestått av både blindgater och motorvägar men just det har ju varit charmen med processen. Först och främst så vill jag tacka min vägledare Knut Aukrust för alla goda inspel och förslag och för att generellt göra våra vägledningsmöten till en rolig aktivitet. Jag vill också riktiga ett stort tack till hjältarna i min familj, mina föräldrar och mina syskon för inspiration och tålamod och det samma gäller vänner och bekanta som har överlevt en otaliga av mina monologer om Höiland, kulturhistoria och allt det där. Sist men absolut inte minst så går ett stort tack till Lene Sæter – Hade inte varit här utan dig.

Kim

Oslo, en regntung men kriminellt god dag i maj.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
	Hjältefixering	1
	Kriminell hjälte	3
	Kriminalitet och aktualisering	4
	Disciplinerande metoder.....	5
	Presentation och kritik av material	7
	Historien till Höiland.....	9
2	Historia och berättelse	12
	Heroiska tider och historien som den borde ha varit.....	13
	Ole Pedersen Höiland – En livshistoria.....	16
	Fyra nedslag i Höilands karriär	18
	Nattvard med Ole	20
	Kontantuttag	21
	En tiger i ett bur.....	22
	Sista flykten.....	24
3	Straffet som byggde en hjälte.....	27
	Kriminella reflektioner	28
	Några möjliga åskådningar på straff	29
	Preventiva åtgärder.....	31
	Slaveri och tukthus	33
	Uniform, jobb och stigma.....	35
	På gott och ont – Sammanfattning	37
4	Hjältar och förbrytare	39
	Att tolka en hjälte	40
	Individ, kollektiv, normative och opportunistisk	42
	Kriminell hjälte	45
	Vad gör en ädel rövare	46
5	Höiland om sig själv.....	50
	I slaveriet med Höiland	51
	En ångrande syndare	53
	Ödet och Höiland	55

	Tvång.....	56
	Sammanfattning	58
6	Graagut och Höiland	60
	Östlandets Graagut	61
	Spegel spegel.....	64
	Unionen och de som är värre.....	65
	Nationens hjärta.....	67
	Sammanfattning – Wergeland, frihet, förtryck och kamp.....	69
7	Tjuven blir en hjälte	72
	En odödlig hjälte?.....	73
	Höiland som den ädla rövaren.....	74
	Husk og ikke glem! Så Ole Høilands sang skal synges om igjen	75
	Avslutning och sammanfattning.....	78
	Litteraturlista	81
	Digitala resurser	84
	Vedlegg	85
	Af Ola Graaguts nye vise om Ola Höiland	85
	Ole Höilands levnesløb – I rimende vers skrevet af ham selv i fængelse	86

1 Inledning

“Heroes are also a window into the soul of a culture. Look at a nation's top heroes, and you'll get a pretty good idea what values its citizens ascribe to, what ideals they cherish.”¹

Hjältar. En kultur både har och behöver sina hjältar. Vem de är och vad de gör förändrar sig genom tid och rum men de är ständigt närvarande. De kan identifieras allt utifrån en enkel definition som ett barns syn på sin(a) föräldrar eller de vi gärna kallar för vardagshjältar, till mera sammansatta, men ständigt återkommande entiteter, så som de mytologiska skapelserna Herkules och Persevs. Nuförtiden så hittar vi också fenomenet i populärkulturen där de till exempel gestaltas som fiktiva actionhjältar på den vita duken. Men den populärkulturella skepnaden är inte nödvändigtvis bara fiktiv; för en liten stund sedan så jag en intervju på en av landets nyhetskanaler där intervjuobjektet uttalade sig om en mycket populär artist och på frågan om varför han, och andra liknande idoler, utlöste en sådan hysteri var svaret att han hade ”vågat bryta ut”, ”ta chanser” och ”forma sitt eget liv” vilket därmed gjorde att han beundrades för detta då det skapade en känsla av att det samma kunde beundraren själv drömma om att lyckas med. Något förenklad är det kanske men detta är egenskaper som dagens pop-idoler delar med hjältar i det förflutna och som jag kommer att visa i detta arbete så delar popkulturens många stjärnor samma egenskaper som de mera traditionella hjältetyperna i västlig tradition.

Hjältefixering

Det kan härmed låta som om att det heroiska kan bestämmas utifrån fixerade och bestämda egenskaper – i sådan mån är *egenskaper* ett dåligt ord – men det är inte nödvändigtvis ett fruktbara antagande. Det är inte min avsikt att spåra hjälteskepnadens ursprung eller att studera dess mytologiska *ground zero* så som tex Otto Rank gjorde i *The myth of the birth of the hero* (1959) eller att gå den i sömmarna så som Lord Raglan i *The Hero: A study in tradition, myth and drama* (1956). Snarare så kan en kulturs hjältar ses relationellt i förhållanden till en kulturs delade hållningar som också är det som ger mening till heroiska egenskaper. Folkloristen John W. Roberts säger i boken *From trickster to*

¹ Psychology today (ej angiven författare): ”How to be great!” i *Psychology today*.
<http://www.psychologytoday.com/collections/201203/our-heroes-ourseleves/how-be-great>, Hämtad den 16.2.13

badman the black folk hero in slavery and freedom (1989) om detta att "We must recognize, however, that heroes do not "appear or are imagined" simply because values, warlike or otherwise, exist that are inherently heroic, but rather because values guiding action perceives as important [...]."² Vilket vidare också kan kopplas mot vad kulturhistoriken Anne Eriksen skriver i artikel "Noe om helter – en innledning" som publicerades i tidskriften *Tradisjon* nr 24 (1994), där hon säger om hjälterollen att "Det heroiske kan alltså ikke beskrives entydig etter innhold en gang for alle, men må vurderes etter funksjon og ut fra kontekst".³ Således kan vi så utgå ifrån iakttagelsen till Eriksen och Roberst att hjälterollens dygder i stor grad beror på placering av fenomenets kulturella kontext.

Krigande kulturer ger som regels sina hjältar krigerska attributer precis som fredliga kulturer tenderar att ge dem fredliga. Lika fullt så delar hjälterollen, varesig krigersk eller fredlig, några situationsbetingade attributer och/eller motiv vilka till exempel är att han eller hennes handlingar, ställda inför en hopplös situation är tillsynens omöjliga och således tolkas av andra, beroende av utfallet givetvis, som modiga och snarrådiga. Det är handlingar och motiv som tycks träffa människor, på kryss och tvärs av tid, i hjärtat och inspirera oss till att kalla de för hjältar. Jag kommer i detta arbete att studera och diskutera några av egenskaperna som hjälterollen besitter och jag gör det inte bara för att visa till 1800-tals människans syn på och behov av hjältar, även om det kommer att vara i högsätet, utan också för att jag menar att det genom en kulturhistorisk studie av hjältefenomenet kan hittas en förståelse för vilka hjältar, och kanske framförallt; vad som behövs, för de hjältar som vi skapar idag genom att studera ett slitstarkt narrativ om en hjälte.

Utlåtandet postulerar att det kan spåras en eller annan form för kontinuitet i de existerande markörerna för vår kulturs hjältar men som det redan har nämnts, och som står i motsättning till kontinuiteten, så är rollen ständigt i förändring. Är hjältefenomenets relativitet fullkomligt oförenlig med kontinuitet? Är det den postmoderna rävsaxen som smäller ihop? Visst kan denna *Gordiska knuten* lösas - om kanske inte på Alexanders sätt med svärdet. På ett sätt så kan rollen analyseras och förtolkas som Eriksen föreslår i *Tradisjon*. Där hon föreslår att placera hjälteskepnaden eller det heroiska i spänningen mellan det kollektiva och det individuella och/eller det normativa och de opportunistiska. Genom detta så blir det möjligt att undvika att se skepnaden utifrån schematiskt fastlåsta egenskaper. I stället så blir det heller

² John W. Roberst: *From trickster to badman – The black folk hero in slavery and freedom*. Philadelphia: University of Pennsylvania press 1989, s. 4

³ Anne Eriksen: "Noe om helter – en innledning" i *Tradisjon* nr 24. Oslo: Novus 1994, s. 5

möjligt att belys nämnare som är närvarande för när ett individ går ifrån att vara *vanlig* till att vara *heroisk*. Vidare så öppnar också detta för möjligheten att studera rollen diakroniskt mellan både nutid och dåtid – väl och märka med hänsyn till historiska och kulturella förskjutningar – vilket gör att våra gamla hjältar förtolkas på deras samtida premisser och att vi samtidigt kan ana en tolkning av förutsättningar för hur vi skapar nya hjältar. Detta har gjort det möjligt för mig att närma mig heroiska varelser på en generell basis vilket också har varit en nödvändig förutsättning i denna studie för att komma närmare en förståelse av hjälteskepnaden. Syftet med detta är inte för att komma med allmängiltiga utlåtanden om hjälteskepnaden, det har snarare varit för kunna analysera en specifik form för hjälte, nämligen den kriminella hjälten.

Kriminell hjälte

Innan jag går vidare så är det en till nyckelaspekt vid min studie som jag både önskar och bör kommentera närmare och det har att göra med valet av ett studie subjekt som var kriminellt. I min fascination för kulturfenomenet kriminalitet så hittade jag också en möjlig ingång till denna studie genom ett empiriskt grundlag som tar utgångspunkt i en tjuv som blev till hjälte i 1800-talets Norge. Att tjuvar – eller banditer för att använda en mera generell beskrivning - blir till hjältar är inte ny och häpnadsväckande information. Historien är full av dem och några är mera kända än andra. Robin Hood är kanske den de flest tänker på först och han är i gott sällskap tillsammans med bland andra Gest Baardsen, Jesse James, Pancho Vila, Ronnie Biggs, Prometheus, (sir) Francis Drake och Ned Kelly. Även om samtliga betraktades lokalt som hjältar av antingen sina egna eller av nationen, pre- eller post-hum, så är det fortfarande en ganska brokig församling. Det är stora skillnader i både handlingar och motiv. Pancho Vila, gårdsägaren som gick ifrån att leda ett rövargång som blev till en gerillarörelse som sedan blev en revolutionär hjälte. Francis Drake, kaptenen som med det något luddiga kaparbrev ifrån drottning Elizabeth härjade spanska kolonier och skepp i väst-indien och blev nationshjälte för sina gärning men hatad i Spanien. Eller Ronnie Biggs vars vandring började med en enkel desertering ifrån militären till att nå sitt maximum med ett av tidernas största tåggrån i 1964 följd av ständiga undvikande ifrån lagen som slutligen förde han hem till England, kändisskap och slutligen benådning – visserligen på grund av dålig hälsa. Med andra ord så ser vi att det kan det vara gynnsamt att utföra en eller annan form för avgränsning.

Historikern Eric Hobsbawm delade in de heroiska-förbrytarna i tre segment. Utan att fördjupa mig i samtliga så kan de sammanfattas grovt som den första, som är den ädla rövaren; det är här vi kan hitta den klassiska legenden om Robin Hood följt ett segment som han kallar för hämnarna vilket är en kategori som främst placerar sig i kultur och tid där hämnd där hållningar och ideal har varit förankrade i talions-principen –alltså öga för öga tand för tand. Tillslut så tar Hobsbawm för sig kategorin frihetskämpar, där han placerar kämparna utgörs av laglösa men vars sympatier hos folket uppnås genom deras agenda, och/eller motståndare, utgör deras gemensam plattform.⁴ I min studie så har jag framförallt valt att avgränsa mig till den ädla rövaren. Detta hänger naturligtvis intimt ihop med valet av valt studiesubjekt, som jag anser bäst passar in i denna kategori, som vidare är härledad ifrån det materialet där subjektet redan i sin samtid tillskrevs många av egenskaperna till legenden om den ädla rövaren och utropades som folkets hjälte på grund av att just detta. Den ädla rövarens karaktärsdrag med ansats i Hobsbawm kommer jag att redogöra närmare för i kapitel 4.

Kriminalitet och aktualisering

Begreppet kriminalitet har ett omfattande innehåll och kan tidvis vara mycket problematiskt att förhålla sig till. Genom att välja en närmast yrkeskriminell individ som studiesubjekt så har jag också i någon mån varit tvungen att förhålla mig till kriminalitet. Det är förstås tacksamt att då om inte annat att befinna sig i historisk tid och rum där lagar och regler ganska noggrant definierade vad som var brottsligt och vad som inte var det. Man kan naturligtvis ställa sig frågan om varför det ena eller andra var och är förbjudet enligt lag men att gå laggivningen i sömmarna får bli till en annan studies uppgift. I denna omgång nöjer jag mig med en definition av kriminalitet som följer:

Definisjonen av hva som er kriminelt, er ett produkt av en lang meningsdannende prosess. I løpet av prosessen bestemmer deltakerne hva handlingen står for og betyr. Forståelsesmåten varierer med tid og sted, men historiske og kulturelle forhold, med samfunnsintresser, maktintresser og pressgruppers påvirkningskraft.⁵

Det jag däremot kommer att gå närmare in på är en av kriminalitetens möjliga konsekvenser vilket är straffet. Kriminalitet och straff förstås utifrån deras kausala förhållande som förenar dem, även om kriminalitet inte alltid medför att det handlande subjekt straffas. Förhållande kan, om ännu något oproblematiserad sammanfattas med sociologen Emile Durkheims ord:

⁴ Eric Hobsbawm: *Bandits*. London: Abacus 2011, kap. 4, 5 och 6

⁵ Cecilie Høigård: "Hva er kriminologi?", i *Kriminologi* (Red) Liv Finstad och Cecilie Høigård. Oslo: Pax forlag A/S 2007, s. 14

”We use the term ’crime’ to designate any act which, regardless of degree, provokes the perpetrator the characteristic reaction known as punishment.”⁶

Jag har här träffat det ontologiska valet att förhålla mig till straffet som en form för mänsklig aktivitet som står i ett relationellt förhållande till hjälterollen och för att det i tillfället med kriminella hjältar också är en central del av det kulturhistorikern Arne Bugge Amudsen omtalar som *aktualisering situasjonen* i en utvidgad förstånd.⁷ För det är när subjektet i min studie sitter av sitt straff att delar av den föreliggande empirin som jag har använd skapas och det verkar fruktbart att det således placeras utifrån de omkringliggande omständigheterna, vart, hur och varför han straffades som han gjorde och vad gjorde detta med det material som skapades? Detta är alla frågor som rör vid aktualiseringen där vars beskrivning och analys är central för att kunna svara på de och således ge upphov till kunskap om människan i den förflutna.

Disciplinerande metoder

Straffet under den tid vars jag primärt kommer att befinna mig var på många sätt och vis inte olik ifrån hur vi straffar idag. Under slutet av 1700-talet och vidare under 1800-talet så påbörjades det storslagna reformationer av både laggivning och straffmetodik varpå framväxten av de institutioner som vi har i dag också ägderum vilket har gett upphov till en rad olika forskningsarbeten, varpå filosofen och systemkritikern Michel Foucaults arbete *Overvåking og straff* (2008) helt klart är ett av de mest kända och refererade. En intressanta och användbara aspekt med Foucaults bok är att han gör kronologisk framställning, från medeltida drakoniska straff fram till det moderna fängelsets kliniska frihetsberövande, för att visa till framväxten av den moderna straffet och institutionernas framväxt. Detta har jag tidvis hittat mycket användbart då gör det möjligt att spåra en slags ’steg för steg’ effekt i straffets idéhistoria och att det därmed är möjligt att stanna vid vissa punkter i historien, granska och försöka hitta baktanken till de olika formerna för straff som applicerades. Med det är inte bara denna lexikaliska egenskapen vid hans arbete som har varit användbart, utan också – och det jag upplever som huvudpoängen med *overvåking og straff* – att han framhäver disciplin som en nyckeaspekt för förståelse utav både 1800-talets och nutida straffinstitutioner. Detta gör

⁶ Emile Durkheim: ”From repressive to restitutory law”, i *Durkheim and the law*. (Red) Steve L. & Andrew S. Oxford 1983, s. 39

⁷ Arne Bugge Amundsen: ”Historiens tale og talen i historien” i *Kunskap om kultur – Folkloristiske dialoger*. (Red) Knut A. & Anne E. Oslo: Novus forlag 1999, s. 56, 57

Foucault i första omgång genom att visa hur straffinstitutionerna får sin utformning ifrån den militära disciplinen där både kroppen, och allt eftersom också, själen skall dresseras och disciplineras – makt skall utövas över kroppen genom tvång, förbud och plikter. Foucault skriver hur straff och disciplin knyts ihop med frasen:

Men i løpet av det 17. Og 18. århundre ble disiplinen den allmenne formen for herredømme. Å holde disiplin er noe annet enn å være slavedriver, siden de disiplinære metoder ikke baseres på de å eie den andres kropp slik slaveriet gjør. Det som gjør disiplinen elegant, et nettopp at den klarer seg uten dette kostbare og voldelige forhold, og likevel oppnår minst like store nyttevirksomheter.⁸

Straffen blir mera humana i den förstånd att det piskas, amputeras och dödas mycket mindre än i de tidigare århundradena. Istället för detta så börjar straffet alltmera att i långt större grad att handla om frihetsberövande och disciplinering. Poängen med detta sammanfattar idéhistorikern Espen Schaanning med: ”Innesperring og tvangsarbeid omfatter naturligvis kroppen, men de representerer samtidig rettighetstap, berøvelse av sjelslige goder. De skall nok ’svi’, men ikke først og fremst som fysisk smerte [...].”⁹ Avskräckningen förflyttar sig ifrån det offentliga till det undagömda och ifrån det kroppsliga till det själsliga och framförallt så uppstår idén om att det är oundvikligt och snabbt.

Disciplineringen går inte heller bara utöver institutionerna, idealet sprider sig även vidare ned mot folket som helhet ifrån de härskande klasserna och att skriva helhetlig om allt vad som vidrör disciplin är det varesig plats till i denna inledning eller i arbetet som helhet. Det som dock är en poäng är att om det tolkas genom att stat och överhet börjar att handhåva disciplin som ett straffrättsligt ideal så är det här man kan se hur en förbrytare som ständigt rymmer ifrån denna rigorösa disciplinapparat kan bli till en folketshjälte. Det är inte otänkbart att folkliga sympatier dyker upp för de som opponerar mot det som definieras av eliten som riktigt och oriktigt, moraliskt och omoraliskt, inbjudande och äckligt. Snarlikt vad till exempel sociologen Norbert Elias visade i boken *The Civilizing process* (2000).

Kriminalitet och straff kan alltså ses i ett förhållanden kriminalitet är ett avik som kommer till uttryck igenom våra lagar och regler. Om det så gäller ’oskrivna sociala regler’ eller vår (mer eller mindre) sekulära brottsbalka är inte det viktiga. Snarare så framträder det som vi anser som kriminellt, i både en laggiven och social förstånd, och säger en god del om om vår kultur, våra värderingar och hur vi väljer att handla på vägarna av dessa. Brottslighet är på

⁸ Michel Foucault: *Overvåking og straff – Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal akademisk 2008, s. 123

⁹ Espen Schaanning: *Fortiden i våre hender – Foucault som vitenshåndtør* (bind 2). Oslo: Unipub 2000, s. 390

många sätt den förvrängda bilden av det ordnade samhälle, men samtidigt så är de i 'ordnade' samhällen att en kriminella hjälteskepnad konstrueras, och det är där vi hittar studiesubjektet, vars namn det nu är på hög tid att namna, nämligen Ole Pedersen Höiland (1797-1848). Vem han var, vad han gjorde, hur han gjorde det har kommer jag att komma närmare in på senare i denna studie så jag tänker inte omtala han något vidare just nu utan bara göra läsaren uppmärksam på att han var en mycket spektakulär förbrytare som var både in-brytare och utbrytare.

Presentation och kritik av material

Bortsett ifrån en rad med biografier om Ole Höiland så dyker han också upp i allt ifrån noveller, film och visor. Senare kommer jag diskutera några av de biografier som jag har använd mig av som ren bakgrundsinformation om Höilands livshistoria. Men några av mina primära källor i denna studie har varit ett par *skillingsviser*. Det innebär inte således att detta är en studie av formatet utan snarare så har jag försökt att förhålla mig till deras textuella innehåll vilket därmed har öppnat för en kulturstudie då texter kan ses som folkloristen Richard Bauman framhåller i *A world of others' worlds – Cross-cultural perspektiv on intertextuality* (2004) som "[...] texts are conceived as essentially as cultural objects: durable, repeatable, classifiable, linked to other texts by relationships of descent and generic similarity"¹⁰. Genom att placera texterna i denna sammanhang som Bauman föreslår, så har det också blivit möjligt att se hjälteskepnaden i ljuset av detta och därmed också att placera skepnaden i en överordnad genre av heroism där den ädla rövarens motiv och karaktärsdrag står centralt. Perspektivet kommer jag att utreda undervägs genom studiens tre avslutande analytiska kapitel.

Det är i huvudsak två texter som har analyserats i detalj. Dessa har jag sedan läst upp mot andra former för traditionsmaterial som vidrör Höiland. Den ena texten är Höilands självbiografiska visa titulerad *Ole Höilands levnetslöp – I rimede vers skrevet af ham selv i fængelse*. Vad gäller Höilands visa så har jag valt att förlita mig på Nationalbibliotekets upplysningar om att det faktiskt är Höiland själv som är författare av den. Efter att ha läst texten flera gånger så framträder det att den mest sannolikt är skriven under hans näst sista uppehåll på Akershus slaveri. Samtidigt så har jag upplevt det som nödvändigt att förhålla

¹⁰ Richard Bauman: *A world of others' words – Cross-cultural perspectives on intertextuality*. Malden: Blackwell publishing 2004, s.2

mig något kritiskt till om det verkligen var Höiland som var visans rätta upphovsman då andra former för traditionsmaterial också är katalogiserade under hans namn men är helt klar producerade tiotal år efter hans död. Detta har också gjort att jag inte har förhållit mig till texten som en faktabaserad källa till historiska upplysningar om Höiland, det har jag hämtat från annat håll. Textens värde ligger heller inte primärt i om det är Höiland själv som har skrivit den eller inte, och inte heller är det om dens upplysningar stämmer överens med faktiska förhållande det central heller. Textens värde ser jag hellre i att den kan ses som en yttring och bidrag till att förstå hur och vad som legitimerar Höilands heroiska innehåll och att visan placerar han i en större tradition.

Den andra texten som jag har analyserat blev skriven av en känd figur i Norges historia vilket var Henrik Wergeland (1808-1845). I sitt omfattande författarskap så fick han också plats med kritik av den norska brottsvården och han skrev ett par visor om Ole Höiland. Den text som jag här har studerat närmare är visan *Af Ola Graaguts nye vise om Ola Höiland med mer*. Wergelands text fungerar, precis som Höilands egna visa, som ett led i en större legitimerings process. Texterna innehåller likheter som sammanfaller genom retoriska uttryck. Om en skillnaden skall framhållas så är kan det spåras till att den ena är en visa om och av Höiland medan Wergelands text mobiliserar symboliskt innehåll knuten till Höiland som hjälteskepnad i sin diskurs. Texternas likheter och skillnader har jag inte här gjort till min avsikt att granska. Snarare så har jag valt att behandla de kulturalanalytisk som berättelser eller *yttringar*, med yttringar så förstår jag det här som litteraturvetaren Mikhail M. Bakhtin framsatte det i *Spørsmål om talegenrane* (2005), dvs. som led i en längre kedja som gör det möjligt att ta utgångspunkt i att undersöka om texterna om Höiland kan ses under ett samlade uttryck för den ädla rövarens narrativ och därmed kunna se varför en kriminell blir till hjälte.

Texterna förstår jag i denna sammanhang som yttringar och berättelser om den ädla rövaren genremässing indelning vilket gör att det kan förstås utifrån följande som att "When an utterance is assimilated to a given genre, the process by which it is produced and interpreted is mediated through its intertextual relationship with prior texts."¹¹ Jag har här valt att avsiktligt inte använda mig av folkloristiskt material ifrån den ursprungliga Robin Hood legenden. Detta är på grund av att denna studien först och främst undersöker hur Höiland blev till en hjälte varpå hur tillslut hans hjälteskepnad blev en symbolisk representation av karaktärsdrag och egenskaper som kännetecknas av legenden om den ädla rövaren som sedan

¹¹ Bauman: *A world of others' words*, s. 3-4

har producerat och reproducerat ny mening om Höiland som hjälteskepnad genom sina mottagarna av innehållet.

För att undersöka den kriminella hjälten intertextuallitet så har jag också valt att lyfta in ytterligare två former för berättelser i den avslutande analysen som är avlägsna i tid ifrån både Wergeland och Höiland och ifrån varandra. Den ena är den novell-aktiga publikationen *Den Norske røver Ole Høilands bedrifter, eventyr, fængslig og frigivelse* (1900) som är en ren fiktion om Höiland där han fungerar som en symbolisks ställföreträdare för den ädla rövarens mest kända aktör Robin Hood. Den sista källan som jag har valt ut är låten *Balladen om Ole Høiland* som skrevs av den norska rapgruppen Samvirkelaget i 2006. Samvirkelaget bestod i stort sett utav medlemmar ifrån den vänster-radikala hiphop-gruppen Gatas parlament och deras politiska incitament kommer tydligt fram igenom hur de använder sig av Höiland som en symbol på den kriminella hjälten. Förövrigt så kan det vara värt att märka sig, även om det är något anekdotiskt, att *Balladen om Ole Høiland* också är titel på en låt framförd av vissångaren Alf Cranner men texten är där en avkortad variant av *Leventsløbet*.

Så tillslut så vill jag också nämna att för att genomföra analysen så har jag metodmässigt förhållit mig till en närläsning analys av texterna, inspirerad delvis av kulturhistorikern Ane Ohrvik i artikeln ”Autorisering i Norske svarteböcker” utgiven i *Or gamalt – nye perspektiv på folkeminner* (2011) tillsammans med delar av Arne Bugge Amundsens artikel ”Histoirens tale og talen i Historien”, publicerad i *Kunskap om Kultur – folkloristiske dialoger* (1999). Utöver de ovan nämnda teoretiska och metodiska ansatserna så har det också tillkommit flera igenom arbetets gång. Jag har inte försökt att förhållit mig till en överordnad teori igenom hela arbetet utan snarare så har jag försökt att avgränsa mig till använda teori där jag har upplevt att det vill kunna säga något mera om förtydning av materialet eller vid granskning av generella kulturhistoriska fenomen.

Historian till Höiland

Som det har indikerats ovan så kommer mina analyser att rikta in sig mot delar av det traditionsmaterial där Höiland förekommer. Till detta så hör det också en historisk dimension där Höilands livshistoria också kommer återges då det var hans faktiska handlingar som också var avgörande för att han slutligen blev en hjälte. Till grund för biografiska översikt över Ole Pedersen Höilands liv så har jag delvis inhämtat information ifrån ett par relativt färska biografier. Dessa två är Alf Christian Oddanes *Ole Høyland - Mestertyv og utbryterkongen*

(2009) och Anne B. Bull-Gundersens *Ole Höiland – Mestertyv og utbryterkonge* (2009). Dessa är ganska lika, och då inte bara i förhållande till att deras titel är närmast identitisk, bortsett ifrån stavningen av Oles efternamn. Biografierna är skriva som populärvetenskapliga verk som först och främst har som funktion att träffa ett relativt brett spektra av läsare. Kanske framför allt riktar de sig mot ungdomar och vardagsmannen som söker att underhållas av lättsmält läsning i första omgång. Allmängörningen av deras arbeten har således resulterat i att bland annat de referensmodeller som det som oftast ställs krav till för vetenskapliga publikationer är slojade det samma har också gjort att metodiska och teoretiska inte presenteras i någon större grad. Till trots för sina svagheter på de ovan nämnda områdena så har båda författarna listat sina källor rätt så noggrant och det framstår inte, efter att ha undersökt delar av deras källmaterial, som om att deras dokumentationer inte skulle vara pålitliga. En problematisk men samtidigt intressant aspekt med biografierna till Oddane och Bull-Gundersen är att de tidvis blandar friskt på samma sida mellan historiska referenser till Höiland liv med inslag ifrån folklivsskildringar om Höiland. Detta blir förstas framför allt ett problem om man sätter sig som mål att skriva historian till Höiland som den *faktiskt* var men även utifrån en kulturhistorisk position där man till exempel försöker undersöka berättelser om hur det *borde* eller *kunde* ha varit, speciellt när forsknings subjektet är sammanflätad mellan verkliga handlingar och deras symboliska innebörder för berättelsen.

En annan källa till biografisk information om Höiland som jag har hämtat en god del information ifrån är *Livsslaven Ole Pedersen Höilands levnetløb* (1835). Nationalbiblioteket har inte angivit någon författare för den 16 sidor korta biografien och det har inte lyckats mig heller att spåra kandidater jobbet. Även om författaren är *incognito* så har han eller henne lyckats samla och framställa det mesta av upplysningar som andra biografier också innehåller på ett bra sätt vilket gör den till en ett fint supplement av källor, speciellt i och med att det är skriven under Höilands levnadstid. Ytterligare en intressant nivå med *Livsslaven* kan också ses i att det korta och enkla massmediala formatet som i sig själv vitnar om Höilands status och att det måste ha varit stort intresse för att läsa om han både bland borgare och arbetare.

Ytterligare en källa som bör nämnas här är dem som skrev av polisfullmäktige Harald Meltzer (1814-1862) Meltzer skrev en lång artikelserie i Christiania-posten titulerad *Ole Höilands liv og levnet* (1919) under året efter Höilands död som senare också trycktes i en samlad biografisk utgåva med samma namn. Meltzer har med tiden erhållit ett rykte som kanske den översta autoriteten för Höiland biografer. Detta är inte heller ett oförtjänt ryktet för det som

gör Meltzer till en god källa är det att han delvis skriver sakligt och utan överdrifter eller att ta sig tid med att skriva in skrönor om Höiland och delvis så var han en samtida polisfullmäktige med förstahand tillgång på det mesta av rättsdokument knutna till Höiland. Jag har här använd Meltzer som översikt litteratur till de redan nämnd biografiern och har därmed inga direkta referenser till han igenom mitt arbete.

Litteraturforskaren Yngvar Ustvedt (1928-2007) bok *Slavene på Akershus – vårt strengeste fengsel* (1999) är också en bok som jag har förhållit mig till för att samla upplysningar om Höilands livshistorian. Jag har valt att nämna boken här i inledningen då den beskriver villkoren för Höiland på Akershus slaveri.

2 Historia och berättelse

Historiskt sett så kommer vi i detta skriv att primärt befinna oss mellan åren 1797-1848. Det är årtionden som för Europeisk del spänner mellan ofredsår, hungersnöd, revolution och frigöring. Efter att Adam Smiths utgav av *An inquiry into the natur and causes of the wealth of nations* i 1776 så tågar merkantilismen, intimt bunden tillsammans med teknologiska landvinningar, fram med den industriella revolutionen som kom till att omfamna allt flera, och slutligen samtliga, av Europas stater. Borgliga och liberalistiska modeord och idéer så som frihandel, republik, demokrati vinner allt mera mark, och republik och demokrati diskuteras ivrigt men anses fortfarande som relativt hotfulla ord mot det gamla styrsättet. Den oinskränkta kapitaldrivna idé möter på även den på mothugg men det dröjer helt fram tills Karl Marx och Friedrich Engels ger ut *Det kommunistiska manifest* i 1848, som förövrigt är samma år som Höiland begår självmord i sin cell på Akershus slaveri, att den möter av en kraftig kritik. Samma år omtalas ofta som revolutionsåret i Europa. Upproren kan tolkas utifrån två delar. För det första springer det ut ifrån arbetarklassens och böndernas missnöje med de förfärliga förhållandena, på både fabriker och i städerna generellt, och orättvisorna som drabbade arbetare och fattiga i städerna, vilket var en konsekvens av den snabba industrialiseringen. Missväxt, hungersnöd och epidemier är också stickord här. För det andra så kan det ses som ett uppror mot resterna av det feodala samhället där aristokratin i flera länder fortfarande var de stora landsägarna som närmast tvingade bönderna att jobba för lite eller ingenting. Resultatet blev slutligen det historikerna i efterhand har kallt revolutionsåret 1848.

För Norge som nation och för Höiland som person så är det en konsekvens av en annan revolution – vars motiv och drivkraft förövrigt är snarlika de i 1848 – som är värt att nämna vilket var den som ägde rum i Frankrike drygt 50 år innan. I kölvattnet av den franska revolutionen bryter Napoleons-krigen ut för fullt i 1800 och härjar helt fram till freden i 1815. I Norge, som ännu var en del av Danmark, och som i sin tur har tagit sida med Napoleon, så drabbas befolkningen av hungersnöd som resultat av Englands kornblockad, som tillsammans med att klimat visar sig ifrån sitt värsta, fick förödande konsekvenser för befolkningen i 'landet i nord'. En tursam konsekvens av kriget är för Norges del att Danmark tvingas avstå landområdet till Sverige och i det politiska tumultet som uppstår så lyckas herrarna i

riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 att författa Norges nya grundlag vilket också markerade nationens första steg mot oberoende efter århundraden i Danskt styre. Nationen skulle byggas och fullkomligt oberoende ifrån främmande makt skulle uppnås.

Idéhistoriskt sett så var Norge som nation under större delen av 1800-talet, likt resten av Europas nationer, bäddad djupt i de romantiska idealen. Upplysningens torra rationalism och förnuft blandades ut med känslan, det naturliga och friheten till att förtolka skönhet och poesi. De romantiska idealen kopplades sedan ihop med nationalismen vilket förankrade människor, kultur, historia och natur i en omfattad och synergi liknande nations-förståelse. För många av de lärda så innebar det nationalromantiska projektet att visa hur ett folk inom ett vist geografisk område hörde hemma där, genom att visa hur de genom historien hade formats av landskapet och hur detta sedan kom till uttryck igenom allt ifrån klädsel, matlagning, arkitektur, äventyr, sägen och visor som skulle dokumenteras och samlas för att så kunna visa vad som verkligen var nationens [folkets] kännetecken och vad som således gjorde de så unika och storslagna.¹²

Heroiska tider och historien som den borde ha varit

1800- och 1900- talet var en tid där Norge bygger vidare på sin nationella identitet. Det är som det har pekats mot ovan en tid där nationsbyggandet skjuter fart, och när begreppet används så är det också i en explicit mening där den nationella egenarten konstruerades. Materialet för konstruktionen bestod av bland annat språk, religion och historia i syftet att återropa folkets gemensamma ursprung och nationella tillhörighet. Det bör dock framhävas att även om vi i torrt akademiskt ordalag kan förhålla oss till nationen och det nationella som en konstruerad entitet, eller som en *föreställd gemenskap* så är den också manifesterade i människors verkliga liv:

Begrepet *foretillte* felleskap må likevel ikke forstås slik at nasjonen er uvirkelig eller fiktiv. Mennesker tenker, føler og handler ut fra denne forestillingen, de både dreper og dør for nasjonen de tilhører. Dermed blir nasjonene kulturelle, sosiale og politiske realiteter.¹³

I kölvattnet av den iver som rådde efter att samla, förklara och förmedla så mycket som möjligt om nationens egenart så framträdde gradvis också vissa föremål eller personer (både verkliga och fiktiva) som tillskrevs ett vist symboliskt värde för den nationella egenarten. För

¹² Kristen Hastrup: *Viljen til viden – en humanistisk grubog*. Köbenhavn: Gyldendal 1999, kap. 3

¹³ Anne Eriksen & Torunn Selberg: *Tradisjon og fortelling – inføring i folkloristikk*. Oslo: Pax forlag A/S 2006, s. 120

Norges del så hittar vi föremål som spände mellan allt ifrån stabbur, bunader och stavkyrkor. Man bör kanske vara något varsam med att säga 'personer' i denna sammanhang då det är en etablerad förståelse för att de som faktiskt blev nationella symboler var bönderna som kom till utgöra själva 'urbefolkningen'. Men lika fullt så var det några individer som kom till att framstå som symboler för nationen, några som hämtades gärna ifrån sägnen och diktningen heroiska män som Olav Haraldsson, Harald Hårfagre och Leiv Eriksson. Nationsbyggandet innebar att återuppfinna eller rekonstruera nationens hjältar, varpå människor som stod som representationer på nationens styrka, historiska rötter och religion, kunde användas. Det är intressant att notera sig att blott själva uppbyggnaden av nationen gärna är kopplad till de klassiska heroiska handlingarna som innefattar begrepp som har kamp, seger och frigöring som sina centrala motiv. Men nationen behövde också nya symboler som kunde representera den nationella mångfalden och som diagonalt kunde tilltala, och uttalade, både klasser och kön. Eriksen framhåller att nationen måste omfatta alla sin medlemmar och ge de en meningsfull identitet. Hjälteskepnader kan därmed sägas vara centrala för att styrka och upprätthålla nationell identitet genom dess symboliska laddning. Om han eller hon utmärker sig inom idrott, konst, krig eller bankrån är inte det viktiga, det centrala är snarare att folk kan identifiera sig med hans eller hennes motiv och handling och prestationerna blir därmed ett uttryck för gemensamma värdering och hållningar.¹⁴

Ibland så är det nationens hjältar och ibland är det hjältar för vissa gemenskap inom nationen så som klasser eller etniska grupper. Tidsperioden vi här kommer att befinna oss i är också en era där nationsbyggandet gjorde det nödvändigt med hjältar. Precis som med andra nationalsymboler så ligger det i hjältarnas symboliska laddning långt mycket mer än vad som kan låsas in i kategorier som 'sanning' eller 'fakta'. Mening och innehåll i det kulturella symbol som hjältar har är något som utmärker sig hos de, både före och efter 1800-talet, och det är att de inte tillhör historien om hur det *verkligt* var, utan snarare berättelserna om hur det *kunde* eller *borde* ha varit och som i vilket fall blev berättat *som om det* var.¹⁵ Förhållandet mellan berättelse och historia kan ställas på lik linje med den grekiske filosofen Aristoteles utlåtande om diktning och historieskrivning:

From what we have said it will be seen that the poet's function is to describe, not the thing that has happened, but a kind of thing that might happen, i.e. what is possible as being probable or necessary.

¹⁴ Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax forlag 1999, s. 55, 56

¹⁵ Eriksen: "Noe om helter – en innledning", s. 3

The distinction between historian and poet is [...] that the one describes the thing that has been, and the other a kind of thing that might be.¹⁶

Citatet från Aristoteles är i sig själv beskrivande för att förklara förhållandet mellan traditionsmaterial och historia, i den grad vi här kan förstå traditionsmaterial som ett resultat av poetens funktion som berättare och där berättelsen utgörs av idéer och meningar som inte är fastlåst i en antagen historisk sanning. Det är i min mening långt mera fruktbart att se berättelser som historiska och kulturella uttryck i form av problem, lösningar och inspiration, traditionsmaterialets styrka ligger således inte i att vara bunden till faktum, styrkan ligger snarare i, och som historikern David Lowenthal framhåller:

Heritage the world over not only tolerates but thrives and even requires historical error. Falsified legacies are integral to the exclusive purpose of group identity. Those who seek a past as sound as a bell forget that bells *need* built-in imperfections to bring out their all-important individual resonances.¹⁷

Det är också i detta att vi kan hitta en möjlig ingång till en kulturanalys då det material som bidrar till legitimeringen av dem som kulturella kärnsymboler kan hittas i olika former för populärkultur eller folklöre. För att illustrera detta närmare så tillåter jag mig lite kort att diskutera den lilla pamfletten *Den norske röver Ole Höilands bedrifter, eventyr, fängslig og frigivelse* som utgavs vid 1900-talets start vars format har en sorts massmedial form, indikerad av dess lätta språk och låga sidantal.

Bara i titeln - speciellt i delen *bedrifter, äventyr, fängslig og frigivelse* - hittar man faktiskt ett ganska gott exempel på hur fiktionen har adopterat en verklig historisk person och omskrivit hans livsberättelse. Ole Höilands liv kan kanske också kallas ett liv en smula utanför det ordinarie och det är därmed förståeligt att adjektivet *eventyrlige* är en del av titeln. Men dem flesta som studerar eller har studerat biografiska upplysningar om Ole Höilands liv rycker kanske lite på ögonbrynen när ordet *frigivelse* också har smugit sig in i titeln. I verkligheten kom aldrig Höiland i närheten utav att frigges men i den ovan nämnda pamfletten, vars titel förövrigt sammanfattar nästa hela handlingen i den, så är den förestående frigivningen av Höiland närmast något läsaren kan förvänta sig tillslut. I ett källkritiskt perspektiv så skulle man kunna påpeka många faktafel med denna berättelsen men i sådant fall så missar man också själva poängen med att förstå både nationsbyggandets heroiska projekt nämligen att det inte rör sig om berättelsen om om hur det verkligen var eller är utan snarare om hur det borde vara och vad det kan bli.

¹⁶ Aristoteles: *The poetics*. London: Penguin classics 1996, s. 16

¹⁷ David Lowenthal: *The heritage crusade and the spoils of history*. London: Viking 1997, s. 132

Betyder så detta att all litteratur som jag i senare kapitel kommer att analysera står i en direkt korrelation till nationsbyggandet och innebär de *de facto* att allt av traditions material skall förstås som ett led i nationsbyggandet? Naturligtvis är det inte så. Men då detta är en historisk studie i lika stor grad som det är en kulturell studie så arbetas det med texterna som både vitesmål ifrån en historisk tid där bland annat nationsbyggandet var central, och utifrån kulturellt perspektiv där människan som ger mening till historien är central.

Traditionsmaterial innehåller inte hårda upplysningar, informationen vi kan hämta ur de är snarare kopplat till ett tidstypiskt innehåll bestående av bland annat moral och värderingar. Tilltros för detta lilla brandtal så kommer vi nu att förflytta oss tillbaks till de biografiska upplysningarna om Ole Höiland då hans verkliga liv, i minst lika stor grad som den fiktiva värld som skapades runt han senare, formade den kriminella hjälten.

Ole Pedersen Höiland – En livshistoria

Den första officiella nedteckningen om Ole Pedersen Höiland¹⁸ kan spåras till hans dop datum den 24:e februari 1797 och genom ett enkelt sök i riksarkiven så hittar vi att det är Peder Olsen Höiland och Gjertrud Gullovsdatters förstfödde son Ole Pedersen Höiland i Grindheim kyrka, Bjelland sokn.¹⁹ Det exakta födelsedatumet för Ole är inte fastställt, något han själv senare i livet också skall ha påpekat att han inte visste exakt. Källorna pekar dock mot att han redan var ett par månader gammal vid dopet så det kan gott tänkas att han var född i slutet av 1796 men då den första konkreta nedteckningen om hans existens först ägde rum den 24:e februari 1797 så väljer jag i detta skriv att förhålla mig till detta datum för att beräkna hans ålder.

Ole var den äldsta i en syskonflock som bestod av utav Gunnvor (1799), Åsa (1801) och Guluf Andreas (1804). De första åren av sitt liv, 1797-1802, spenderade Ole i barndomshemmet på Höiland gård men på grund av familjens ganska belastade ekonomiska situation så såg dem sig tvungna att sälja gården och flytta till Kristiansand. Det är också i denna perioden som både biografierna och berättelserna framhåller som när Ole skulle ha fått överlämnat visdomsorden ”Husk på det, Ole, när du kommer ut i livet får du ikke det du

¹⁸ I detta arbete så har jag valt att använda mig av stavningen Höiland och inte Høyland. Förvisso så stavas Oles efternamn med y i krykoboken från hans dop men senare så förekommer hans namn som oftast stavat med i. Denna sammanblandningen skall enligt Bull-Gundersen (s.13) beropå dåtidens något ofärdiga rättskrivnings regler.

¹⁹ I dag en del av Audnedal kommune som är lokaliserad ca 6 mil utanför Kristiansand.

rimelig tilkommer , så ta det! Det er ingen synd å stjele ifra andres overflod.”²⁰ Om detta verkligen sades eller inte finnes det ingen dokumentation på men utlåtande följde med Ole i senare berättelser om han som vi skall se närmare på i det sista kapitlet, vi återvänder därmed till upplysningarna om Ole och hans liv. Biografierna som jag har förhållit mig till är överens om att familjens ekonomiska misär berodde på att produktionsvillkoren vid gården gjorde att i stort sett allt av egenproduktion gick till att försörja familjen. För att därtill kunna ha råd med att betala skatt och andra utgifter så tvingades dem att ta upp lån. För att sedan kunna betala dessa räntan på lånen så behövdes nya lån. Denna ekonomiska garnnystan visade sig helt olöslig för familjen vilket tillslut resulterade i en konkurs där föräldrarna såg sig tvungen att sälja gården.

Vilken verksamhet Peder och Gjertrud försökte sig på Kristinsand under de sista åren av sina live föreligger de inge vidare dokumentation men på Bull-Gundersen och Oddane visar till att de inte lyckades komma sig utav sina ekonomiska svårigheter och således hamnade på stadens fattighus. Det kan med detta låta som om att Oles föräldrar var lata eller inte hade någon som helst ekonomisk sans. En slutsning som blir fel av i alla fall två orsaker. För det första så tycks det vara konsensus mellan biografierna om att Peder Höiland var en aktivt och hårt arbetande man men som det nämndens ovanför så var det problematiskt för familjen att erhålla någon avkastning på husmansplatsens avkastning. En annan orsak till familjens risiga ekonomi hör ihop med situationen för resten av landet. Aktualiseringssituationen vars Oles barndom och ungdom äger rum kan och bör också läsas upp mot det rådande förhållanden i Norge vid den aktuella tidpunkten det gäller resten av nationen så var detta också en mycket utsatt tid både för ekonomi och jordbruk. Extremt dåliga skördar mellan åren 1810-1813 som ett resultat av klimatmässiga orsaker samt den indirekta påverkan genom den brittiska kornblockade som Napoleons krigen, som utspelade sig på den Europeiska kontinenten (1800-1815), förde med sig gjorde att tillvaron var knaper för de allra flesta av Norges befolkning.

För Oles del så resulterade familjens ökande fattigdom i att han vid 11 års ålder tvingades försöka försörja sig själv genom att ta olika jobb som dräng på de lokala gårdsbruken. Som tur var så fick han i 1812 så slutligen ett fast jobb med tillhörande boende, vid prästgården Tveit via prästen Lassen. Prästen skall ha varit bekant med familjen efter en tid som kappelan

Yngvar Ustvedt: *Slavene på Akershus – Historien om vårt strengeste fengsel*. Oslo: J.W Cappelens forlag 1999, s. 90 (utlåtandet förekommer också i de andra biografierna i mer eller mindre identisk utformning)

i kyrkan i Bjelland sokn och därmed valde han att förbarma sig över Ole. Under sitt treåriga uppehåll på Tveit så hade Ole många sysslor men jobbade framför allt som herde och fyrböter. På Tveit så passade också Lassen på att Ole också fick genomgå konfirmationsundervisning samt att lära sig att läsa och skriva. En effekt av undervisningen och socialiseringen vid Tveiten gjorde att Ole senare i livet beskrevs som en välartikulerad man som kunde kommunicera med både de bildade och med sina egna [med fångar]. Förövrigt så kan det nämnas att Ole vid vuxen ålder beskrevs av ögonvittnen som en ”pen lysluggte gutt” som var om lag ”5 fot og 6 tommer høy og hade for övrig en utmerked helse.”²¹ Med andra ord så kan det antas att Ole växte upp till att bli en man som hade både utseendet hjärna. Efter tre år, vilket placerar oss omkring 1815, så bestämde sig Ole för att lämna Tveit för att sig iväg mot Kristiansand för att där prova lyckan.

För Oles föräldrar så hade de ekonomiska problemen som sagt inte upphört vilket slutligen tvingade dem att flytta in på fattighuset i Kristiansand kring påsken i 1816. Ole hade kommit till dem året innan för att bo med de i hopp om att kunna hitta ett jobb som sjöman ett jobb som för tiden visade sig vara mycket svårt att få. Arbetsmarknaden var redan mycket mättad och den ekonomiska krisen som följdes av missväxt drabbade således utan undantag den tidigare gott sysselsatta hamn-, handel-, regiment- och karantän- staden Kristiansand och gjorde att arbetsmarknaden var mycket dyster för de flesta.²² För att lyckas försörja sig själv, och för att hjälpa sina föräldrar, så valde tillslut Ole att börja stjäla, något det visar sig att han har en stor talang för.

Fyra nedslag i Höilands karriär

En helt, uansett vad han nå ellers drive på med, er en person som handler, som er synlig og dramatisk aktiv. Handlingene er storslåtte, ekstraordinære, ofte voldsomme – fremfor alt synlige.²³

Citaten ovan indikerar egenskaper vid hjälteskepnadens handlingar. Utifrån detta så har jag valt att här under ge en presentation på några av Höilands handlingar som jag menar skiljer sig ut ifrån resten av hans brottsregister. Jag har därför valt att presentera primärt fyra utvalda händelser som var så spektakulära och tillsynens omöjliga att utföra att de helt klart kan ses i en direkt korrelation till skapandet av hjälten Höiland. Handlingarna kan tolkas som både storslagna och extraordinära men det var så vida vi vet inte särskilt våldsamma men detta är,

²¹ Léonine d’Aunet: *En pariserinnes reise genom norge til spitsbergen 1833*. Oslo: Aschehous forlag 1968.

²² May-Brith Ohman Nielsen: *Mennesker, makt og mikrober – Epidemibekjempelse og hygiene på sørlandet 1830-1880*. Bergen: Fagbokforlaget 2008, Kap. 1, s. 37

²³ Eriksen: *Historie, minne og myte*, s. 56

och som vi kommer undersöka senare, inte en nödvändig betingelse för den kriminella hjälteskepnaden i norsk 1800-tals kultur och inte heller idag.

Samtliga av de fyra utvalda momenten ägde rum efter att Höiland hade sina första skärmyslingar med myndigheterna. Innan vi startar med det fyra händelserna så vill jag först spendera några rader på Höilands brottsbana fram tills den första av dem. Den första gången han arresterades var i Kristiansand i augusti 1816, 19 år gammal. Han hade då redan gjort sig skyldig i flera stölder från flera olika gårdar på det norska Sörlandet och han hade också utfört flera tjuverier och rån under vintern 1815 till och med vår och sommar 1816. Allt i allt så erkände Höiland totalt 13 stölder i förhör och som straff för detta så dömes Höiland till 2 års tukthusarbete. Ett straff som förövrigt senare utökades till två års fästningsarbete efter ett par rymningar från häkte och tukthus.

Inga av hans stölder föregick som väpnat rån. Inbrott och ficktjuveri var den föredragna metoden till Höiland. Hans offer, i denna tidiga perioden av hans karriär, var som regel bönder som hade varit på handelsresa till till Kristiansand och som efter avslutade affärer drack en god del på stadens tavernor. Scenariot beskrevs ofta som följande; När en stor bonde eller *kakser*, lade ut på sin hemresa så dök Höiland upp ur det blå och erbjöd sig artigt att föra offrets hästkärra. Höiland sa som oftast att var resande och skulle samma väg som det berusade offret och att mot att få använda sig gratis transportmedlet så skulle han för det. Offret kunde då passade på att använda sig av möjligheten till att sova av sig lite av ruset och offret så hade somnat, eller var ouppmärksam, så bestals dem av den fingerfärdiga Höiland.

Vid inbrott så valde han som oftast gårdar vars husfolket inte var hemma men det förekom också att han också stal ifrån de som hade gett han övernattningsplats medan de sov. Som det redan nämnts så dömdes Ole i 1816 för flera liknande tjuverier, samt en rad med små inbrott, till tukthusarbete. Arresten eller tukthus var tillsynens inget hinder för Ole. Han tycks att i perioden 1816-1819 ha kunnat rymma i stor sett efter eget välbefinnande ifrån de olika straffanstalter. Tidvis så verkar det närmast som om att han uppsökte myndigheterna eller lät sig arresteras för att få hussly i korta perioder, speciellt under vinter halvåret. Efter att ha arresterats i 1819 så blir han sittande i Stavanger amts arrest i hela 2 ½ år, om han stannande där så länge för att han själv önskade det eller om det var för att han faktiskt inte hittade någon möjlighet till att rymma är oklart men efter dessa 2½ åren i Stavanger så ”fandt

angjældende i vaaren 1822 atter leilighed til at undvige af Stavangers arrest.”²⁴ Höiland har vid denna tidpunkte blivit lite av en lokal-kriminell kändis på Sörlandet. Hans förbrytelser är dock ännu små, även om de är rätt utspekulerade.

Nattvard med Ole

Den första av Höilands kända inbrott och utbrott var inbrottet hos prosten vid Helleland i 1822. Efter att ha lämnat arresten i Stavanger i 1822, vandrade Höiland runt på kryss och tvärs av Sörlandet och passade på att under tiden också att begå en rad med mindre inbrott på olika gårdar. Med detta blev han också allt mera notorisk i denna del av landet. Med ett växande rykte så kommer också gärna en bristande anonymitet vilket gjorde att när ryktet om att Ole Höiland hade setts i närheten av prästgården vid Helleland i närheten av Egersund i början på oktober, så marscherade prosten upp ett vakthåll till gården bestående av fyra man.²⁵ I *Ole Höilands leventsløb – i rimede vers skrevet af ham selv i fængslet* så skriver han själv om sin motivering för val av inbrottsobjekt med:

I Helleland jeg hørte, der var en rig, en præst, min vei der forbi førte derhen som allerbedest. Imidelrtid har rygtet vel dette for ham bragt, og da han for mig frygted, tog fire mand til vagt.²⁶

Det bör vara adekvat att anta att Höiland hade sonderat målet innan han gick till aktion. Han passade på att vänta tills prosten serverade sitt vakthåll en aftons måltid. Höiland hade då tagit med sig en stege och tjära. Han använde stegen till komma åt ett fönster på gårdshusets andra våning. Fönstret smorde han sedan in med tjära, för att undvika att glasskårer skulle falla ned och skapa alarmera vakterna när han krossade det för att kunna lyfta av låset på insidan.

Planen till Höiland gick alldeles utmärkt och han kom sig in på det som antagligen var Prostens kontor eller sovrum. Varken prosten eller vakterna tycks ha trott att Höiland skulle våga sig på ett inbrott i huset, i synnerhet uppe på andra våningen med huset fullt av vakter en våning under och kanske var det därför att en god del av prostens värdesaker, pengar och ljusstakar inte var inlåsta på något sätt och Höiland kunde roffa åt sig utav det han måtte önska.²⁷ Höiland gömde sedan delar av stöldgodset och begav sig iväg mot Arendal där han grepps igen den 23 december 1822.

²⁴ *Livsslaven Ole Pedersen Höilands leventsløb*. Christiania: Winthers forlag 1835.

²⁵ Anne B. Bull-Gundersens: *Ole Höiland – Mestertyv og utbryterkongen*. Oslo: Ominpax 2009

²⁶ Ole Höiland: *Ole Höilands leventsløb – I rimede vers skrevet af ham selv i fængslet*. vers 14

²⁷ *Livsslaven Ole Pedersen Höilands leventsløb*, s. 8, 9

Efter avslutat rättssak så dömdes nu Höiland av högsta domstolen den 16:e december 1823 till livstids fästningsarbete samt även en prygling eller kagstrykning. Att straffa brottslingens kropp var fortfarande förhållandevis vanlig under 1800-talet men då som oftast genom att dieter bestående av vatten och bröd eller genom piskning som i Höilands tillfälle. Straffen och slaveriet kommer att diskuteras närmare senare i detta arbete. Efter att pryglingen hade verkställts den 24 februari 1824 så flyttades Ole Höiland till Akershus slaveri där han skulle sona resten av sitt straff.²⁸ Akershus fästning visar sig dock inte heller att kunna hålla på Höiland som under hela sin karriär rymmer hela fyra gånger därifrån, två gånger i perioden 1824-1832 och en tredje gång, vilket även den gång som för oss till nästa punkt i Oles brottskvartett, den 11:e juni 1834.

Kontantuttag

Det verkar passande att börja denna del med ett lite citat ifrån Höilands visa också:

Jeg nu en streg udførte, som alle kronet har og som man om mig hørte, den mærkelige var. Mig penge nu i tanken var eneste attraa, saa husked jeg paa banken, at der var nok at faa.

Den andra händelsen vi här kommer att se närmare på var hans mest kända och spektakulära inbrott Norges banks filial i Oslo i 1835. Efter att ha rymt ifrån Akershus slaveri i 1834 så påbörjar Höiland det som blir hans färd fram emot det som skulle komma att bli hans största, mest kända och troligtvis mest välplanerade, inbrott och stöld vilket var det han utförde mot Norges bank den 31:a december 1834. Kuppen resulterade i en ekonomisk vinst för Höiland på dryga 60 000 Specidaler vilket motsvarar över 12 miljoner NOK i dagens valuta.²⁹ Summan är förstås så stor att den i sig själv gör att kuppen både framstod och framstår som förhållandevis spektakulär för att vara utförd av en person.

Höiland försökte efter sin senaste flykt att komma sig över gränsen till Sverige men då han saknar både pass och pengar så väljer han att söka tillbaks till Christiania. Väl framme i Christiania så söker han hussly hos en tidigare bekant, Ole Vidste och hans fru,³⁰ som bodde på en husmansplats (Bekkestua) på Nordre Åsen gård som idag är en del av Torshov. Höiland blev boende hos Vidste, större delen av tiden lär han ha spenderat i parets källare med att perfektionera sina planer, som nu är inställd på rånet av Norges bank, och till att tillverka nödvändiga verktyg för genomförandet utav den.

²⁸ *Livsslaven Ole Pedersen Höilands levnetslöv*, s. 9

²⁹ Alf Christian Oddane: *Ole Höyland*. Egersund 2009, s. 128

³⁰ *Livsslaven Ole Pedersen Höilands levnetslöv*, s. 13

Bortsett ifrån att förse Höiland med proviant och nödvändiga redskap så utför också Vidste ett par rekognoseringar för Höiland i banken, allt i byte mot löfte från Höiland om att få en del av den söta inbrottskakan. Höiland lyckas med att producera de nödvändiga nycklarna för att komma sig in i banken men den sista nyckel till själva bankvalvet visar sig vara svårare. För att laga en kopia av denna nyckel så skall han ha följt efter vaktmästaren hem från jobbet i banken flera kvällar och då ha fått studerat nycklarna som antigen hängde i hans knippa eller som vaktmästaren hade placerat i den lykta han bar på.

Nycklarna till Höiland är således inte 100 procent precisa men tillräckligt för att låsa sig in. Sätten han tar reda på om huruvida de fungerar är helt enkelt genom att låsa sig in i banken efter stängningstid hela två gånger innan själva inbrottsaftonen. Varje gång han försöker så kommer han helt till den sista dörren men inte längre. Men metoden med att ”försöka – misslyckas – gör om gör rätt” betalar sig tillslut och den 31:a December 1834 så står Ole Höiland inne i bankvalvet vars rikedomar han tar för sig av för att sedan försvinna där ifrån. Utbytet kunde nog också ha varit ännu större vore det inte för att Höiland, som inte ville väcka någon uppmärksamhet, inte riskerade att använda sig av ljus vilket resulterade i att han famlade runt i mörkret och var tvungen att ta den han antog var sedelbuntar men utbytet blev stort nog i alla fall.³¹ Höiland är efter inbrotten en mycket förmögen man men han tvingas leva på ständig flykt och han uppehåller sig till mestadels i skogarna kring Christiania till han arresteras den 21:a Januari 1835.

En tiger i ett bur

Den tredje hållpunkten vi stoppar vid är strax efter arresteringen då han låses in i kronprinsens kruttårn. Arresteringen i Lier gick inte helt smärtfritt för sig för Höilands del. Under gripandet så fick han ett par sabel-hugg över ena handen och ett mot huvudet. Skadorna var rätt så illa så han transporterades fort till slaveriet för att där vårdas för sina skador. För fängelsets styre så stod det klart att det behövdes särskilda åtgärder för att hålla på deras, där och då, mest kända fånge.³² Efter att det blev känt att det var Höiland som begått rånet mot Norges bank så hade han gått ifrån att vara en fifflar och inbrottstjuv av rang till att vara rikskändis. Det kan tyckas att det nu för slaveriets del stod en del prestige på spel. Höiland hade tidigare lyckats rymma därifrån hela tre gånger - kedjor, vakthåll och murar tilltros – och en fjärdegång

³¹ *Livsslaven Ole Pedersen Höilands levnetslöp*, s. 14,15

³² Ustvedt: *Slavene på Akershus*, s. 98, 99

önskade de sig nog inte. Höiland skulle således förvaras så att en rymning var omöjlig. Samtidigt så kan det tänkas att det också var en önskan om att skicka allmänpreventiva signaler utåt. På grund av sin nyvunna kändisstatus så tordes det inte ha varit ett alternativ att begrava Höiland i en källarcell. Kompromissen blev en specialbyggd förvarnings cell i det som hade varit känd som kronprinsens kruttorn men som efter färdigställande av Höilands nya krypin och skyltfönster som senare också blev känd som tigerburen. Frågan var således om buren skulle kunna hålla på rymningsexperten? Höiland var på sin sida övertygad om att han skulle klara av att rymma igen, i alla fall kan detta läsas ut av delar av den dialog som Höiland hade med kommandanten på Akershus som den resande franska författarinnan Léonine d'Aunet skrev om i sin reseskildring:

«Du hittil klart og flykte ifra alle de fengslene du har vært innom, derfor kan ikke jeg ta sjanser, og du får den strengeste behandling,sa han til fangen.» Ole bare smilte til svar.

«Tror du at du kunne rømme herfra også»

«ja herr Kommandant.»

«Har du planer om det?»

«Ja herr Kommandant.»³³

Det byggdes en sorts bur, i huvudsak bestående av furu, med endast ett par tummars mellanrum mellan stolparna och ett solid trägolv varpå ända möbel i buren var en liten trästol. Buren placerades också så i rummet att det inte var möjligt för Höiland att nå helt ut till väggarna. En extra säkerhetsåtgärd som också utfördes var att koppla alla springklarna till ett utspekulerad fjädringssystem som aktiverade en bjällra med en gång när rörde vid dem.³⁴ Förutom en rymningssäker bur så eskorterades också Höiland hela tiden av minst två vakter och för att toppa kakan så ilades han det tyngst järnet som kunde uppdrivas på Akershus som han ofta hade på sig både dag och natt. Det som skiljde Höilands tid i buren ifrån han andra uppehåll bak murarna var kanske framförallt det faktum att han nu också satt på utställning. Det blev fashionabelt för både fattig och rik att på söndagar dra till Akershus för att titta på Höiland i buren.

Annars följde hans frihetsberövande det som kanske kan kallas det normala straff narrativ: Han var fångad, han blev förhörd³⁵, han fick sin dom och han piskades igen. Kanske tärde livet i buren och den rigorösa säkerheten extra hårt denna gången då han försöket begå

³³ d'Aunete: *En pariserinnes reise igennem Norge til spitsbergen 1833*, s. 22

³⁴ Ian Petter Brodahl: *Kronprinsens kruttårn*. Digital resurs, s. 12, 13

³⁵ Det kan vara intressant att märka sig att tilltrots för långa förhör så avslöjande inte Höiland de olika lokationer för vart han hade gömt undan utbytet från Norges bank. Delar av det hittades förvisso senare men det finnes fortfarande en god del ute på avägar.

själv mord när han rakade sig en morgon genom att skära sig över halsen. Om detta var ett genuint självmordsförsök, han snittade inte djupt nog till att skära av halsartären, eller om Höiland gjorde detta för att slippa de håra säkerhetsåtgärderna och att vara på utställningen för en stund äro ovist. Det kan tänkas att det rörde sig båda. Allt eftersom tiden gick tilläts Höiland igen att få lov att sysselsätta sig med lite små jobb på en privatcell men hans hembas är fortfarande buren och fortfarande strömmar det på med människor varje söndag då det hade blivit lite av en fin söndagsaktivitet för både borgare och arbetare att spendera sin lediga dag med att dra och se på Höiland, tigern i buren där han var, och andra fångar. Det att dra på slaveriet upplevdes säkerligen som exotiskt och lite farligt. Men det är värt att påpeka att det samtidigt också gjorde fångarna till kuriosa, till vilda djur som tryggt kunde observeras, beundras eller spottas med bur och kedjor mellan åskådare och fånge. Man kan knappt föreställa sig hur detta måste ha upplevts för fången, vi kan sätt ord på det som ovärdig och inhumant som i bästa fall nog bara ger en vag beskrivning av den faktiska känslan. Höiland blev på Akershus i närmare fyra år, bortsett ifrån en kort avvikelse i 1837, innan han rymde för sista gång den 17:e September 1839.

Sista flykten

Till sist så har jag valt dedikerad några rader till Höilands sista flykt ifrån Akershus slaveri. Buret på Akershus skulle vara, och hade nog varit för de flesta, omöjlig att rymma ifrån. Men det är här igen att Höiland visade sig att vara något unik. Hela operationen med att komma sig ut ur fästningen kan närmast föra tankarna till en nutida Hollywood actionfilm. Men som så ofta annars så är överträffar verkligheten fiktionen.

Exakt hur Höiland hade fått tillgång på de redskap som han behövde för att komma sig ut ur buren är osäkert. Det är dock rimligt att antaga att han antigen lyckades smuggla med sig dessa ifrån den lilla verkstadscellen som han tilläts att jobba i på dagtid eller att han lyckades besticka någon av det anställda vakterna. Förvisso så är det inte speciellt relevant i detta skrivs tillfälle om hur han än hade gått tillväga för att erhålla redskapen han behövde. Det relevanta är snarare vad han använde de till. Innan rymningen under natten till den 17:e September, vilket förövrigt en natt som härjades av rikligt med regn och åska, så hade Höiland skurit ut ett hål igenom plankorna i golvet i sin cell. Efter att ha kommit igenom golvet och kommit sig in i byggnadens källare så var det nästa företagandet att komma sig igenom en cirka två meter tjock grundmur av gråsten med endast en järnbult som redskap.

Höiland forcerade grundmuren och fortsatte därefter till nästa hinder som bestod utav att komma sig ned, på utsidan av fästningen, ifrån den nästan sju meter höga fästningsmuren med ett rep på endast ett par meter. Allt detta gjordes medan han fortfarande var lagt i järn. Höiland var återigen på frifot och spenderade denna gången hela tre år utanför fängslets murar, troligtvis primärt i skogarna kring Drammens området där han enligt sin egna förklaring primärt hade livnär sig på jakt och fiske. Hans livet i frihet tog slut i Augusti 1842 efter att ha angivits av en familjen som han hade sökt hussly hos och Höiland hamnade gör sista gången på Akershus.³⁶

Rymningen i 1839 var starten på ett *crescendo* som avslutades i med ett *forte* 1848. Höiland blev sittande på Akershus helt i sex år. Han skall förvisso ha lagt planer om att försöka rymma därifrån igen men alla genuina försök misslyckade eller stoppats innan de ens han sätts i spel. I efterkant så kan vi ana att straffet nog tärde på Höiland, när han arresterade i 1842 så var han trots allt redan 45 år gammal, en ålder som måste ses utifrån de liv han levt och att genomsnitts ålder i vid 1800-talet mitt var ca 50 år. Att rymma var inte längre ett alternativ för Höiland och därmed så valde han istället att söka om benådning vid ett par tillfällen, varpå en sista ansökan lämnades in till kung Oscar 1 som tyvärr valde att avslå Höilands ansökan. Höiland skall efter detta ha blivit mycket deprimerat och vid flera tillfällen skall han ha försöka att ta sitt eget liv. Höiland lyckades tillslut den 20:e december 1848 då han hittades död, som resultat av självmord genom hängning, ensam, tragisk och isolerade på Akershus slaveri, om inte annat så blev detta hans sista flykt.

Livshistorian till Ole Pedersen Höiland avslutades där men historien om han skulle fortsätta i lång tid ännu genom hans placering i berättelserna. Sammanfattningsvis så kan man säga att hans livsnarrativ på många sätt liknar det klassiska tragiska berättelserna gudar och människor där människans liv består av en lång rad med utmaningar och motgångar innan den oundvikliga döden.³⁷ I Höilands liv så ser vi tragedins genredrag igenom hur hans liv börjar i fattigdomens provningar, har små korta höjdpunkter av rikedom och lycka innan han avslutar det själv då straffet blir för mycket att hålla ut. Kanske var det inte bara det spektakulära vid hans handlingar utan också det tragiska med hans liv som gav genklang hos andra som gjorde att hans heroiska legitimering föregick så smidigt? Det är i alla fall inte otänkbart.

³⁶ Brodahl: *Kronprinsens kruttårn*, s. 12, 13

³⁷ Lord Ragland: "The hero: A study in tradition, myth, and drama, part 2" i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990, s. 139-147

I nästa kapitel så skall vi se närmare på straffet och hur det påverkade utformningen av den kriminella hjälteskepnaden.

3 Straffet som byggde en hjälte

Innan vi kör igång detta kapitlet så är det ett nivå till som jag önskar att kommentera på. Straffet återkommer ibland som en del av flera av våra traditionella hjälteskildringar. Varför straffet är det är har till tider ganska dunkla orsaker. Hjälten i utvalda klassisk berättelser genomlider sig ett straff, som ibland utgör en central del av hjältens liv och därmed i utformningen av hans eller hennes karaktärsdrag eller i straffet som en orsak eller nödvändighet i avslutning på deras liv vilket slutligen underbygger deras heroism. Prometheus som plågades av ondsinnade fjäderfä för sina handlingar. Herkules, som tog livet av sin familj, som straffades genom att påläggas att utföra 12 närmast omöjliga uppgifter. Eller när Jesus utförd en ultimata heroiska handling för människan, just genom att acceptera sitt straff, och därmed dö för deras synders förlåtelse.

Det är inte min avsikt att här framhålla att straffet är en rödtråd igenom allt som finns av heroiska broderier, men då detta skriv handlar om en kriminell hjälte så upplever jag det som naturligt att diskutera straff mera ingående då straff är en konsekvens av kriminalitet och kriminalitet i detta tillfälle är det som har tolkats som en heroisk-handling. Straffet i denna sammanhang diskuteras delvis för att straffet, som det tolkades av både den kriminella och andra, kan ses som ett bidrag till sympatier för den kriminella, och delvis för (och i anslutning till skapandet av sympatier) att straffet faktiskt var det han ständigt lyckades rymma ifrån.

Målet är inte att framsätta idéer och värkställningen av straff som rätt eller fel och därmed komma med normativa utlåtande. Snarare så är syftet med detta kapitlet att presentera läsaren för några av det grundläggande premisserna för straff i norskt 1800-tals kultur och att framhålla några problematiska sidor vid straffet. Vi kommer att röra oss mellan några idéhistoriska förutsättningar för varför straffet hade tagit den form som det hade under Höilands vistelser i de olika institutionerna som var till rådighet under tiden han hade sitt virke samt också undersöka något närmare några olika ideal för att straffa. Idealen har jag också inlämnat i framför allt deras historiska framväxt men det är också ställd några likhetstecken till vår nutid då de fortfarande är aktuella inom modern kriminalomsorg.

Kriminella reflektioner

Som det diskuterades något i inledningen så är straffet ett viktig moment att stanna vid när vi för att studera och förstå Höilands heroism. I det förragående kapitlet så såg vi att Höiland var inom de både mest kända och de mest använda formerna av straffinstitutioner i Norge under första halvdel av 1800-talet, företrädesvis tukthus och slaveri. Det moderna fängelset, eller dess föregångare; botsfengslet, var visserligen uppfunna men inte implementerade i Norge ännu. Som jag ser det så är straffet också en representation av hållningar och värderingar i en kultur. Med kulturhistorikern Peter Burkes ord: ”Essentially, a representation is not ’the thing in itself’ but a ’stand-in’ for it. This suggest we cannot know the meaning of an object except through its representation.”³⁸ Om en handling straffas hårt så kan det tolkas som att den representerar ett kraftigt brott både mot samhällets skrivna regler och ofta även mot oskrivna socialaregler. Det är dock ett faktum att det rätt som det är dyker upp tillfällen där det inom ett samhället inte råder ett koncensus om vad som representerar ett rimligt straff ovanför en given kriminell handling.

Det gäller nog också att förstå vem som skapar och definierar representationen av straff för att således förstå varför så många ställer sig bakom ett individ som ständigt bryter med, och rymer ifrån straffet. Problematiken kan fördjupas genom hur Peter Burke uttryckte sig kring problemet mellan spårket [straffet] och värden [kulturen] utanför som språket skulle reflektera: ”the mirror had been broken. Doubt has been cast on the assumption that a representation ’corresponds’ with the object it represented.”³⁹ Tydligen i tillfälle med Höiland så representerar inte längre straffet en korrekt reaktion till brottet och antagelsen om att straffet korrensponederar med den samlade kulturens normer och värdering om hur det skall straffas blir, om inte bruten så, böjd. Just detta kan betraktas som det unika med den kriminella hjälteskepnade då hans lagbrott ger en indikation på att straffet inte är ett gemensamt projekt utan bara den styrande elitens. Betyder detta så att straffet skall tolkas som en ensidig disciplinerande process med utspring ifrån en maktelit med fågelperspektiv och som inget annat önskar än att filtrera disciplin över folket? Nej. Straffet representerar inte nödvändigtvis enbart vertikala disciplinernings projekt. Det föreligger också som kulturhistorikern Nils Gilje bemärker ”horisontale realasjoner”⁴⁰ där straff, och behovet av straff, förstås bedöms och ibland utmäts innåt i ett givet socialt skickt. Något förenklat kan man säga att vissa lagar och

³⁸ Alun Munslow: *Narrative and history*. New York: Palgrave Macmillan 2007, s. 143

³⁹ Peter Burke: *what is cultural history*. Cambridge: Polity 2008, s. 78

⁴⁰ Nils Gilje: *Heksen og humanisten*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Björke A/S 2003, s. 21

reaktionsapparat också var något som hade stöd nerifrån men här bör vi också märka oss att människor i de lägre skick hade liten eller ingen möjlighet att påverka lagarna då det ännu inte existerade någon form för demokratiska forum för dem. Således kan vi också antaga representationen av straff inte speglade folkets vilja och när en vågade att utmana straffet [stat,elit,kolonist] så väckte det beundran.

Några möjliga åskådningar på straff

Fram till mitten av 1700-talet så fängelsestraff förhållandevis ovanligt. Som historiken Henry Kamen märker sig:

Perhaps the most important aspect of punishment in pre-industrial Europe was also, to modern eyes, the most surprising: criminals were not as rule incarcerated. Though gaols existed everywhere, they were employed as temporary residences until the fate of the condemned person could be decided.⁴¹

Det är alltså en poäng att det frihetsberövande straffsystem som vi känner det idag ännu inte var uppfunnet och därmed inte satt i system. I den grad det förekom behov av att fängsla så rörde det sig använde man sig i huvudsak av arrester där den antagliga förbrytare hölls inlåst till rätts-saken kunde komma igång och tills ett lagomt straff kunde dömas. Det för-moderna alternativet till fängelsestraff var generellt en blandning av kroppsliga och social straff – så som piskning och lämlästning. Eller förvisning, deportering, marginalisering och social utstötning och tillslut; avrättning. Beroende på brottets allvar så kunde de olika formerna för straff blandas efter domstolarnas behag. Exempel på en kombination är det straff som drabbade den smått ökända Robert Françoise Damiens som gjort sig skyldig i ett mordförsök på Ludvig den 15. Han torterades, parterades, avrättades, brändes och hans aska spreds för viden – kanske kan det tolkas som en avslutande deportering.⁴²

Från mitten av 1700-tallet så förkastades de tidigare straffidealen för en ny typ av straff där fängelset och frihetsberövandet fick en långt mera central plats. Foucault notera denna förändring av straffet till att röra förlust av frihet med frihetsberövandets enkla form i den förstånd där ett samhälle har kommit till att prisa frihet och där straffet i form av ett berövande börjar ses på som den optimala lösningen:

Tapet av frihet er like smertelig for alle. I høyere grad enn bot og mulk er frihetsberøvelse den «egalitære» avstraffelsen.[...]. Dessuten gjør den det mulig å utmåle straffen nøyaktig ved hjelp av

⁴¹ Henry Kamen: *Early modern European society*. London: Routledge 2000, s. 201

⁴² Foucault: *Overvåking og straff*, s. 9-11

tidsvariabelen. Fengselstraffen har en lønnsform som i de industrielle samfunn gir den skjær av å være «innlysende» økonomisk riktig, og lar den framtre som en reprasjon av den forvoldte skade.⁴³

Som vi kan se av citatet ovan visar det också att det inte bara var friheten som ett kognitivt föreställning som var centralt när straffet skulle stöpas i en ny form. Hela idén om frihetsberövande måste också kopplas i hop med den samtida föreställningen om en mätbar tid och *fritid* för att få mer än bara en ren filosofisk mening. För att göra det något tydligare så kan utmätningen av straff-tid kan ses parallellt med framväxten av industrialiseringen. För fabriksägarna så hade tiden blivit till en mycket avgörande faktor för deras överlevnad. De som kunde producera och få ut sina varor snabbare än sina konkurrenter ville ha ett försprång vilket som oftast var synonymt med profit. Problemet för fabriksägarna var att arbetarna inte var livegen och därmed i viss grad kunde välja sin arbetsplats. Men om antalet arbetstimmar skulle komma till att bestämma lönen så kunde arbetaren tyglass – den anställda tvingades underkasta sig klockan.⁴⁴ I och med att fängelserna hade likande princip om lön och arbete, och tidvis faktisk var mycket lika industrin, så kunde straffet i form av frihetsberövande både försvaras och framstå som det rationella valet.

Straffet utvecklade sig som sagt bort ifrån att vara så brutalt, tortyr som straff- och förhörsmetod avvecklades, och straffet kom till att handla mera om att straffa, disciplinera och förbättra förbrytares själ framför att pina kroppen och straffet förflyttades också ifrån det offentliga till det privata, bak fängelsets murar framför torgets gapstock. En oro som följde med straff-reformationen var således om straffet skulle kunna behålla sin allmänpreventiva effekt. Bortsett ifrån hämnd-motivet så hade straffets avskräckande funktion varit ett av straffets främsta syften. Något enkelt sagt: att skrämja potentiella förbrytare till ett dygdigt liv. I för- och delar av tidig- modern tid så föregick detta genom att straffa den brottsfällde kropp men idéerna som började att göra sig gällande under Höilands tid tog i stället ansats i att vara avskräckande igenom att vara frihetsberövande och totala. Ingen handling skulle gå ostraffad.

⁴³ Foucault: *Overvåking og straff*, s. 198

⁴⁴ Sven-Eric Liedman: *I skuggan av framtiden – modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Albert Bonniers förlag 1999, s. 68

Preventiva åtgärder

Den som forsøkte å bryten loven, gjorde dette fordi han ville oppnå et gode, altså fordi han ville oppnå en lysfølelse. [...] Det som dermed måtte til var på den ene side en straff som ga så mye ulyst at den potensielle lovbrøteren ga opp sitt forsett om å bryte loven.⁴⁵

Citatet ovan beskriver kärnan av den allmänpreventiva idéen. Allmänpreventivt brottsförebyggande är ett elegant begreppet för att beskriva brottsförbyggande arbete där potentiella förbrytare – därav *allmänna* dimensionen – skräms bort ifrån kriminell verksamhet med hjälp av hot om ett obehagligt straff. Syftet med allmänprevention är med att andra ord att se till att straffet, är oundvikligt och att det svider långt mycket hårdare än en eventuell vinst vid en förbrytelse. I tillägg till straffets allmänpreventiva funktion så har också individpreventionen varit en viktig komponent inom tänkande om straff det senaste 200 åren. Individpreventionen kan summeras i korthet som ett försök till att reparera individen genom olika metoder och att avskräcka det ifrån att begå förbrytelser igen. Tankesättet drar idag särskilt på växlar ifrån psykologin och medicin medan den under det tidiga 1800-talet tog ansats i att höja fångarnas moralen genom arbete, bibelstudier, isolering, dieter och övervakning för att transformera han till en nyttig borgare. Straffet var tänkt inrullad i ett nyttoprincip - precis som idag - vilket med andra ord något grovt innebar att straffet skall vara nyttigt för samhället genom att som sagt verka avskräckande för de som överväger att begå ett brott samt att straffet också skall bättra den som ändå lyckas med att hamna i fängelse.⁴⁶

En av de första som tog till ord för humaniseringen av straffet kan spåras till 1700-talets Italien där filosofen Cesare Beccarias straffkritiska arbete *Om Forbrytelse og straf* (1764). Han argumenterade där för en ny form för allmänprevention som inte syftade till att nödvändigtvis skada gärningsmannen fysiskt.

Straffens formål kan følgelig udelukkende være at hindre gerningsmanden i at volde nye skader på sine medborgere og at afholde andre fra at forvolde tilsvarende skader. Man bør altså foretrække de straffe og den måde, hvorpå de fuldbyrdes, som under overholdes af de rette proportioner efterlader et så virkningsfuldt og varigt indtryk som mulig på menneskenes sind, men på gerningsmandes krop, der er mindst pinefuldt.⁴⁷

Genom sin nya filosofi om allmänpreventiva straff fick Beccarias idéer stor genomslagskraft i utvecklingen av straffets funktion utöver 1800-talet. Med sig på laget hade han visserligen

⁴⁵ Espen Schaanning: *Menneskelaboratoriet – Botsfengslets historie*. Oslo: Scandinavian academic press Spartacus forlag 2007, s. 43

⁴⁶ Angelika Schafft: ”Almenprevensjon” i i *Kriminologi* (Red) Liv Finstad och Cecilie Høigård. Oslo: Pax forlag A/S 2007, s. 290

⁴⁷ Cesare Beccaria: *Om forbrydelse og straf & Voltaires kommentar*. København: Museum Tusulanums forlag 1998.

andra europeiska filosofer så som till exempel fransmannen Voltaire, tysken Anselm Von Feuerbach och engelsmannen Jeremy Bentham som ställde sig bakom behovet för en nytänkning av straffsystemet där avskräckningsprincipen och framför allt en humanisering stod centralt vilket också, med tiden tagen till hjälp, bidrog till en reformering av straffet.

I Norge var det stadsfysikus Frederik Holst (1791-1891) som kanske framför allt utmärkte sig i debatten och ivirigt tog till ord för en reform av straffet. Efter en studieresa till Storbritannien utgav han en rätt kompakt avhandling; *Betragtninger over de nyere Brittske fængsles, især med Hensyn til Nødvendighede af en forbedring i Fangepleien i Norge*, i 1823. I Storbritannien så lät han sig imponeras av de nya fängelsemodellerna som säkerligen tilltalade medicinaren i Holst då institutionerna där närmast förankrade sig i en behandlings liknande tillnärmning till straffet. Därtill så var det också en ekonomisk tankegång i det brittiska systemet som också tilltalade liberallisten i Holst. Anstalterna drevs som privatägda bedrifter med fångarna som arbetskraft när de inte satt isolerade på sina celler för eftertanke om bot och bättring. Kombinationen av arbete, disciplin och moralisk bättring hade visserligen också genererat goda resultat i den brittiska brottsvården och likande förändring av norska standarder var därmed att föredra. I sin avhandlingen så förespråkar han att förbättra de hygieniska och näringsmässiga villkoren i fängelset, få till en gott inarbetad individualprevention med allt vad det innebar av fysisk och psykisk disciplinering för att i slutändan uppnå en god samhällsekonomisk försvarbar lösning där de brottsliga individen kommer ut av sitt uppehåll som produktiv och moraliskt rehabiliterad borgare.

Den önskade signaleffekten var att straffet både sved, var ofrånkomligt och snabb var med andra ord viktigt både som samhällsnyttig mekanism och även ovanför det straffade individen som det inte bara ansågs nödvändigt att förbättra moralen till utan också att avskräcka ifrån att återfalla till kriminalitet. Det kan framstå som en smula paradoxalt för oss idag men Holst som förespråkade förbättring av landets anstalter och fångarnas levnadsvillkor också menade att straffet vid slaveri- och tukthus straffen var för milda. De var milda i den förståelse att Holst menade att det saknades disciplin i dem. Att de var frihetsberövande var inte nog utan optimalt sett så behövde de vara, och i tråd med det vi skall se senare av Höilands egna ord om slaveriet, underkuvande i sättet som fången blev förvaltat på.⁴⁸

⁴⁸ Schaanning: *Menneskelaboratoriet*, kap. 2

Innan vi tillslut kommer att komma in på de olika straffinstitutionerna så önskar jag att lite kort diskutera kontrollbegreppet. Både allmän- och individ- preventiva åtgärder är former för kontroll. Formen för ett kontroll i denna sammanhang vill således vara antingen primär- eller sekundärkontroll. Som det ligger i ordet så handlävs den primära kontrollen utav de som kommer först, de som står närmast. Primärkontroll är den socialkontroll som, men inte uteslutet, består av familj, vänner och till exempel kolleger. Relationen mellan kontrollör och den kontrollerade är således som oftast så nära att norm-avviket överskuggas av den. I kontrast till detta står den sekundära kontrollen där relationen överskuggas av handlingen då den observeras av den/det utanförstående. Polis, åklagare och domare (rättsväsendet) är de sekundära kontrollörerna som framför allt är av betydelse i denna sammanhang. Om ett norm-brott eller avvik som karakteriseras som en kriminell handling observeras av en eller flera av dessa så tolkas det ofta utifrån deras förståelsesätt vilket som regel är förankrad inom en rättslig ram.⁴⁹

Slaveri och tukthus

Som det har diskuterats ovan så var, och är, avskräckning genom olika former för kontroll samt hot om, och implementering av, straff viktiga inom västlig straff-tänkning. Ett av de strängaste straffen man kunde dömas till i Norge under 1800-talet var *festningsarbeid* eller slaveri som det kanske var mest känd som, varpå en något mildare form var *tuktehusk*. Slaveriet materialiserade stor grad avskräckningsidealen, vilket man ser om man till exempel ser till dess kontroll genom stränga arbetsrutiner, uniforma kläder och genom att lägga kroppen i järn. Men det som jag upplever som spännande med straffet under den tiden som Höiland var i slaveriet är att tanken för ett nytt fängelsesystem och humanisering av straffet var på plats men handlingen hade ännu inte konkretiserats. Slaveriet som straff har långt mycket mera gemensamt med för-moderna kroppsliga straff än med de moderna själsliga straff av den enkla orsak att slaveriet framförallt straffade genom att tvinga 'kroppen' i hårt fysiskt arbete.

Tukthusen var en mera heterogen institution vilket betingades utifrån att det användes både som verktyg för mildare straff som till exempel skolning av 'svåra barn' och som

⁴⁹ Nils Christie: "Social kontroll" i *Kriminologi*, (red) Liv Finstad och Cecilie Höigård. Oslo: Pax forlag A/S, 2007, s. 91, 92, 93

fattigdomsbekämpning. Gemensamt för både tukthus och slaveri är att det i båda två straffades och bättrades genom hårt arbete.

Det var som sagt i huvudsak två former för straffanstalter i Norge som var i drift under Höilands karriär. Höiland sonade i bäggedera. Den ena är *tuktehus* och den andra är *festningsarbeid*. Tukthus räknades som ett något mildare och mindre van-ärande straff. I Höilands levnadstid så existerade det flera tukthus i Norge som etablerats under 1700-talet. Trondheim fick sitt i 1735 följd av Kristiania och Bergen i 1741 respektive 1744 och till sist, och kanske mest intressant vad gäller Höiland, Kristiansand i 1744. I sin späda start så bör inte tukthusen förstås som en rena straffanstalter. Detta är en av de orsaker till att dem ofta innefattade en rätt så heterogen samling av människor. Några insatta, som till exempel svåra och motsträvande ungdomar skickades dit av prästen för att där genomgå sin konfirmationsundervisning eller så kunde det vara tjänsteflickor som var motsträviga eller arbetslösa som inte kunde hitta annat jobb.⁵⁰ Utöver dessa så var de insatta mindre grova brottslingar som tex. tiggare, fyllon, vagabonder och problembarn. Efter en förändring av straffutmätningen för tjuveri och häleri i 1789, straffet gjordes mildare och därmed placerades många flera på tukthuset, så ersatte tukthusens något blandade uppgifter av en allt mera straffanstalts-liknade funktion där det fokuserades i stor grad på tvångsarbete och disciplin.⁵¹

Mest sannolikt så gjordes denna förändringen för att kunna utdela det straff som ansågs som lämpligt. Höiland skulle egentligen ha sonat 2 år på tukthuset i Kristiansand, dömdes den 15:e november 1816, men av dessa så sonade han först fyra veckor innan han rymde den 17:e december samma år. Han grepps och fördes in i fängelseprotokollet vid Kristiansands tukthus igen den 19:e februari 1817 efter att ha godtagit ett tilläggsstraff på 4 års fästningsarbete efter sin tid på tukthus. Höiland var i denna, och för sista omgång, på tukthuset i ca ett och ett halvt år då han den 22:a juni 1818. Nästa gång han arresterade, och siktades för ytterligare stölder och tjuverier, så dömdes han till livstid fästningsarbetet.⁵²

Traditionellt så hade fästningsfångarna varit krigsfångar eller fiender av staten, dvs kungen, i en eller annan förstånd men användes mera och mera som straffanstalt för vanliga förbrytare utöver 1700-talet och vidare igenom 1800-talet. Fästningsarbete, eller slaveriet som det var mera känd som, är den andra formen för straffanstalt som tillämpades under Höilands tid. Det

⁵⁰ Tunktehus kallades också manufakturhus då de fungerade som en sorts fabriker där arbetslösa kunde få jobb och lön om ännu utan äran i behåll.

⁵¹ Schaanning, *Menneskelaboratoriet*, s. 26, 27

⁵² Bull-Gundersen: *Ole Höiland*, s. 22-28

ligger i institutionens namn att det dem som är insatta där är slaver – ofria och omyndiga. De förvandlades ifrån fria människor till någon annans egendom, en person utan medborgerliga rättigheter, en som tvingas till att jobba (orimligt mycket och hårt) för någon annan eller en annan form för underkastelse.⁵³ För dem som hamnade på slaverierna under tidigt 1800-tal så innebar som regel tillvaron hårt fysiska tvångsarbete plus en begränsad diet bestående av vatten och bröd med tillhörande daglig piskning eller stockslag ifrån vakterna vilket således gjorde att det var liten eller ingen tvekan om att det insatta var slaver på slaveriet.⁵⁴ Fångar på Akershus fängelse vid tiden kring Höilands sista besök där (1842-1848) var klädda i gråa och svarta dräkter med tillhörande gråa strumpor med vita ränder. Uniformen var delad i två; En överdel och ett par benkläder. Då fångarna stort sett hela tiden var ifört fotlänkor så var benkläderna designade med knäppning längs sidorna så att byxorna kunde komma av även med kedjorna på.⁵⁵

Uniform, jobb och stigma

Bortsett ifrån att uniformerna var mycket praktiskt utformade för att ta av fot- och arm- länkor så fungerade de också som fyrtorn vid rymningar genom att de var lätta att känna igen i städernas myller och att det underlättade arbetet för fångvaktarna när fångarna sattes i arbete utanför fästningarna. Att låna ut slaver till offentligt eller privat arbete utanför murarna var ganska vanligt då det gav ett extra ekonomiskt tillskott till både slaveriet och till slaven. I somliga tillfällen så fungerade ordningen så bra att slaven erbjöds jobb efter sonad tid.⁵⁶ Det är värt att märka sig – och kanske blir det lättare att begripa sig på Holsts efterlysning av mera disciplin – att även om fångarna levde under ganska hårda villkor så hade de också större friheter än vad som skulle komma efter Höilands levnadstid.

Till exempel så fanns det på fästningsområdet små affärer (bod) som sålde brännvin, öl och mat till den fånge som hade pengar till detta. Fångarna vandrade också fritt omkring innanför fästningsmurarna utanför det lilla som var att tillgå av tid efter normal arbetstid och som det nämndes så var det också vanligt för både privatpersoner och kommun att också anställa slaverna till olika former för arbete, vilket också lär ha varit ganska lukrativt då det utgjorde en billig arbetskraft. Slaver som skötte sig bra, eller som inte hade begått ett allvarligt brott,

⁵³ Definitionen av en *slav* är här hämtad ifrån Svenska Akademiens ordbok.

⁵⁴ Schaanning: *Menneskelaboratoriet*, s. 26

⁵⁵ Brodahl, Ian Petter: *Kronprinsens kruttårn*, s. 6

⁵⁶ Ustvedt: *Slavene på Akershus*, s. 17-66

kunde också röra sig runt i Kristiania utan bevakning så länge de var tillbaks i tid. Detta stramades åt något efter 1814, det var inte lika enkelt att få ströva runt obevakad och de små affärerna blev flyttad innanför murarna, men annars förblev det sig förhållandevis likt fram tills de stora reformerna införlivades från 1850-talet.⁵⁷ Det är något ironiskt för fångarnas del men man kan märka sig att i försöket på att göra kriminalomsorgen bättre så innebar på ett sätt samtidigt det en inskränkning av slavernas frihet. När reformerna tillslut manifesterades igenom botsfängelset så var frihetsberövandet i långt mera totalt än vad det hade varit under slaveriets historia. I botsfängelset tidiga år så levde många av fångarna närmast asketiska liv som varierade mellan isolering, bön och bot genom arbete, men till gengäld så slapp de förstås att bära kedjor, i alla fall i samma omfattning som på slaveriet, och allt efter som så avslutades också tortyren på kroppen.

Det kan i det stora och det hela verka som om att arbete utanför fästningen var relativt oproblemiskt för slaverna. Det visade sig docka att så inte var helt tillfälle, för när fången, efter att de hade sonat färdigt sin tid, skulle återvända till samhället så visade det sig för flera av dem att de kändes igen som slaver på grund av att de hade observerats i sin fångdräkt på jobb utanför murarna. Den sociala stigmatiseringen var därmed påfallande för de flesta som varit fångar vid slaveriet och detta gällde även för de som inte hade jobbat utföra murarna då det kroppsliga-straffet, piskning och brännmärkning, vitnade om en bakgrund i slaveriet. Om man kan tillåta sig en parallell till dagens straffpraktik så är stigmatiseringen fortfarande ett stort problem med straffet, och det både förstör och förlänger det i utgångspunkten tidsstyrda frihetsberövandet.

Under slaveriets välde så lämnade straffet spår på kroppen medan det idag lämnar gapande hål i både *Curriculum vitae* och socialt-kontaktnät. Likheterna i stigmat är kanske inte så konkreta men resultatet av vår straff-filosofi, och där den misslyckas totalt, är att straffets stigma leder till social-isolering och återfall till kriminalitet blir det ända verkliga alternativet. Fenomenet observerades under Höilands levnadstid av den samtida Henrik Wergeland som publicerade en som han hade haft med en tidigare fånge på Akershus slaveri. I ett utdrag så kan man läsa:

"Hvad vil du da tage dig til?"

"Aa -- sagde han med et ubeskriveligt Træk af Smerte oversit opvakte Ansigt -- jeg faaer vel komme hid igjen." (Jeg erindrer ikke, om han sagde: "Jeg faaer vel see til at komme hid igjen").

⁵⁷ Ustvedt: *Slavene på Akershus*, s. 69-76

Men han forklarede siden, at han troede sig nu given i en Skjebnes Vold, han ikke vilde kunne undgaae eller betvinge, fordi Ingen vilde give sig af med ham. Nogle Maaneder efter indfandt han sig i nye graa Vadmel-klæder, efter Løfte, hos mig. Jeg kjendte ham ikke igjen. Han saae saa fordeelagtig ud, saa fuld af Muntherhed og Livshaab, og han gik med Anbefalinger til nogle Bekjendte, der plejede at have Brug for Arbeidere. Men efter tre Dages Omkringvandren kom han tilbage, nedslagen som i Slaveriet. Ingen havde Brug for "Slaven." Han vilde nødig hjem af en Følelse, der var agtværdig. Han gik dog med et tungt Hjerte. Og hans sørgelige Spaadom om sig selv er gaaen i Opfyldelse. Han hendroges (og han er ikke den Ene) [...]

De knuste hans Liv og lod dog hans Hjerte leve. Saa gaaer det, siger man koldt, og Tabet var lidet som det optrukne Græsstraa's af en Eng. Ja, men lad ikke Blikket flyde over den hele grønne Flade, men bøj dig og se Ødelæggelsen hvor Roden blev optrukket og Tørven sønderrevet. Fattige Forældre tabte dog maaskee en Søn, Jorden en Arbeider, Søen en Beseiler, en Pigeen Mand, Landet en Kriger, en Nybygger og en Fader.⁵⁸

Citatet från Wergeland ger oss således ingen ny information om förhållandet för de straffade men det visar i alla fall att problematiken med stigmatisering både var och är verkligheten för de kriminella. Citatet förstärker också bilden av fångarna som en förlorad och utelämnad grupp inom samhället och det står som ett potent uttryck för hopplösheten i deras situation. Man kan spekulera i om det inte här också är möjligt att se varför Höiland hela tiden återvände till kriminaliteten. Livet på insidan av murarna innebar ett liv i ofrihet men tillvaron där bland medfångarna var långt mera bekant, vänligt och fördomsfritt än livet på utsidan.

På gott och ont – Sammanfattning

För att sympatierna för Höiland skall kunna ha någon mening måste man därmed ta ansats i förhållandet mellan stat, kriminalitet och det kriminella subjekt och konkludera med att straffet, oansett försök till förbättring, inte under Höilands tid var en representation av folkets syn på rättvisa. När Höiland ständigt rymde ifrån straffet så kan det också anas ett upphov till en föreställningen bland folket som hade konnotationer i mer än att han hade utförd en lång rad med spektakulära handlingar. Folkets sympatier ser vi i handlingens symboliska värde (*att han rymde*) som i stor grad visade till en vägring i att ta del i statens och den härskande klassernas disciplinerade projekt. Med andra folkets jubel vid rymning och andra lagbrott kan ses som ett vittne om att straffet i någon grad upplevdes som orättvis, eller i bästa fall i dåligt sammanhörande med den kriminella aktens allvarsgrad.

Om straffet tolkas som en reaktion på en kriminell handling så är reaktionen en reflektion av kulturens inneboende moraliska innehåll. Den kriminella hjälten visar att de juridiska idealen inte stod i korrelation med de faktiska kulturella och historiska förhållandena. I detta kapitel

⁵⁸ Henrik Wergeland: *Samlede Skrifter*. (Red) Herman Jæger, Didrik Arup Seip, Halvdan Koht och Einar Høigård. Kristiania: Steenske forlag 1918-40, s. 195,196

så har det i stor grad fokuserats på idéer om straff, hur det var, hur det blev och i en viss grad också lite granna om hur det är. Det sista citatet som hämtades ifrån Wergeland får fram ytterligare en aspekt som kanske inte har gjorts tillräckligt tydlig nämligen att när det kommer till kritan så handlar straff om ett ondo vi utsätter andra människor för som vi i tråd med vår kulturs hållningar och värderingar anser för acceptabelt i det ögonblick det har förbrutit sig mot våra lagar och regler. Straffet är en god indikator på samhällets generella människosyn då det onekligen visar vad vi anser som rationellt och förnuftigt att göra mot de som förbryter sig mot normer och regler men en sådan syn vill samtid inte låta sig tillpassas som en säker iakttagelse av straff i en tid där folkstyre och demokrati ännu var relativt vaga begrepp även om det var på full framfart.

Om motivet är hämnd, disciplinering eller rehabilitering kommer i andra hand – som oftast så är det inte heller ett vakuum-tät barriär mellan motiven för straff. Men när en handling förstås som en förbrytelse så betingar den socialkodexen ett svar på handlingen, kanske för att undvika fullkomlig anarki, och för människan tycks därmed straffet att vara det enda logiska alternativ för att behålla samhällets socialstabilitet. Framför allt så tror jag att en de viktigaste funktionerna till straffet, bortsett ifrån avskräckning på både individ och allmänheten samt dess rehabiliterande inslag, är att straffet öppnar för en grundläggande kristen värdering, synlig i både norsk 1800-tals kultur och idag, där den ångrade syndaren genom bot och bättring kan förlåtas. Det är också genom att visa vilja till bot och bättring, om vi för stunden ser bortifrån att straffet kanske verkade så brutalt och att det föregick i synergi med myndigheterna och fabriksägarna överordnade disciplinerings projekt konstant att det var det som väckte folks sympatier, att vi kan spåra en ledande orsak till varför straffet bidrog till konstruktionen av Höilands heroism. Detta är något som kommer att dryftas närmare i kapitel 5.

4 Hjältar och förbrytare

Innan jag startar på följande kapitel så önskar jag att önskar att förtydliga ytterligare vad jag menar med den kriminella och vilken mening som tillskrivs begreppet kriminalitet. Jag tänker inte därmed att ställa upp samtliga innebörder och medföljande problematiseringar av begreppen utan snarare så vill jag heller visa till en tolkningen av att kriminalitet som i denna sammanhang helt enkelt förstås som ett avvik ifrån samhällets regler. När något således definieras som kriminalitet så är straff eller hotet om straff den centrala kontrollreaktionen. Hela reaktionsapparaten för kriminalkontroll innefattar aktiviteter utförda av laggivare, polismyndigheten och domstolarna vars kontrollverktyg är straff.⁵⁹ Det rör sig inte om avvik ifrån oskrivna sociala regler, utan snarare om avvik ifrån det författade regelverk som har etablerats av myndigheterna i en suverän stat. Något brutalt sagt så ville detta predikterat att den som är kriminell är den som bryter mot regelverket, men som vi vet så är det inte fullt så enkelt.

Kriminalitet sträcker sig över flera allvarsgrader varpå varje grad betingas utifrån ett moraliskt och etiskt innehåll. Om det alltid är korrelation mellan brott och regelverk kan man diskutera men poängen här är att vissa brott så som tjuveri inte upplevs som lika normfördömande som andra brott och det är också i detta det ligger en öppning för att en och annan kriminell kan bli till en hjälte. Om en förbrytares handlingar legitimeras som heroisk så tenderar hans eller hennes handlingar att mätas relationellt, och även situationsbetingad, utifrån brottets norm-styrda allvarlighet. Detta förhållande kommer att klarläggas ytterligare igenom kapitlets gång, men redan här så vill jag framhålla att det är fördelaktigt att ha i åtanke att kriminella handlingar i utgångspunkten först och främst representerar det *antiheroiska* framför det heroiska sett ifrån det etablerade samhällets perspektiv men en kriminell hjälte får, och till trots för begreppets paradoxala laddning, mening genom att just vara kriminell.

I detta kapitel så kommer jag att studera och presentera några möjliga utgångspunkter och kännetecken vid vad som i västlig kultur ofta har klassificerats som heroiska karaktärsdrag och handlingar, för att sedan undersöka huruvida de kan förknippas till förbrytaren Ole

⁵⁹ Schafft: "Almenprevensjon", s. 289

Höiland. Därmed så kommer det företrädesvis inte fokuset att först vara specifikt inriktad på en en fastställd hjälte i en given kontext – det kommer jag att återkomma till senare i kapitlet.

Att tolka en hjälte

Få gånger går vi runt och funderar på varför vi har hjältar. De flesta människorna bryr sig, av naturliga orsaker, i långt större grad om vardagens utmaningar så som att få ungarna i dagis, om tåget kommer i tid eller vad som skall serveras till middag kommande dag. Sällan reflekterar vi över våra hjältar; det är händiga verktyg vi kan plocka fram vid behov och referera till när vi till exempel skall sätta ord på allt ifrån hur nationen byggdes, förklara en sub-kulturell tillhörighet, varför vi gillar ett band eller en musiker, eller vad som gör just vårt fotbollslag till det bästa i världen. Hjälten, eller det som är heroiskt, är ett sett att sätta ord på kvalitéer vid individer som inspirerar då deras handlingar – sett utifrån att det bak en handling också existera en idé – i vår kultur uppfattas som extraordinära. Orsakerna till vem vi inkapslar i skepnaden kan variera från person till person, från tid till tid och mellan kultur och kultur och är betingade utifrån behov som styrs av allt mellan hållningar, värderingar, tillhörighet och individens kognitiva värld. Här under skall vi följa några av de bredare linjerna och meningsskapande processerna som i är i synergi när skepnaden ges sin mening. För att komma vidare så kan vi se på etnologen och folkloristen John W. Roberts definition av hjälten och vad som skapar den heroiska-rollen:

Rather, the heroes that we create are figures who, from our vantage point on the world, appear to possess personal traits and/or perform actions that exemplify our conception of our ideal self, the self that our personal or group history, in the best of all possible worlds, has prepared us to become. [...] In other words, a hero is the product of a creative process and exists as a symbol of our differential identity. As such, our heroes act within boundaries defined by our perception of immanent social needs and goals which are, in turn, determined by historical and emergent realities of which we, as individuals and groups, may be only dimly aware.⁶⁰

Citatet är massivt och innehåller mycket information men som man ser så finnes det en öppning i detta synsättet för att tolka hjälterollen. Kort sammanfattad så upprättas hjälterollen genom att handlingar och karaktärsdrag i en kulturell-kontext förtolkas och får en mening som anses reflektera kulturens ideal, vilka ideal det rör sig om varierar utifrån vilka sociala behov som är närvarande. Citatet ifrån Roberts visar också en annan, om ännu kanske något uppenbar i en analytisk sammanhang, aspekt vid hjälterollen vilket är att individ och grupp sällan lägger märke till när uttryck för ett heroiskt innehåll kommer då det; är sociala processer som skapas över historisk tid och det är sociala behov som kan vara svåra att

⁶⁰ Robert: *From trickster to badman*, s. 1

upptäcka för gruppen och individen som står i mitt i handlingarnas centrum – man ser inte skogen för alla träden. Poängen med att framhäva detta är i min mening inte för att det kommer att stå särskild centralt i vidare arbete, snarare så är det för att påpeka att skapandet av 'verklighetens' hjälteroller inte alltid skapas ur en avsiktlig intention, som den litterära hjälten gärna präglas av. Det heroiska får först sin meningen när en handling överensstämmer med sociala behov och moraliska värderingar, därmed rör sig det heroiska mellan att vara både bunden och fri, allt eftersom val av kulturhistorisk placering som förekommer.

Hjälterollen måste med andra ord anslutas till en kulturell kontext. Ett sätt att göra detta ännu lite mera tydligt är att se det med hjälp av Roberts föreläsning om hjälten och kulturen i begreppet *Cultural-building*. Kultur konstruktion förstås här som en form för (konstruktion) förvaltande och förändrande av olika former för socialidentitet där begrepp så som nation, religion, klass eller etnicitet hör hemma som. I stället för att försöka parafrasera begreppets innehåll och anslutning till det heroiska så kan vi istället se på Roberts egna ord:

Cultur-building is the means by which a group institutionalize potential solution to the problems of how to live based on certain stable relationships, the relationships of human beings to God or the supernatural, to nature, and to each other. Heroic creation can result from conditions which threaten or create obstacles to the maintenance of behaviors that best exemplify a groups values in regard to any of these relationships.⁶¹

Med stöd på Roberts så kan man se betingelserna för hjälten existens och uppkomst relationellt till kulturens moraliska och etiska ram. En potentiell heroisk handling vill förbli potentiell så länge den inte korrelerar med kulturens värderingar. Det kan bero på att handlingen är för extrema eller allt för vag, vilket därmed äventyrar dess heroiska innehåll.⁶²

Genom Roberts ges vi insikt till hur en kultur ger innehåll och mening till sina hjältar. I förlängning till detta, och för fördjupa studien av hjälten något mera så är det också intressant att undersöka olika tolkningar och möjliga innebörder av hjälte-begreppet. Tapperhet, mot, fysikstyrka, skicklighet med vapen och uthållighet räknades gärna som typiska och normativa heroiska egenskaper. Man kan dra känsel på egenskaperna, då det återfinnas hos flera av protagonisterna i allt ifrån Grekisk-Romers litteratur, legenden om den ädla rövaren Robin Hood eller för den delen i äventyrsfilmerna om Indian Jones, och där förekommer egenskaperna inpackade i de klassiska heroiska drag som traditionellt attribueras till manliga krigsdygder. De klassiska karaktärsdragen behöver för den delen inte att avfärdas då de i min

⁶¹ Roberts: *From trickster to badman*, s. 4-5

⁶² Roberts: *From trickster to badman*, s. 6,7

mening fortfarande kan vara användbara vid identifiering av heroiska inslag i en historisk sammanhang men de kan samtidigt verka mot sitt hänseende genom att vara fastlåsta associativa begrepp som tidvis kan försvåra analytiska arbeten med heroiska kulturfenomen så som vardagshjältar, arbetarhjältar eller kriminella hjältar.

Individ, kollektiv, normative och opportunistisk

För att tolka varför en kultur skapar hjältar så föreslår istället Anne Eriksen ett tillnärmande till hur det heroiska attribueras en handling genom att studera relationen mellan det individuella och det kollektiva och förhållandet mellan det normativa och det opportunistiska. Först så kan vi rikta blicken mot den individuella:

Det er enkeltpersoner som er helter, ikke grupper. Militæravdelinger som gjør en heroisk insats for fedrelandet og det gode, personifiseres gjerne ved sine ledere eller andre enkeltpersoner. Og selv «den ukjente soldat», som skall representere alle anonyme helter er «én» ukjent soldat. Helter opptrer i entall.⁶³

Heroism blir i denna förstånd därmed personifierad av en enstaka person. Beroende på situationen så kan han eller henne ingå i förening med ett större grupp som motiveras av en gemensam kamp. Men det individualistiska framsätter att det handlar om *den* som utför en handling som synonymt kopplas till det heroiska och individen får därmed en symbolisk innebörd som kommer till uttryck genom hjälteskepnaden. Det är inte helt oproblematiskt att förhålla sig till hjältetrollen som individualistisk heller. Historien har också exempel på hjältedåd som har krediterats till fler än en person. Exempel på grupp-heroism framträder ibland i historien där bland annat de norska *Heltene fra Telemark* eller de som reste flaggan på Iwo Jima kan nämnas. Som grupp så symbolisera de heroism men görs först möjligt utifrån gruppens anonymitet. Jag tänker inte här att föreslå en lösning på problematiken utan snarare så ville jag påpeka dess existens och att en strikt hållning till en individualistisk heroisk natur därmed kan verka lika fastlåsende som klassiska hjälte-attributer Vid en kulturstudie där den heroiska gärning är utförd, eller tillskrives, ett handlande subjekt så är en förståelse av hjälten som ett individ fruktbart.

Det individuella förstås här som subjektet som lösriver sig i från flokken genom att fatta egna beslut och agera därefter och som också är benägen till att bryta eller tänja på kulturella indelningar antingen genom det han gör eller det han är. Hjälten har också en förkärlek för att uppsöka de situationer, medvetet eller av en slump, som kollektivet försöker hålla sig undan

⁶³ Eriksen: "Noe om helter – en innledning", s. 6

och när han väl har trasslat in sig i en situation så löser han eller henne problemet på ett snarrådigt och/eller finurligt sätt som ingen annan har vågat sig på eller tänkt ut tidigare.

Individen är beroende utav kollektivet då det trots allt är det som är grundläggande för att ge liv till hjälterollen. Förhållandet här kan sidoställas med det klassiska filosofiska tankeexperimentet ”om ett träd faller i skogen och ingen (människa) är där; hur vet man då att lagar ett ljud?” Det samma gäller för hjälterollens förhållande till det kollektiva. Heroiska handlingar måste förmedlas och förstås inom kollektivet för att handlingen skall kunna tillskrivas mening och förstås som heroisk. Förhållandet mellan hjälte och kollektiv gör också att hjälterollen inte blir uteslutande egocentrisk och det hela kokar ned till individens kamp för sin egna vinning, utan hänsyn till andra människor över huvudtaget – såvida detta inte är den kulturella normen. För att individen skall tolkas som heroisk så gäller det att han eller henne uppträder på vägarna av flera och att han i en viss mån blir representativ för deras gemensamma värderingar vilket i sin tur öppnar för att andra kan realisera sig eller ta del av de fördelar som hjälten har framkämpat och individen kan med detta också fungera som en sorts ställföreträdare för kollektivet som helhet så de slipper att genomgå de samma provningarna.⁶⁴

Förhållandet mellan det normativa och det opportunistiska är den andra axen som Eriksen tar för sig. Förhållandet fungerar närmast som en sorts fördjupning av förhållandet mellan hjälterollen och det kollektiva. Kortfattat så handlar den normativa aspekten om att den som är en hjälte för någon inte nödvändigtvis är det för en annan. Till exempel så är inte Superman en hjälte för Lex Luthor och hans lakejer, Gustav 2 Adolf var säkerligen inge större hjälte för de tyska bönderna vars ägor dammsögs och allt vad värre var av regentens armé under trettioåriga kriget. Med andra ord så underbygger den normativa axen det som kan förstås som kollektivets världsåskådning, vilket baserar på det värderingar och normer som utgör ramen för utrymmet för heroismen. Med det opportunistiska så förstås det här som ett personlighetsdrag där individen kan kännetecknas av att vara snabb till gripa chanser och exploatera möjligheter, med andra ord; individen är en opportunist. Förhållandet mellan det opportunistiska och normativa får mening utifrån spänningsförhållandet emellan dem då normerna och värderingarna förstås som tänjbara entitet som tillåter en viss sträck men inte så mycket att spänningen förorsakar ett kraftigt reva. Således så gäller det för opportunisten som griper chanserna, exploaterar möjligheterna och hittar nya lösningar, att utföra handlingen på

⁶⁴ Eriksen: ”Noe om helter – en inledning”, s. 6-7

ett sätt som upplevs som gynnsamt, eller i alla fall inte skadligt, för kollektivet som han eller henne identifierar sig med, och så länge den opportunistiska individen förhåller sig till normerna och värderingar så är det goda utsikter för att agerandet framstår som heroiskt.⁶⁵

Förbrytaren kan på samma sätt som hjälten ses som en skepnad som får mening i förhållandet mellan individ och kollektiv och mellan det normativa och opportunistiska men det samma spänningsförhållandet som ger upphov till ett heroiskt innehåll kan också ge upphov till ett negativt innehåll då spänningen på kollektivets normer blir för stort, dämningen brister och förbrytelsen är ett faktum. Det är här det vackra med kriminella hjältar uppkommer; Det råder som regel konsensus om att det är lovbrytare – i alla fall i den grad det är inom sitt egna samhälle det har brutit den. De har brutit den etablerade lagen men deras handling(ar) anses antingen inte som tillräckligt allvarligt brott, dvs de sträcker inte hållningar och värderingar allt för långt och/eller så anses deras handlingar som befogade och till och med rättvisa vilket kan ha sitt upphov i att lagen inte är representativt för folket och för att de gör det som är omöjligt för kollektivet att göra. Tex att råna Norges bank.

Vi kan tillslut se vad Léonine d' Aunet skrev om Ole Höiland när hon reste igenom Christiania precis efter hans flykt ifrån sitt uppehåll i tigerburen. Ett intressant moment med detta citat, bortsett ifrån att det lämnar liten eller ingen tvivel om Höilands heroism, är förövrigt att det innehåller referenser till både de traditionella heroiska dygderna samtidigt som det också är en öppning för att se hur det heroiska framträder igenom handlingar som korrelerar med relationerna mellan det individuella och kollektiva och de opportunistiska och normativa.

En slik tillit til handelslivet tyder på at tyvene er få i Norge. Det stemmer nok, men ikke desto mindre var det en tyv som var dagens helt og alles samtaleemne da jeg var i Christiania.[...] Denne folkehelten het Ouile-Eiland, [...] Han var fåmælt men svært oppfinnsom, og hans hjertelag var legendarisk. Han drev åpelyst med de vildeste vågstykker, fryktet hverken Gud, Satan eller lensmann, stjal fra de rike og gav til de fattige. Han var trofast mot sine venner men nådeløs mot sine fiender og utfoldet, i sitt korstog mot det skjeve i samfunnet, mer energi og tapperhet enn ti feltherrer eller ti føljetonghelter. Han var med andre ord en av disse mennesker hvis bedrifter ville ha blitt heltedåder på et teater, og som blir ransmenn fordi de ikke fikk sjansen til å bli krigshelter.⁶⁶

Jag tillåter mig här en liten kort paus ifrån det analytiska och stannar vid citatet då de illuminerar en viktig poäng med Höilands heroism som ännu inte har gjorts tillräckligt tydlig. När d' Aunet skriver detta citat så är hon på en kort vistelse i Christiania under sin resa till

⁶⁵ Eriksen: "Noe om helter – en innledning", s. 7-8

⁶⁶ Léonine d' Aunet: *En pariserinnes reise genom norge til spitsbergen 1833*. Oslo: Aschehous forlag 1968.

Spetsbergen. Det som är intressant med hennes skildring av Höiland är att den inte tycks komma ifrån förstahand kunskap om han, utan snarare så rör det sig om information som hon mest sannolikt har inhämtad ifrån sitt umgänge bland borgliga intellektuella i Christiania, hennes umgänge blir uppenbart när man läser om hennes upplevelser i tiger staden och det står tidig klar att hon inte först och främst rörde sig märkbart bland stadens arbetare och fattiga. Det som därmed är intressant med hennes flammande beskrivning av ”folkehelten” är att det visar genom henne att Höiland inte enbart var en hjälte för de fattiga och utstötta, utan också en hjälte för folket tvärsöver samhällsklasserna. För d’Aunet så är det helt klart den romantiserade bilden av den ädla rövaren som projiceras över Höiland, för henne så är det ingen tvivel om att om han inte hade valt att leda sitt korståg mot det orättvisa samhället så hade så avgjort blivit en hjälte för nationen i en eller annan förstånd, det heroiska för d’Aunet är framstår som förseglad i ridderliga attributer som vissa extraordinära människor helt enkelt besitter. Man kan förhålla sig kritisk till vad hon säger om Höiland men d’Aunets skildring kvarstår som en samtida dokumentation på att Höiland var en hjälte utöver sin egna klass.

Kriminell hjälte

Som överskriften indikerar så kommer det nu att mera specifikt handla om kriminella hjältar. Det står förhoppningsvis klart vid detta läge det som orsakar att kriminella blir till hjältar kan spåras till det spänningförhållande som diskuterades ovan. Men för att säga något om faktiska handlingar, egenskaper och karaktärsdrag som ger den kriminella hjälten innehåll så önskar jag att nedan gå djupare in på den kriminella hjälteskepnaden.

Eric Hobsbawm gör en systematisk, men inte avgränsande, indelning av de kriminella hjältarna i tre huvudkategorier; ädla rövaren, hämnare och haiduk. Hobsbawm använder istället för hjälte eller hjältar begreppet banditer närmast synonymt. Genom att använda mig utav Hobsbawm hoppas jag på att kunna förtydliga att det kriminella istället för att stå i vägen för, kan bidra till att legitimera heroism. I denna sammanhang så är det den först nämnda kategorin som är mest angelägen, inte för att de andra inte är tillräckligt heroiska utan helt enkelt för Höiland har mest gemensamt med denna kategorin.

Den ädla rövaren är kanske den mest klassiska ’kriminell hjälte’ kategorin i västlig-kultur Det rör sig om Robin Hood'aktiga skepnader som är kännetecknas med att de tar från de rika och ge till de fattiga. I Höilands tillfälle så är detta försiktigt sagt en sanning med modifikation

och som Hobsbawm noterar så gäller det för de flesta som uppnår status av att vara den ädla rövare:

Robin Hood is what all peasant bandits should be, but in the nature of things, few of them have the idealism, the unselfishness, or the social consciousness to live up to their role, and perhaps even fewer can afford to.⁶⁷

För att kunna klassificeras som en ädel rövare listar Hobsbawm nio kriterier som helst bör fyllas i någon grad. Här kan det förövrigt nämnas att det att ta ifrån de rika förövrigt är kriterier nr 3 - över handlingar, händelser och egenskaper som är nödvändiga för skapade av "the image of the noble robber". Höiland uppfyller inte alla men flera av kriterierna. Uppfyllande av dessa kriterier lämnar förstås ingen garanti för att bli en hjälte, det är generella egenskaper och karaktärsdrag som kopplas till handlingar och symbolik i en given historisk situation, kriterierna är således i långt större grad tänkt som analytiska verktyg för att möjliggöra en kategorisering och avgränsning. Av praktiska och platsmässiga skäl så kommer jag inte att dryfta samtliga ingående. De som lämnas utanför är punkterna 2, 4, 5 och 6 respektive 2: han 'rättar fel' Här framhåller Hobsbawm att det viktigaste korrigeringen han gör är att rätta de fel eller orättvisa som har drabbat han själv. 4: Ändas i självförsvar eller på grund av hämnd tar han någons liv, 5: om han överlever så kommer han tillbaka till sitt folk som en god borgare", och till slut 6: han mottar hjälp och stöd och är beundrad av sitt folk.⁶⁸

Det gäller här att ha klart för sig att de utvalda kriterierna framförallt används för att mätas upp mot biografiska upplysningar om Höiland och inte i någon större grad mot traditions materialet. Orsaken till detta skriver sig till att det föreligger en önskan från min sida om att i detta kapitel först och främst studera hur heroiska egenskaper hos Höiland faktiskt reflekterade igenom den kriminella hjälteskepnaden och vad som gör en förbrytare till hjälte. Större delen av denna legitimeringsprocess är normalt nödvändig att spåra till former traditions materialet där berättelserna om och av Höiland har legat till grund för en kulturanalys men här har jag som sagt valt att först förhålla mig till de biografiska upplysningarna då en analys av traditions materialet föreligger i senare kapitel.

Vad gör en ädel rövare

Det kan vara intressant att märka sig att de kriterierna som Hobsbawm sätter upp för kännetecknen vid den ädla rövaren har vissa likheter med kännetecknen och kriterier för heroism

⁶⁷ Hobsbawm: *Bandits*, s. 46

⁶⁸ Hobsbawm: *Bandits*, s. 47

som har framsatts utav forskare på hjältar.⁶⁹ Skillnaden ligger just i att de har valt att fokusera i all huvudsak på hjältar generellt så har snärjer sig Hobsbawm ned till de kriminella hjältarna. Bland Hobsbawms kriterier så är det punkt 1,4, 7, 8 och 9 som jag kortfattad önskar att dryfta lite närmare (samtliga hänvisningar till Hobsbawms kriterier är förövrigt hämtade ifrån sidorna 47-48 i *Bandits*). Den första kriteriet är

The noble robber begins his career of outlawry not by crime, but as a result of injustice, or through being persecuted by the authorities for some act which they, but not the custom of his people, consider as criminal.

Ur detta kan man härleda att den ädlarövare inte blir till kriminell av eget val utan snarare så rör dig som om att han har behandlats orättvist, och hans eda val är att agera utanför det etablerad regelverket. På grund av detta förföljs han av myndigheterna som kanske till och med de samma myndigheterna som förorsakade orätten i utgångspunkten. Skall denna orätt läsas upp mot Höiland så kan vi ta utgångspunkt i att upplysningar om att hans föräldrar tvingades sälja sin husmansplats och flytta sig till Kristiansand på grund av närmast hopplösa låneordningar, skatter och svåra växt-år. Tolkningen av detta som en av de orättvisor som drabbade Höiland vid tidiga år gör också att det kan annans varför hans öde fick genklang hos folket. För om man överväger denna ganska basala punk tillsammans med det växande behovet för fattighus i de explosivt växande byarna i merkantilismens fotspår, behövs det inte någon större fantasi för kunna se att orättvisa var något många i de lägre klasserna kunde känna igen sig i.

Vidar så är nästa kriterie: "He dies invariably and only through treason, since no decent member of the community would help authorities against him." Det intressantat med detta kriteriet är att den inte ögonblickligt passar ihop med Höilands verkliga öde vilket var att han begick självmord. Här kan man hitta två förklaringar. På ett sätt så skulle det kunna tänkas att Höilands självmord var ett resultat utav förräderi i den mån vi ser en metaforisk dimension i förräderiet. I sådant fall tar mordvapnet formen av en avvisat benådningsansökan och förrädaren blir till den undertecknande vilket i således inte är någon mindre än Kung Oscar 1. Det ger dock det hela en smått konspiratorisk dimension. Istället så kan vi förstå förräderiet som korrelerade med hans självmord till det faktum att han faktiskt blev angiven då han greps för sista gång. Det att han faktiskt dör kan tyckas stå i ett dikotomisk förhållande till Hobsbawms åttonde punkt "He is – at least in theory – invincible and invulnerable". En liten

⁶⁹ Alan Dundes: "The hero pattern and the life of Jesu" i *In quest for the hero*. Princeton: Princeton univeristy press 1990, s. 188, 189

påpekan här är att kriterium nummer åtta också en punkt där det rent analytisk inte längre är särskilt fruktbart att hålla sig till 'verkligheten' och man tvingas att ha traditionsmaterialet i åtanke framför det biografiska material. När Hobsbawm använder begrepp som osårbar och oövervinnerlig som en kriterier för den ädla rövaren så har det en dubbel mening. På den ena sida så visar det att hjälten måste förrådas för att dö, endast en så smutsig och ful gärning ville nånsin kunna ta livet av han. Logiken i detta är inte kristallklar, som det gärna kan vara i det ögonblick man träder in i myter, legender, sägen, äventyr och andra former av material som är resultat av folkliga föreställningar, men det är inte heller logikens som här är viktig utan snarare så är det mening och den hittar vi i den andra möjligt för tolkningen av hjälten tragiska död där den närmast ses som ett måste då det vill lyfta upp hjälten i en mytologisk dimension, där han egentligen inte förstås som död och därmed fullkomligt försvunnen, utan snarare så befinner han sig i en sorts limbo vilket möjliggör föreställningen om att han en dag när nöden är stor kan återvända.⁷⁰

Till sist så är det kriteriet om att hjälten dödar ingen, bortsett ifrån i självförsvar eller som hämnd. Kriteriet där både traditionsmaterial och biografiska upplysningar går hand i hand. Höiland utförde aldrig väpnad-rån och tog aldrig livet av någon. Han lär vid ett fåtal tillfällen ha uppträd rätt hotfullt men han tog aldrig steget mot att faktiskt dräpa nån med överlag. Förövrigt så var de gångerna han var hotfull situationer där han ställdes med ryggen mot väggen. Moderation av våld som detta indikerar är också kanske en av de viktigaste kriterierna. Det talar om för oss Höiland kan förstås som en ädelrövare då han uppfyller kriteriet, men moderationen av våld säger också något om dåtida värderingar i norsk 1800-tals kultur och om vi lyfter tidigare diskussioner om vad som gör en hjälte in på banan igen så ser vi att ett kraftigt våldsbruk mest sannolikt ville bryta i en allt för stor grad med generella hållningar och värdering och Höiland ville endast var känd som en förbrytare.

Hobsbawms lista över kriterium för vad som bidrar till att konstruera en kriminell hjälte är utan tvekan mycket användbara. Det har gjort det möjligt att spåra möjliga drag vid Höilands handlingar och liv som kan relateras till att han blev en kriminell hjälte framför en 'vanlig' hjälte. Samtidigt som analysen har skrivits så har det också stått mer och mera klart att de kategorierna som Hobsbawm skapade får långt mera mening och fyllighet om man ser de tillsammans med Eriksen och Roberts ansatser. Den kriminella hjälten kan därmed ses i förhållande till Hobsbawms kriterier och i ljuset av kulturen där den har sin uppkomst.

⁷⁰ Hobsbawm: *Bandits*, s. 57

Tillslut så kan man ställa sig frågan om det kan påvisas särskilda betingelser eller förutsättningar som tillrättalägger för uppkomsten av en kriminell hjälte. En möjlig och särskild god lämpad betingelse för kriminella hjältars framväxt i, argumenterar Hobsbawm för, är samhällen som vid givna punkter i historien har präglats av skev fördelning av resurser och makt. En utlösande faktor till varför vissa kriminella handlingar i sådana kontexter får en heroisk laddning kan förvisso vara styrd av orsaker utanför människans kontroll så som missväxt och naturkatastrof men i ett redan orättvist fördelat samhälle gör detta att de som i utgångspunkten har lite eller ingenting skrapas in till bara benet, medan de fint tvingas sitta och se på att de härskande klasserna besitter, sett ifrån den som inget har sitt perspektiv, så oändligt mycket mera och att de därtill fortsätter att kräva mera, kanske i form av ökad produktion, mindre lön eller skatter, av de redan utsatta. Robin Hood likande sympatierna för den som så vågar sig på att ta ifrån de som redan har i överflod, även om dem är fullt medvetna om att det som försiggår är olagligt, är då inte så avlägsna.⁷¹

Man kan förstås också fråga sig varför inte samtliga fattiga bönder och arbetare inte är tjuvar i sådant fall men detta poängterar Hobsbawm hänger ihop med att en bonde som regel alltid är bunden till inhöstningen samt att en bonde eller arbetar med familj, även om undantag existerar som oftast försöker undvika de risker som förknippas med att vara rövare och tjuv då straffet ville gå utöver fler än han. Med andra ord så är inte den kriminella hjälterollen för alla, även om många igenom historien hör önskat att inta den. Vem som blir en kriminella hjälte är enligt Hobsbawm en av de lägre klassernas egna. Han utpekar bland annat unga och sysslolösa män – gärna dagarbetare, permitterade soldater eller ogifta drängar som av olika orsaker saknar förmågan till att tillhanda ha en egen husmansplats eller annat form för jobb. Enligt Hobsbawm är det här, bland de lägsta klassernas egna, att individer blir till kriminella hjältar.⁷² Om det är verkliga hjältar eller fiktiva är inte det som är avgörande utan snarare är det vad det symboliserar genom sina handlingar som har mening för de som hyllar dem.

⁷¹ Hobsbawm: *Bandits*, s. 9,10

⁷² Hobsbawm: *Bandits*, kap 3

5 Höiland om sig själv

Det kan vara problematiskt ifall *Levneteslög* läses som en objektiv spegelbild av Höilands liv. Som Mentalitetshistorikern Robert Darnton påpekar så måste texten läsas som författarens version av vad som hände. För ”Like story telling, it sets the action in a frame of reference; it assumes a certain repertory of associations and responses on the part of the audience [...]”.⁷³ Detta kan kopplas vidare till Peter Burke som skriver att ”To understand any items of culture we need to place it in context [...]”.⁷⁴ Darnton påpekar med andra ord betydning av när text skall förtolkas så måste förtolkaren vara medveten om att texten är satt i en given ram, precis som Burke påpekar behovet av kontextualisering, och att texten är färgad av författarens uppfattning av den aktuella händelsen. Det bör också framhållas igen att texten är uppbyggd som en berättelse. Strukturmässigt så förutsätter formatet en inledning, en mitt och en avslutning som till exempel kan innehålla ett problem vilket därmed sufflerar en evaluering och en lösning.

Läsandet av texten är också i sig själv ett moment som kan ses som en meningsskapande processe vilket Alun Munslow gör tydligt med utlåtande ”Hence reading history is not about trying to see the meaning (*the* interpretation or *the* story of *the* past) of the author; rather the act of reading itself (the destination or consumption of the text, film or museum display) becomes the centre of meaning creation.”⁷⁵ Detta kan förstås som ett led där texten rekontextualiseras och får mening genom själva handlingen som utgörs av förhållande mellan sändare och mottagare av innehållet. Arne Bugge Amundsen framhåller dock att för att kunna få flera lag av information utav texten så kan det vara en god metodologiska förutsättning att ha frågor som studenten av texten önskar att få svar på. Amundsen föreslår till exempel frågor som vidrör vem som handlar, talar eller resonerar i texten, eller vad är det texten handlar om för att göra det lättare att förtolka texten och ge studien mening.⁷⁶

Det finnes inget facit över vilka frågor som skall ställas eller vilka som är mest fruktbara för studien, i slutändan så är det snarare tolkningen av svaren, som det förtolkande subjektet

⁷³ Robert Darnton: *The great cat massacre and other episodes in French cultural history*. New York: Basic Books 1984, s. 78

⁷⁴ Peter Burke: *Popular culture in early modern Europe*. Burlington: Ashgate publishing company 2006, s.108

⁷⁵ Alun Munslow: *Narrativ and History*. New York: Palgrave Macmillan 2007, s. 44

⁷⁶ Amundsen: ”Historiens tale og talen i historien” s. 44

utför, som kommer att avgöra vilken information vi sitter kvar med. Jag har i min studie av Höilands text valt att fokusera på överordnade frågor om hur Höiland presenterar sig själv varpå jag i efterhand vill undersöka hur hans presentation av sig själv och straffet eventuellt bidrog, vid mottagande hos andra, till att legitimera heroiska sidor vid han. Ane Ohrviks artikel ”Autoriseringen i norske svarteböcker. En studie av författerskap i Cyprianus konstbrog” ifrån festskrifte *Or gamalt – nye perspektiv på folkeminner* (2011). Ohrvik föreslår en metodologisk tillnärmning till läsning in i två huvudmoment. Det första momentet innebär en läsning av texten där läsaren företar observationer utifrån vad läsaren är ute efter av fakten.

Det rör sig i i stor grad om en sorts hermeneutisk tillnärmning där textens helhet och delar läses om varandra i en meningsskapande process. Detta förstås vidare med att både del och helhet bland annat förhåller sig till lingvistiska element, semantiska aspekter eller kulturella referenser. Ohrviks andra momentet syftet att förtolka den empiri som har samlats in under det första momentets. För att förtolkningen inte skall utveckla sig till att endas innefatta en ren beskrivning av textens helhetsliga handling så är det upp till det förtolkande subjekt att arbeta med frågor till eller kring empirin, dessa kan vara förhållandevis grundläggande frågor som till exempel *hur* eller *varför*.⁷⁷ Textens form, i det hänseende att det är en visa och en form för traditionsmaterial kommer att diskuteras närmare i kapitel 7. Innan analysen tar vid så vill jag också poängtera att det inte kommer att vara en fullkomligt mättande analys av texten där varenda ord och sättningsvrid och vrängs för att ge den ny mening. Jag har snarare valt att välja ut de delar som jag har ansett för att vara mest värdefulla i jakten på vad som skapar den kriminella hjälten.

I slaveriet med Höiland

Den första versen använder författaren till att etablera situationen runt texten, det rör sig om en etablering i texten om det som i texten, och som kan göras till en förlängning av Amundsens begreppsbruk, utgör dess *aktualiseringssituation*.⁷⁸ Begreppet kan först och främst förstås som ett sätt för att ge en beskrivning av situationen runt ett studieobjekt/subjekt i syftet att visa till, och beskriva hur, en större kulturell och historisk betingad kontext bidrar till att påverka de/den som har skapat, omtalas eller handlar i materialet. Den aktualiseringssituationen vi befinner oss i här är långt mindre men lika fullt så utgör den ett

⁷⁷ Ane Ohrvik: ”Autorisering i norske svarteböcker” i *Or gamalt – nye perspektiv på folkeminner*. Oslo: Norsk folkeminnelag 2011, s. 120, 121

⁷⁸ Amundsen: ”Histoires tale og talen i historien”, s. 56

viktigt utgångspunkt för ge resten av texten mening. Det är faktiskt endast i den första versen och den sista att författaren befinner sig i sin nutida situation då resten av texten beskriver det som redan har hänt – vilket är fullt begripligt i och med att det rör sig om en text med självbiografisk ansats. Intressant med detta är också att i och med att texten beskriver ett livslopp så är samtidigt samtliga verser bidragsgivare till skapa intrycket av kausalitet i förhållandet mellan författarens nuvarande situation och det förflutna. Detta öppnar därmed för att varje del-moment av texten kan tolkas som små och stora bidragsgivare i ett större meningsbyggande av aktualiseringssituationen i texten. Både de tydligt framträdande textuella elementen och de suddiga är nödvändigt ”Man får inte låta sig bromsas av att dessa ting är så uppenbara att det nästan känns genant att påpeka deras existens. I senare skeden av analysen blir det självklara ofta mindre evident och det till synes obetydliga kan visa sig vara mer centralt än det färgstärka.”⁷⁹ Tillnärmande till texten som har dryftats här är bör inte förstås som avsiktligt exkluderande för andra moment i analysen, principen i flera av de teoretiska och metodiska infallsvinklar som har diskuterats kommer också att användas. Aktualiseringen som är visserligen av viktighet men som det nämndes i inledningen av kapitlet så är syftet fram för allt att undersöka hur och om texten bidrar till att legitimera eller stöpa Höiland som hjälte och han gör det genom att framställa sig som en moraliserade och ångrande syndare som ber om förlåtelse.

Versen som har diskuterats ovan är som sagt den första av totalt 29 verser och den lyder:

I fængslets mørke gjemme har man mig nu indsat, og vil jeg nu istemme en sang i tausens nat; Den tidsfordriv kan være for mig i ensomhed, og undre kan den lære, hva mig er hændet ved.

Låt oss så starta med det mest uppenbara vilket är att när texten skrives efter att Höiland har satts i fängelse igen, han är ensam och till synes rastlös i mörkret och för att fördriva tiden så har han bestämt sig för att förklara hur han hamnade där. Bruken av beskrivningen av fängelset som [den] ”mörke gjemme” och straffest isolering som resulterar i att han sitter ”i ensomhed” ger en indikation på att fängelsestraffet är en ganska obehagligt situation att befinna sig i vilket vidare gör att det kan förstås som en sorts en varning eller moraliserande som kan vara en återkommande rödtråd genom resten av texten vilket förstärks ytterligare genom avslutningen av versen med ”undres kan den lære, hva mig er hændet ved.” Något har hänt som har gjort att han har hamnat i sin nuvarande situation vilket delvis placerar läsare vid frågan; hur har så detta hänt? För att lösa upp inledningen så behöver man därmed att läsa

⁷⁹ Billy Ehn & Orvar Löfgren: *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups utbildning AB 2001, s. 15

berättelsens mittdel, lite mera kryptiskt – med uppklarande sagt: ”Det som hendte først, er årsak til det som skjedde senere, som igjen er forklaringen på hvordan det endte.”⁸⁰

En ångrande syndare

Den första förklaringen till varför Höiland har hamnat i den situation som han är i, och som också är textens första ansats till en beskrivning av vad han har blivit, kommer i textens andra vers: “Min’ første ungdomsdage hengled i lyst og fryd, men ak! De svandt saa sage, jeg glemte Gud og dyd. Alt tidligen jeg ilte paa lastens bane ud, letsindig jeg kun smilte til dyden og dens bud.” För det första så ser vi att det är den sista frasen som lägger grunden för hur hans liv skulle komma att bli och det är här moraliserandet också äger rum, då han “kun smilte till dyden og dens bud”. För det andra så indikerar också texten i vers 2 att Höiland stod vid ett vägval som skulle komma att avgöra hur hans liv skulle bli och vem han skulle bli. Det är genom att valet skrives in att det genereras en koppling till de klassiska hjälteberättelserna. Klassiska hjältar, eller deras moderna motsvarigheter; superhjältarna, ställs nästan alltid ovanför extrema eller omöjliga val. Hur de löser problemet som valet ger upphov till är sedan det som avgör om andra definierar de som hjältar.

Vägvalet till Höiland har dock inte först och främst att göra med att lösa ett omöjligt val. Att välja mellan dygden eller lasternas väg är snarare ett närmast normativt narrativt-val i både hjälte- och andra berättelser för att förklara vad som gör protagonisten så framträdande. Jämfört med berättelser om heroism där hjältarna ständigt vandrar längd den dygdiga väg kan således framstå som en smula paradoxal men det är i denna motsättning att man kan hitta legitimeringen av Höiland heroism. För många hjältarna, och kanske det flesta av det klassiska, så var det längs den dygdiga vägen att de utförd så många av sina extraordinarie handlingar som i slutändan kom att stå så central i deras berättelser. När Höiland väljer lasten väg så är det den väg som också kommer att leda han mot hans extraordinära handlingar. Dygden och lastens väg behöver därmed inte att läsas som ett motsättningsförhållanden utan snarare som ett oxymoron.

Ytterligare en intressant punkt hittar vi igen i vers två om vi återvänder till dygderna. Det rör sig nog om grundläggande kristna dygder och bud, tex “du skall inte stjäla”, om det råder det liten tvivel. Här i hittar man det moraliserande anslaget då han endast log artigt mot dygderna

⁸⁰ Eriksen & Selberg: *Tradisjon og fortelling*, s. 168

och [det kristna] bud eller att han faktiskt helt enkelt log *av* dygderna och hur det går för de som inte tar läran på allvar kunde läsaren se i den första versen. Att det straffar sig att inte leva ett dygdigt liv är således en aspekt men genom att lyfta in begrepp som spelar på dygderna som gav till människan av Gud så öppnar han också för att säga ifrån sig ansvaret för att brutit med buden genom att påkalla associationer till den goda Guds motpart; Djävulen.

I all rättvisa till det epistemologiska i denna analys så bör det framhållas att denna förklaring på varför han tenderade att bryta de kristna bud inte återkommer speciellt ofta igenom berättelsen, men där den används så fungerar det i en metaforisk förstånd, metaforisk i den förstånd som språkvetarna George Lakoff och Mark Johnson framsätter det: "The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another."⁸¹, för att förklara varför han rymde ifrån ett av sina straff i vers 18 och då han frestas av en "sleske stemme". Det öppnar för att i det tillfället, där han hörde rösten till frestelsen, så kan den frestande rösten förstås som en analogi till de gångerna där satan intog rollen som frestaren i bibel för att testa Jesus tro och dygd som hittas i tex Lukas evangeliet. Om frestelsens för Höiland skall förstås utifrån en biblisk analogi så är Höilands test att lida sig igenom straffet och därmed göra bot för sina synder vilket något ironiskt också måste kopplas mot att det var först igenom straffet att han fick upp sina ögon för vad han begärde mest vilket är ett det dygdiga livets guldmaljar, och som för Höiland är frihet; fångens ultimata frestelse. Uttrycket för det kommer bland annat i vers 5 med "Nu kunde jeg først fatte, hva frihed dog er" eller i vers 18 där det står: "jeg vilde ud at vandre i frihet saa kjær" och ett sista exempel i vers 22: "[slaveriet] Hvis tvang man da først fatter, naar man har været fri".

Tragedin för Höiland är att han hela tiden misslyckas, dock väl medveten om det, med sin botgöring och därmed sitt test. I detta är det ett par saker om hjältar att hämta också. Det är i den traditionella hjälterollen att hjälterna på ett eller annat sätt förekommer som tragiska figurer som alla har en akilleshäl, så som Herkules som i ett ögonblick av galenskap mördar sin familj, Oidipus smått komplicerade familjeliv eller Bruce Waynes återkommande barndomstraumana. Hjalteskepnaden tenderar att på ett eller annat sätt vara en plågad eller misslyckad individ men just detta karaktärsdrag är också något som andra kan identifiera sig med och således så får rollen en kulturbärande mening.⁸² När Höiland misslyckas med sin botgörning så är just det *att* han misslyckades och orsaken till det, hans längtan efter frihet,

⁸¹ Georg Lakoff & Mark Johnson: *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago university press 1980, s. 5

⁸² Otto Rank: "The myth of the birth of the Hero" i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990, s. 57-86

som faktiskt bidrar till att underbygga han som hjälte och om vi här också påminner oss om att han i sin desperation tillslut valde att begå självmord då friheten tillslut visa sig omöjlig att uppnå. Vidare så skriver han i vers 28 också att ”Fordi jeg har stjålet, jeg straf vel lide maa”, han är väl medveten om att han måste lida sitt straff, inte olik den ångrade tjuven som korsfästes tillsammans med Jesus, som i Luk 23:41 sade: ”Vi har dömts med rätta, vi får vad vi har förtjänat” varpå han genom att visa sig som en ångrade syndare gavs inpass till paradiset. Att han är en ångrade syndare står inte automatiskt i relation till det heroiska men det just det att han är ångrade gör det lättare för mottagaren av texten att sympatiserar med.

Ödet och Höiland

För att förklara sin tillkomna situation utifrån flera nivåer så tillägger Höiland sitt elände en deterministisk dimension; hans liv kunde inte ha hänt på något annat vis då det redan var förutbestämt:

Jeg femten aar var bleven; saa jeg mig tjeneste tog, men ei det saa var skreven i skjæbnens store bog, at jeg mig ærlig skulde erhverve mig mit brød. Da tre aar var fulde, min tjenest jeg forskjød.

Det är uppenbart att läsaren i första sättningsens andra del ”men ei de saa var skreven skjæbnens store bog” informeras om ödetsmakt och Höilands syn på det. Här åberopar han igen något större en människa för att skapa ett korrelation mellan sitt liv, hur det var och hur det blev, för att förklara sin situation i vers 1. Fatalismen kan i första omgång framstå som påtagen med om man heller ser det som ett uttryck för en människas liv i en tid och kultur som ännu var starkt präglad av aristokratins feodalism som kort och gott innebar en sorts förvrängd fatalistisk-existentialism som predikade om att det livet individen föddes till det liv skulle individen leva så kan det urskiljas att ”skjæbnens store bog” inte bara vara en ursäkt men också realitet för det flesta.

Det intressanta är här att i den samma fatalismen som de flesta tvingades infinna sig i så representerade Höilands text också hopp. Hoppet som texten genererar kan nog i detta tillfälle först och främst tolkas utifrån de bragder som Höiland bland annat presenterar genom sina otaliga rymningar ”hvorved jeg no saa varlig af fængelset forsvand” (vers 6), ”men jeg forandret sagen, saa jeg atter fri” (vers 10) och ”ved kraftig sikker haand, mig frihed vei at bande og løfte länkens baand” (vers 23) eller genom hans inbrott i Helland prästgård (vers 14, 15) eller Norges bank (vers 24, 25). Det ger ett intryck av att han är mycket medveten om sitt rykte och han poängterar också att han har förättat så mycket att ”Jeg derfor vil fortælle kun

hvad mærkværdig er, idet jeg her anmelder det vigtigste især” i vers 13. Hoppet som teksten skapar hos mottagaren kan spåras till de heroiska elementen i Höilands faktiska, och påhittade, handlingar vilket var att han bröt med den närmast guds-givna ordningen som ännu gällde genom att opportunistisk, ta chanser och tänja de etablerade samhällsnormer för att få den han ville ha och därmed att lägga tillräta villkoren för sitt egna liv. Igen så är det något som väcker sympatier i en kultur där sådana möjligheter inte föreligger för andra och Höilands liv blir därmed en representation på det andra drömmer om men inte vågar göra då risken är stor för att konsekvenserna väger över vinningen. I nästa avsnitt så önskar jag att tillslut att studera vilken representation av straffet som kan extraheras och förtolkas i teksten och hur den, ifall den är där, underbygger Höiland som hjälte.

Tvång

I tidigare kapitel så diskuterades straff under Höilands tid närmare, varpå de mera framträdande idéhistoriska linjerna för hur, varför och vad som straffades undersöktes genom att se på några överordnad drag vid den disciplinerade praktiken och hur den kom till att representeras igenom institutioner som tukthus och slaveriet. Genom *Levnetsløb* så finnes det öppning för att se straffet ifrån insidan, alltså vilka intryck de små delarna av straffets teknologi gjorde på människan som drabbades, men det är också genom straffet, och dess medföljande krav om tvång, att det heroiska igen görs uppenbart genom Höilands text. I det förra del-kapitlet så diskuterats straffet som en avgörande händelse för att Höiland skulle få upp sina ögon för det dygdiga livets fördelar genom en förtolkning av de analogier med religiös laddning i teksten. Här kommer vi att fokuserar närmare på hur tvång påverkade Höiland och hur han genom att ständigt refererar till den uppenbart försökte, och mest sannolikt lyckades, hitta genklang hos andra genom att göra det.

Det har tidigare kommenterats att Höiland förstod något av det mest värdefulla i livet som frihet, vilket han kommer till insikt med genom polariseringen mellan det fria och ofria liv. Men om vi först studerar vers fem så kan det där finnas en möjlig ansats till att förtolka en djupare innebörd av Höilands egna syn på straff.

I Christianssand jeg lærte, hva baand og fængsel var! Jeg første gang proberte hva tvang at sige har.
I tugthus man mig satte, mig tvang til arbeid der; Nu kunde jeg først fatte, hva frihed dog er.

Här kan vi börja med att konstatera att det inte nödvändigtvis är det *att* han straffas som han har invändningar mot – något som också syntes i hans förhållande till botgöring också – utan

snarare så kan hans avsky mot straffet ses i ett av de mest grundläggande egenskaper i straffet, vilket är att straffets insisterar på att använda tvång, och det kan ses vidare utifrån den tidstypiska egenskapen där tvång till arbete var central. Det är tvång i sig själv som verkligen tycks vara framträdande, där arbete är sidoställt med andra redskap för disciplinerande teknologier som ”länker”, ”bolt” och ”baand”. Vad är det som gör att tvång kan förstås relationellt mellan författare och mottager? Som det diskuterades något i kapitlet om straff, så är det en tid genomsyrad av en rad disciplinerings processer vars projekt tar uttryck i att forma arbetarnas kroppar efter fabrikernas kuggjul och effektivitet, människans tid följer inte längre naturen och årstiderna utan hon tvingas följa uret som har blivit så exakt att varje minut av produktivitet kan mätas och styras utifrån borgar-klassens mått. Skillnaden mellan tvång utifrån straffets betingelser och tvång som påläggs arbetarna genom omgörningen av individens tid till en ekonomisk mätbar enhet ses igenom bruken av slaveri, tukthus, länker, bolt och baand.

En förtolkning av straffet på detta sätt ger ännu en nivå av möjliga förklaringar till hur Höilands text bidrar till att ge han heroisk legitimitet. För att se detta så gäller det att framhäva vad Höiland skriver att han gör när han utsättes för tvång, nämligen att han bryter den. Vid flera tillfällen så kommer det mer eller mindre direkta uttryck för hur han bryter tvånget genom att ’bara’ rymma. Till exempel kan detta ses i vers 10: ” Paa veien blev jeg tagen og dømt til slaveri. Men jeg forandred sagen, saa jeg atter fri”, eller i vers 19: “Ved leilighed vi rømte fra vor bevogtere” och tillslut i vers 6: ”Jeg derfor ogsaa snarlig en leilighed udfandt, hvorved jeg nok saa varlig af fængselset forsvandt.“ Men den tydeligaste metaforen på att bryta med tvångets redskap kommer i vers 23: ”saa snart jeg nu var kommen i lænkerne igjen, jeg lagde planer sammen, at overfile dem. Det mig er bleven bane, ved kraftig, sikker haand, mig friheds vei at bande og løfte lænkers baand.” Höiland gör det som vi kan antag att många önskade men inte vågade och det heroiska kan således igen ses som uttryck för det som alla tänkte men ingen vågade, dvs han är den kreativa individualisten som opportunistiskt använder sig av de chanser som presenteras för han, eller som han skapar själv, och handlar där snarrådigt utan att bryta central kulturella värderingar i en allt för stor grad. Således gjorde han det också klok i att hålla fram helt på slutet att ”Jeg ei har mord begaaet, har dertil ei attraa”, då mord som oftast är långt mera svårt att förlåta i kulturens kollektiva minne.

Tillslut så önskar jag också att nämna att Höilands heroism också kan förstås utifrån nationsberättelsen. Det är igenom att texten spelar på en sorts frihets- och förtrycks- retorik att Höilands heroism får legitimitet genom att de som hör eller läser texten tolkar den. Det är genom sina mottagare, både norska arbetare, bönder men kanske framför allt borgare och intellektuella så som den redan nämnda Wergeland, att det tillkommer lag på mening till texten där vi kan se att en politisk mening inkorporeras i frihets- och förtrycks- retoriken. När texten så många gånger beskriver slaveri och fängelse men samtidigt tar vändningar så som ”friheds vei at bande og løfte lænkers baand” så är det inte otänkbart att det för många klingade bekant med nationens egna berättelse om frihet och förtrycket genom 400 år av danskt mörker och nu svensk union, och där frihet kan uppnås genom att bryta slaveriets länkor för Höiland så kan frihet också uppnås för nationen. En sådan förståelse av texten ger ett sken av att det är en frigöringskamp mellan ”oss” och ”de andra”. Vilket således ger texten inslag av både historiska och mytologiska dimensioner, inte olik den Knut Aukrust omtalar som ”kampen mot kaosmakten” där *vi* kämpade mot de andra och blev till oss,⁸³ och de som kämpar kan vi således förstå som synonymmer till hjältarna.

Sammanfattning

I tråd med den narrativa konvention som föreligger för en berättelse så kan vi för enkelhetens skull börja med att säga att problemet som Höiland presenterade var han har hamnat i fängelse på grund av sitt odygdiga liv och lösningen är att han måste sona sitt straff för att göra bot. I ett meta-perspektiv så blir med andra ord sensmoralen synonym med klassiska lärosättningen ’brott lönar sig inte’. Samtidig så är det också i det överordnade perspektivet att texten ger en indikation på att hopp också finnes för den som fallit av den smala stig då man kan göra bot för sina synder och kan premieras med en plats i paradiset. Lite djupare i texten så såg vi också att Höiland presenterade sig själv som en ånrande syndare och att straffet var något han såg som nödvändigt. Men han framhävde också att hans egentliga synd var hans frihetsbegär, som styrkte att hans motiv för att stjäla och leva fritt vilket i en viss mån gav hans beskrivning av sitt liv ett ädelt innehåll.

Vidare så spårades några av innehållet i textens delar som bidrog till att legitimera de heroiska i den kriminelle Höilands handlingar. Således så bidrog texten till att skapa hjälteskepnaden

⁸³ Knut Aukrust: ”Mission impossible – Troll, St. Olav og Herkules” i *Or gamal – nye perspektiv på folkeminner*. (red.) Line Esborg, Kyrre Kverndokk och Levi Sem. Oslo: NFL 2011, s. 163

som först fick sin faktiska mening då textens framfördes – Orden är som sagt bundna till en visa – eller när den lästes av publik, att de beståndsdelarna rekontextualiserades mottagarens kognition där han eller henna kunde ana reflektioner av sig själv, sina drömmar och där förtolkas för att genererar validitet till en kriminell hjälte. Som Robert A. Segel framhåller:

Most of all, who the hero is becomes some third party, a historical or legendary figure, rather than either the creator of the myth or anyone stirred by it. Identifying himself with the literal hero, the mythmaker or reader vicariously revels in the hero's triumph, which in fact is his own. He is the real hero of the myth.⁸⁴

I nästa kapitel så kommer jag att presentera en studie av en av Henrik Wergelands texter om Ole Höiland för att underbygga ytterligare hur han genom andra fick träda in i hjälterollen och hur han genom det intertextuella förhållande gav upphov till nya relationer och innehåll. Jag väljer därmed att avsluta detta kapitel med den sista versen i Höilands visa.

Farvel jeg eder byder, I alla og enhver! Om efterretning lyder engang jeg flygtet er, da undres ei derover, se intet ondt deri, den lyst som aldrig sover den lyst at være fri.

⁸⁴ Robert A. Segal: "Introduction: in quest of the hero" i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990, s. 14

6 Graagut och Höiland

I Henrik Wergelands visa, *Af Ola Graaguts nye vise om Ola Höiland med mere* som Wergeland författade efter arresteringen av Höiland strax efter rånet av Norges bank i 1836, används Höilands namn och de associativa strängarna som var fäst till namnet. När Wergelands visa läses upp mot Höilands självbiografiska visa så är det delvis för att materialet genremässigt står i samma kategori och det är inte för avlägsna ifrån varandra i tid eller rum och framför allt så representerar de en form för traditionsmaterial som öppnar för kulturanalys där inte bara personen utan också nationen får ett fokus. Nationen Norge tog under 1800-talet både stora och små steg mot självständighet och likt alla andra nationer så var behovet för att stärka den nationella identiteten närvarande. Wergeland användande av Höiland visar att det vid denna punkt har kopplats en rad föreställningar till namnet Höiland och man kan genom denna vändning ana att gangstern har blivit en hjälte.

Det förra kapitlet tog för sig ett litet stycke traditionsmaterial skriven av Höiland själv. I det kommande skall jag se närmare på en (eller kanske två) visa skriven om Höiland. Visan är *Af Ola Graaguts nye vise om Ola Höiland med mere* som skrevs av Henrik Wergeland. Vilket han publicerade under pseudonymen Ola Graagut och som författades i anledning av arresteringen av Höiland i anslutning till rånet av Norgebank. Textens utformning är ungefär det samma som i *Levnetsløbet*; den bygger upp runt en redan existerande melodilinje, den går på rimmade vers och den innehåller ett lättbegripligt språk. Publiken som den riktar sig mot är utan tvekan den samma som i *Levnetsløbet* – dvs en nog så heterogen samling bestående av arbetare, bönder och borgare. Den kanske största skillnaden är som sagt att det rör sig om en visa *om* och inte *av* Ole Höiland, där *Levnetsløbet* går i sömmarna på Höilands liv så används i stället Höiland i en långt mera symbolisk nationalromantisk förstånd i Graaguts vise; han har gått ifrån att vara en enkel tjuv till att ha en djupare innebörd för nationen. Här bör det också påpekas att Wergelands visa inte handlar explicit och biografiskt *om* Höilands liv.

Texterna som Wergeland skrev använder sig gärna av Höiland för att kommunicera en poäng om andra, ofta samhällspolitiskt färgade, element. Både när Wergelands texter en gång lästes och när vi analyserar de idag så var de utsatta och utsättes för förtydning av mottagaren. För att komma närmare Wergelands intention med texterna skulle man kanske heller se texten

genom Paul Ricouer's syn på förhållandet mellan text och diskurs: "[...] the text is a discourse fixed by writing. What is fixed by writing is thus a a discourse which could be said, of cours, but which is written precisely becaus it is not said."⁸⁵ Till texten så är det bundet en diskurs, vad den är kommer vi att undersöka senare i analysen, det som snarare bör sägas här är att jag förstår diskurs i denna sammanhang som uttrycket för Wergelands åsikter och meningsuniversum som vi sedan förtolkar och ger mening. För att citera Ricouer igen: "to interpret is to follow the path of though opend up by the text, to place oneself *en route* towards the *orient* of the text."⁸⁶

På liknande sätt som visa av Höiland så har jag analyserat Wergelands visa om Höiland. Metodisk sett så har jag använd mig utav det samma tillvägagångssättet som tidigare; ställa frågor till texten och sedan förtolka dessa till en ny-läsning av visan. Det är dock på flera punkter denna analys kommer att differentiera ifrån den andra och jag kommer att komma närmare in på detta undervägs i analysen. Först och främst så vill jag här adressera författaren av visan; Wergeland, och undersöka aspekter vidrörande författar-rollen till texten. Man kan förstås fråga sig om huruvida det är någon poäng att presentera författaren då det som Roland Barthes säger kan förhålla sig som "it is language wich speak, not the author."⁸⁷ Endast språket behövs för att en text skall genererar mening. Samtidigt så får också författaren nytt liv på lik linje med texten i den kognitiva process utförd genom läsares förtolkning och förståelse av hans text och det är inte heller att komma ifrån att det vi vet om författaren också kommer att färga av sig på hur vi läser texten, detta gäller förstås i den grad författar namnet bär med sig ett innehåll. Vore det en fullkomligt okänd författare, eller en text utan angiven författare samt att dokumentets uppkomst vore okänd både vad gäller tid och plats, så hade det kanske varit möjligt att styra undan hans eller hennes färgning när det kom till förtolknings-processen.

Östlandets Graagut

Henrik Wergeland (1808-1845) är en mycket välbekant författare, allmänbildare, systemkritiker, diktare och frihetskämpe i norsk 1800-tals kultur - han var och är säkerligen lite av en nationshjälte för många på sitt egna sätt. Han levde ungefär samtidigt som Höiland och skrev flera kritiska artiklar om det svensk-norska straffsystemet och om både de

⁸⁵ Paul Ricouer: *Hermeneutics & the human sciences*. Cambridge: Cambridge univeristy press 1981, s. 146

⁸⁶ Ricouer: *Hermeneutics & the human sciences*, s. 162

⁸⁷ Roland Barthes i Ane Ohrviks "Atuorisering i norske svateböcker", s. 122

kriminella och andra marginaliserade och stigmatiserade grupper risiga levnadsvillkor och bristan rättigheter. Henrik Wergeland var med andra ord en man med många meriter och jag tänker inte här att skriva en fullkomligt uttömmande presentation. Men en aspekt som jag har hittat intressant för min analys, och som jag anser säger en del om vem han riktade sig mot när han skrev visorna om Höiland är hans val av pseudonym. Att dryfta pseudonymen mera ingående är ett medvetet val av flera orsaker men framför allt därför att det anses som en viktigt egenskap vid texten för att styrka dess legitimitet samt vem och vad den legitimerade. Citaten nedan är hämtad ifrån ett tal som Björnstjerne Björnson höll vid anledning av komponisten Ole Bulls bortgång i 1880. Citatet har direkta relevans för denna studie men det är intressant för att det visar till Henrik Wergelans pseudonym *Ola Graagut* som han använde sig av när han skrev om Höiland.

Den ene [Ole Bull] var vestlandets blaa gut med det havsalte humør, den ustadige vikingeaand; den anden var østlandets graagut; vistnok var der ogsaa vestlandsk blod i Henrik Wergeland; men han havde aandsfarve af det store, milde, vidtskuende i et østlandsk landskab med fjeld i det fjerne.⁸⁸

En sökning på internet avslöjade att det inte finnes märkbart med lexikaliska upplysningar om Wergelands pseudonyma efternamn *Graagut*. Man kan försöka vrida och vränga på det till *Graagutt*, *grågutt* eller *grå gutt* utan att det dyker upp information som i första omgång ger någon större mening. Men det betyder inte att Graagut är fullkomligt inkognito. Efter en liten dykning i en kyrkobok⁸⁹ ifrån sent 1700-tal så visade det sig att det inte rörde sig om ett namn först och främst. I kyrkoboken så är det används det istället av skrivaren, prästen, som en beskrivning eller ett sätt att titulera en manspersoner; med andra ord så är det ett adjektiv. Sammanhagen det användes i var vid registrering av oäkta barn, i koppling till faderns sysselsättning. Ibland står det bara graagut [namn], och andra gånger står det graagut dreng (eller en annat yrke)[namn]. Gemensamt för graagut titeln kan därmed tolkas som unga män som befinner sig långt nere på samhällsstegen eller sysslolösa. Med utgångspunkt i kyrkoboken så så finnes det två andra tolkningar som jag anser för rimliga. Den ena är att det röra sig om en anspelning till det militära, närmare bestämt de, men inte uteslutande, uniformerna för sjökadetter som var grå.

Det kan därmed tolkas som att titeln användes för att helt enkelt beskriva att faderna var menige soldat då det också vid tillfällen där fadern var av högre militärgrad står angivet. Den sista tolkningen av Wergelands pseudonym är att graagut är en hänvisning till övernaturliga

⁸⁸ Björnstjerne Björnson: ”Tale ved Ole Bulls grav 23. August 1880” i *Arikler og taler*. Kristiania: Gyldendalske boghandel, nordis forlag 1912-1913, s. 499

⁸⁹ Arkivverket: *Kirkebøger Nes 1781-1816*.s.81b

väsen inom folktron. Vättar, näcken och tomtar förekommer ibland beskrivna som iförda gråa klädesplagg. Det kan också tänkas att när det står graagut i kyrkoboken att det rör sig om en konnotation till övernaturliga väsen för att undvika att skriva vem fadern var. Men det framstår i sådant fall som en smula underligt att ända ange namn, och ibland även yrkestitel, på graaguten om det först var angivare och skrivaren avsikt att åberopa någon form övernaturlighet. Etymologin öppnar för flera möjliga associativa och deduktiva förtolkningar av Wergelands valda pseudonym. Det som tappar i favör för det två första tolkningarna är att Wergeland genom graagut får en träffyta bland proletärer, lantarbetare och soldater genom att skriva under en titel som är bekanta för dem – kanske i någon mån som *en* av dem. Deduktionen av graaguts innebörd ifrån gamla kyrkoböcker förstärks också ytterligare om vi ser till Hans Ross *Norsk ordbog* ifrån 1895 där det står: ”Graagut; Sivilkläd person, modsat uniformert.⁹⁰” Graagut måste sedan läsa ihop med pseudonymens förnamn; Ola. Det både var och är ett vanligt norskt namn vilket i sig själv kan förklara Wergelands val av namnet Ola då det förmodligen ville ge hans text en folklig konnotation. Med andra ord så kan Ola Graagut förstås synonymt med Ola Norrman.

Det blir lätt lite stökigt med trådar på kryss och tvärs av tid. Det illuminerar om inte annan att genom att markera en led mellan sägen och Wergelands text så öppnar det för att kunna se både texten och Wergelands pseudonym som följande:

The text lives only by coming into contact with other text (with context). Only at this point of contact between texts does a light flash, illumination both the posterior and anterior, joining a give text to dialog.⁹¹

Tillslut så vill jag också poängtera att pseudonymen Ola Graagut på fungerar som en mediator för Wergeland där han själv delvis kan använda sig av kulturhistoriska innebörder i Ola Graaguts namn. Användandet av ett författar-pseudonym på detta sätt kan jämföras med autentisering av texten som Ohrvik spårade i sin forskning kring autentiseringen av kunskap i norska svarta böcker där författaren påtar sig rollen som mediator och använder sig av andras författarnamn i sin text för att ge texten mera tyngd.⁹² Skillnaden är förstås att här att det inte är andra författarnamn i texten för att ge den tyngd, utan att texten har ett annat författarnamn och genom att tillskriva texten ett pseudonym med så många möjligheter som det ovan nämnda så kan detta förklaras med Ohrviks begrepp där “attribuering av en tekst, det å

⁹⁰ Hans Ross: *Norsk Ordbog – tilläg til <<norsk ordbog>> af Ivar Aasen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget 1971.

⁹¹ Mikhail Bakhtin citerad i Bauman *A world of others' word*, s. 4

⁹² Ohrvik: ”Autorisering i norske svarteböcker”, s. 125

tilskrive et verk til en spesifikk person eller figur, søker man derfor å dra veksel på det sett av assosiasjoner og kvaliteter som er knyttet til de spesifikke forfatternavnet.”⁹³ Vilket, med hensyn til det som har diskutert over oppnar for en tolkning där pseudonymen Ola Graagut kan forstås som ett sätt för Wergeland att autentisera textens ’folklighet’.

Sedermere så är *nye vise om Ola Höiland med mer* inte en anspelning på heroiska drag hos Höiland. Wergeland skriver aldrig explicit att Höiland var heroisk och det gäller här att ha i åtanke att även om Höiland vid denna tiden, precis efter rånet av Norges bank, var på väg att uppnå hjältestatus så var den ännu något luddig. Men genom att Wergeland användande sig av Höiland i visan så renodlades han också till att vara en gångbar hjälte då Wergeland genom Graagut ställer sig på Höiland sida och skriver att hans brott inte var så illa och att han straffas för hårt, läsaren eller åhöraren måste ställa sig frågan om huruvida Höiland egentligen var förbrytaren i visan – detta kommer att diskuteras närmare senare. Men det kan ses som ett processuellt led i förlängning av Ohrviks attributionsbegrepp, där författaren byter plats med en av aktörerna vilken innebär att när Höiland skrives in i texten så ger det läsaren av texten associationer och kvalitéer som vid detta läget hade knutits till Höilands namn men i en något sminkad version av Wergeland. Tjuven Höiland rekontextualiseras, när texten/visan framförs, så har ännu ett lag med menig lagt till och ett annat har förskjutits till sidan.

Spegel spegel

Det antydes i avsnittet ovan att Wergeland genom Graaguts *nye vise om Ola Höiland med mer* renodlade Höiland till att passa in i hjälteskepnaden och att ett av dessa sätt var att nedtona Höiland som den egentliga förbrytaren. Något komplicerad förklarad så kan det sägas att Wergeland flyttade, medvetet eller omedvetet, först Höiland utav sin kontext, formade associationer och kvalitéer likt som de vore ett objekt, och i rekontextualiseringen så fick han ny innebörd.⁹⁴ Här under kommer jag bland annat att undersöka några av de grepp som Wergeland använde sig av närmare.

Som det diskuterades i kapitlet om straff så är det legitimt att fråga sig vems representation av straff som är förutsättningen. Om spegeln, Peter Burke skrev om, är bruten; vems reflektion är det vi så ser? Eller sagt något mera Ricouer’iskt vilken diskurs är det som är fäst till till orden här? En möjlig reflektion vi kan skåda är den som Ola Graagut kommunicera i vers 6 där det

⁹³ Ohrvik: ”Autorisering i norske svarteböcker”, s. 123

⁹⁴ Bauman: *World of others’ words*, s. 4

står ” Saa lad han Ola leve; men de, som værre er, Bør i ett fængsel sættes, hvor væggen er af leer, Og tørv er tagets hvælv. Det er den dom som falder, naar folket dømmes selv.”

Tydligast är framhävnin g av de att Olas straff är obefogad och utan rötter bland folket – eller i alla fall i Graaguts mening - med öppningen ”la han Ola leve”. Höiland riskerade inte dödsstraff inbrott i Norges bank men han dömdes till livstid vid slaveriet. Om ”la han leve” är en anspelning på livstidsstraffet eller om ”leve” skall förstås som en allegori till ”fri(het)” betraktas inte som ett avgörande moment, viktigare är det som sagt att det visar till att Graagut inte ansåg straffet för särskilt väl applicerad.

I ett metaperspektiv så kan straff problematiseras ytterligare genom vers 6. För att se det så måste vi vända oss till både till inledningen och avslutningen på versen. Först ser vi ”saa lad han Ola leve” följd av avslutningen: ”Det er den dom som falder, når folket dømmes selv.” Höiland frikänns när folket dömer själva vilket får mening om vi också tar i betraktelse att Wergeland genom versen skapar en positionering mellan förbrytaren och de som skall döma som är snarlik den vi hittar Johannes evangelium 8:7 : ”Den av er som är fri från synd skall kasta första stenen [...]” Det bibliska inslaget skapar en analytisk förgrening där man kanske först och främst kan man här se hur Wergeland placerar folket i en sorts moralisk överlägsenhet som är fundamenterad i det Nya testamentet. Samtidigt så placerar det också de som redan har dömt Höiland för hans brott i samma skor som de stenings-ivriga fariséerna, vars iver efter att straffa i en sådan sammanhang gjorde de värre än den fällde förbrytaren. Den moraliska överlägsenheten till folket kan man därmed förstå som att de antigen kopplas till att själva inte vara utan synd och därmed inte vill döma tjuven, eller på grund av att liknelsen också sidoställer de med den förlåtande Messias. Mest sannolikt så rör det sig om en kombination av både sidoställande och att de inte var utan synd själva, det är inte så viktigt heller att försöka mäta vilken som kom först eller vilket som var mest avgörande. Essensen ligger snarare i att om det filosofiska resonemanget skall appliceras så gör det att mottagaren sympatier oansett kommer att vara hos Höiland.

Unionen och de som är värre

Wergeland förespråkade att Höilands straff både för hårt och orättvist, men även om så var tillfälle så avskrev han inte automatisk talions-principens innebörd för straffet eller att det nödvändigtvis borde vara ett särskilt humant straff så längd det adresseras till rätt mottagare. Vem adressaten är hittas det delvis ett vink till i vers 2 där Graagut rekommenderar att folket

skall vända ryggen mot öst och vända blicken västerut vilket sedan kristalliseras ännu mera i vers 5 där han regelrätt omtalar adressaten i öppningsfrasen med ”Thi enkelt skjelm kan stjæle bortover Svenske tull”.

Adressaten kan alltså förstås som den svensk-norska unionens myndigheter samt det kulturella ärr som 400 år med danskt styre också hade lämnat på norsk kultur. Man behöver inte att befinna sig så speciellt djupt i Ricouers utlåtande om förtolkning som ”the art of understanding applied to such manifestations, to such testimonies, to such monuments, of wich writing is the distinct characteristic.”⁹⁵ för att tolka att Graagut hade relativt lite tillövers för det inflytande som hade varit och det som var. ”De som værre er”, skriver Graagut, skall i ett fängelse där ”væggen er af leer og tørv er tagets hvælv”. Väggar av lera och tak av torv framträder närmast som en metafor för att de skall begravas.

När Wergeland nämner Sverige så är det inte nödvändigtvis så att det måste kopplas synonymt mot den svenska överlägsenheten i unionen. Det är nog snarare så att Wergeland här siktar till den härskande eliten där Sveriges roll i texten kommer som ett uttryck för att exemplifiera övermakten. Graagut omtalar Höilands tjuveri först, och i en indirekt förstånd, som ”enkelt skjelm”, vilket kan förstås som att han syftar till en enkel lurendrejare. Men det ger långt mera mening när begreppet läses in i resten av kontexten att ”enkelt skjelm” skall förstås som ett verb och därmed innebär en handling så som svindel eller bedrägeri då det kopplas vidare mot ”kan stjæle bortover svenske tull”. Inledningsfrasen får därmed en innebörd där rånet av Norges bank är en svindel, ett bedrägeri eller tjuveri som parkeras tillsammans med och längs samma axel som unionens hyckleri.

Man kan tänka sig att det som är huvudproblemet med ”skjelmen” och ”svenske tull” är att de, i både en konkret och abstrakt förstånd, har stulit pengar ifrån folket. Men i versens nästa fras så visar det sig att det som enligt Graagut verkligen har stulits är Norges ära. ”Langtmeer af Norges ære end vejes kan med Guld.” Höiland bestal visserligen folkets dess pengar, men långt mera av folket ära stjåls redan av andra lurendrejare, där Graagut i versens inledning har sagt att detta är en förbrytelse precis som unionens gyckleri så kan det tolkas som att äran också stulits ifrån det norska folk genom unionen och av de som förespråkade den. Hade så versen avslutats här så ville det peka mot att ”de som værre er” i nästa vers lika gärna skulle kunna vara Höiland också, men i femte versens sista moment så påbörja Graagut det som

⁹⁵ Ricouer: *Hermeneutics & and the human sciences*, s. 90

närmast får en argumentations belagd dimension för att Höiland inte hör hemma bland de värsta. Vad detta innebär skall jag strax kom till men för att göra detta något mera tydligt vad som förtolkas som ”de som værre er” så önskar jag för stunden att vänd till vers 7 och 8 då det belyser Wergelands diskurs närmare.

Nationens hjärta

Wergeland flyttar handlingen i texten ifrån händelser som har ägt rum till vad som kan komma att hända. Det börjar i vers 7 med ”forresten tør nok Ola de rygte miste snart, at norges bank af alle undtagen ham er spart.” och fortsätter med ”Thi har man kanske ej lagt banken udi Trondhjem godt som paa aapen vei.” Graagut indikerar i denna versen två poäng. Delvis så framstår det i versen första som att andra är på väg för att råna Norges bank i och med att Ola kommer att förlora sitt rykte som den enda som har lyckats bryta sig in där och delvis, i versens avslutning så är det ett uttryck för att Norges banks huvudkontor väntar som en kammarjungfru på att intagas då den oskyddad och ignorerad ligger på öppen väg. Det är en i stor grad en varning från Graagut som fruktar att en plundring av banken föreligger, vilket han slutligen skriver in i vers 8 där en potentiell tjuv med ” et dristig snit” kan komma att stjäla landets rikedom.

Men det rör sig inte om en individuell förbrytare som likt Höiland bryter sig in i banken. Här opererar Graagut med större entiteter som han uttrycker som ”Der frem i mag kan rulle et fiendtligt tolleri.” De som rullar fram sitt fiendliga tolleri gör detta förstärkta av sina militära medel med ”femten mand i bredden tilfods og rytteri”. Det fiendliga ”tolleri” som rullar fram med makt som Wergeland skriver om refererar möjligtvis till den engelska navigationsakten som gjorde livet svårt för norsk trälast-handel och sjöfart fram tills den kastades på havet i 1850, eller – och långt mera sannolikt när versen läses upp mot den hela texten – så spelar ”fiendtligt tolleri” på de associativa strängarna anslutna till realiteten att Norge inte stod fria till att själva förhandla i utrikesfrågor som för Norges del som oftast var anslutna till internationell sjöfart.

Med den sista frasen i den åttonde versen börjar vi småningom att närma oss vers 6, där ankaren släpptes några avsnitt tidigare. Wergeland använde vers 7 och 8 för att argumentera för att om folket inte passar på så vill deras rikedomar ligga öppna för tjuverier och han avrundar verserna med ” Er Norge, før det troer de, sit fulde Hjerte qvit”. Det är intressant att märka sig att Wergeland inte avslutar dessa två verser genom att framhäva förlusten av

ekonomisk rikedom som det värsta, utan snarare så är de som står på spel folkets eller nationens ”fulde hjerte”. Det görs således en analogi mellan nationens bank och den nationella identiteten. Detta är både effektivt och problematiskt. Effektivt därför att Wergeland lyckas rikta sig in mot sorts känsla där nationens hjärta blir ett textuellt uttryck för en samlad enhet av kultur och natur, i tråd med national-romantikens ideal. Problematiken kommer, om ännu i andra hand, med analogins baksida då en bank är, och som Höiland visade, något man kan bryta sig in i och måste därför – precis som nationens hjärta – skyddas förädlas och stärkas för att inte *stjålas*.

Så hur hör så allt detta ihop med Wergelands argumentation för att Höiland inte hörde ihop med de värsta? Som vi har sett i vers 7 och 8 så argumenterade Wergeland i Graagut texten för att det var andra nationer, och kanske framför allt den unions-vänlig politik och politiker, som utgjorde hotet mot det som verkligen hade ett värde, och som nationen redan hade bestulits av – inte av Höiland – och det var frihet. Den 5:e versen avslutas således med ”Men Olas Tyveri gjør os, om end meer arme, dog ikke mindre frie.” Graagut framhäver visserligen ännu en gång att Höiland har stulit och att det har gjort nationen fattigare men Höiland har inte gjort nationen mindre fri, vilket kan öppna för förtolkningen att de som har berövat nationen dess frihet det är de som i vers 6 omtals som ”de som værre er” och därmed kan det förstås att det är de som har stulit folkets och nationens friheten som ”bør i ett fængsel sættes, hvor væggen er af leer, og tørv er tagets hvælv.” Graagut transformerar därmed fiendebilden ifrån att vara tjuven som rånade Norges bank till att få ett innehåll av de som bestal nationen dess frihet.

Vid nästa moment så vill jag återvända till slutet av vers 6; ”Naar folket dömmet selv”. Straffets osymmetri framträder i versens avslutning där ännu en diskursiv vinkling kan spåras. En vinkling som pekar både inåt och framåt; inåt av den grund att sätter fokus på hur det *är* och den pekar framåt mot en värld som Wergeland/Graagut menar *borde vara*, dvs en värld där folket dömer själva vilket vidare kan tolkas som en försök på att peka framåt mot ett önskad självstyre och att få full bestämmelse över sina egna lagar, Grundloven åsido. Spänningen mellan hur det borde vara och hur det är, i förhållande till självstyre, genomsyrar texten. Exempel på detta hittas redan vers 1 då Graagut säger ”Naar vi selv ville stelle, bestandig andre kom”, eller i vers 4 ”Hvis landet er for lidet (jeg kan det neppe tro) Desmerer bør vi eje det for oss selv i ro”. I vers 2 så är Wergeland något mera diskret med sin yttring utan att göra diskursen komplicerad: ”Her tykkes det mig bedst, At vende ryg mot østen og

stirre ut mod vest.” Det är sanolikt att Wergeland att ”stirre ud mod vest” ville hålla fram det framgångsrika frigöringskrig som de 13 kolonierna på den nord amerikanska östkust förde och vant sitt oberoende ifrån det brittiska väldet mellan åren 1775-1783, varpå de införde ett republikanskt demokrati som i sedan kom att utgöra ett ideal för andra länder där enväldet destabiliserades.

Sammanfattning – Wergeland, frihet, förtryck och kamp

Innan vi sätter igång med detta kapitels sista del så är det ett överordnat perspektiv som rör både Höilands text och Wergelands som jag önskar att kort kommentera. Likheten är här att hitta i texternas frihets- och förtrycks- retoriken. I Höilands text så framstår det inte som författarens primära intention att framhålla de ständigt returnerande anspelningarna på frihet och förtryck utifrån en politiskt-laddad dimension, snarare spelar det på individens lidanden och begär. Det bör nog heller framhållas att det var mottagarna av innehållet som som autentiserade frihetsretoriken i texten och genom sin förtolkning gav det mening. I Wergelands text däremot så är frihets- och förtrycks- retoriken framträdande och kan närmast läsas som en huvudintention med texten och det är ingen tvekan om att det för Wergelands del också rörde sig om att ge innehållet en politisk mening. Poängen är inte här att därmed visa till att de två texterna hade olika tilltänkta syften utan snarare att framhålla deras retorisk likheter i andras tolkning.

Den lyttande, som oppfattar og forstår betydninga (den språklege) av talen, inntek i røynda samtidig ein aktiv svarande posisjon i høve til talen: han er einig eller ueini med den (fullstendig eller delvis), utfyller den, gjer bruk av den, gjer seg klar til å handla på grundlag av den, osv.⁹⁶

Det sista exemplet på hur Wergeland framsätter om hur det borde vara hittas i vers 3. Versen är faktiskt genuint genialt skriven. I ett överordnad perspektiv så visar Wergeland till hur det en gång i det sedan länge förflutna var i Norge något som genererar en historisk nivå i versen vilket skapar en autentisering av idén om hur det borde vara nu, och genom att förmedla en autentisering till nuet genom det förflutna så ger den historiska attributen en uppmaning till kamp. Versen är som följer: ”Er landet vel saa lidet, skjøndt dyktig det er plukt? Er folket vel saa uselt, at de bør lyde smukt? Ak, landet engang bar, Haarfagerætens Throne - - det var den tid det var.” Det är uppenbart att det är i versens sista del att Wergeland spelar på det historiska inslaget genom ”Haarfagerätens Throne”, Harald Hårfager – kungen som först samlade nationen Norge genom att övervinna flera ’små kungar’ sprida över landet någon

⁹⁶ Mikhail M. Bakhtin: *Spørsmålet om talegernare*. Oslo: Pensumtjenesten A/S 2005, s. 10

gång mellan slutet av 800-talet och början av 900-talet, därtill hör det också att han utökade Norges territorium till att omfatta bland annat Orkney, Shetlandsörna, Jämtland och Dalsland; en nationshjälte vars namns kvalitéer och associationer utan tvekan förde, och för, tankarna till det som en gång var och hur det kunde bli. Upprorsmotivet som sedan kan hängas på den historiska förankringen ser vi Wergelands retoriska vändning i versens andra fras där han frågar ”Er folket vel saa uselt, at det bør lyde smukt?” Skall folket vackert lyda? Är de oanvändbara? En gång i tiden, ”det va den tid det var”, så var de inte ett folk som ”lyde smukt” utan en samlad nation som stod mot utmaningar och provokationer och som formade sitt eget öde. Det var den tid det var, det är den tid som inte är men det är den tid som är Wergeland därmed tycks villa kämpa för.

Det är på sätt och vis i Wergelands återkommande yttringar om självständighet att han också indirekt legitimerar Höiland in i den heroiska rollen. Genom att påpeka att folket själv inte styr sitt land så undermineras också den härskande klassens auktoritet, deras lagar och institutioner inräknade, och ett frö av tvivel sås om vems lagar Höilands förbrytelser egentligen var ett brott mot? Om förbrytelsen ses i ljuset av en sådan relativitet så klarnar bilden ytterligare över både hur kriminaliteten och det heroiska hela tiden kan och bör förtolkas utifrån fenomenens inneboende kulturrelativitet och ständigt omväxlande historiska betingelser. Vidare så kan vi därmed vända oss till Hobsbawm för en förklaring på hur Wergeland genom att placera auktoritet och olydnad mot varandra legitimerar det heroiska med Höilands förbrytelse. Hobsbawm skriver:

In doing so [utmana auktoriteten], banditry simultaneously challenges the economic, social and political order by challenging those who hold or lay claim to power, law and the control of resources. That is the historic significance of banditry in societies with class divisions and states.⁹⁷

Höiland utmanade dem som har makt och kontroll över folket i ett samhälle som stred med interna orättvisa mellan klasserna och även i en nation som stred med nationella orättvisor som ett utslag på unionen, och därmed bidrar Wergelands text till legitimerar och att utforma Höiland till en kriminell hjälten, omhöljd av den ädla rövarens kapp.

Om det skall vara intressant att placera en enstaka handling som gjorde Höiland till hjälte så går det att härleda till rånet av Norges bank. För att se detta så måste vi påminna om att vid det tillfälle när Graagut hade skrivit in Höiland i en större berättelse om nationen och legitimerar hans heroism, så befinner vi oss rent kronologisk sett ett par år innan den tidigare

⁹⁷ Hobsbawm: *Bandits*, s. 7 (min kursiv och framhävnings)

omtalade d'Aunet gjorde sina observationer om att han var en "folkets helt". Detta måste sedan ses relationellt till att innan Höilands spektakulära handling och innan Wergeland skrev sin text om Höiland så förelåg det inga större anspel på att Höilands heroism vilket därmed gör det möjligt att deducera sig till att Höiland efter rånet av Norges bank på allvar uppnådde sin hjältestatus. I Nästa kapitel, som också är det sista, kommer att sammanfatta mycket av det som har studerats och diskuterats i denna studie. Men det kommer också att lämnas rum för att undersöka exempel på Höilands renvitalisering i några populärkulturella format.

7 Tjuven blir en hjälte

“We’re all stories in the end. Just make it a good one, eh?” – Doctor Who?

Vi börjar så småningom att närma oss slutet på detta arbete och därmed bör det presenteras vilka forskningsrön man kan uppdriva ut ur studien. Studien syfte var att undersöka hur och vad som är relaterade till att visa kriminella blir till hjältar i vår kultur utifrån en historisk studie av en specifik kriminell. Det är just i det specifika att denna studies styrka och svaghet ligger. Styrkan ligger i att det genom en studie av traditionsmaterial knutet till en given figur gör det det möjligt peka på hur just han eller henne legitimeras i den heroiska-rollen. Svagheten med detta är det inte automatiskt öppnar för ett generaliserad korrelation mellan material bunden till det specifika studiesubjekt och till en allmängiltig sannfärdighet om hur och vad som skapar kriminella hjältar. Wergeland, Höiland, men det är flera nivåer av komplexitet än bara legitimerings processen av Höiland.

Betyder så ett större materialbruk att ett vattentät och allmängiltigt utlåtandet ville kunna föreligga? Kanske det, men det ville lika fullt präglas av att både det heroiska och vad som är kriminellt är två entiteter som spelar både för och mot varandra, samtidigt som de är bundna till kultur och historisk tid. För att kunna säga något om vad som gör en kriminell till hjälte i en kulturanalys så har det i en viss mån varit nödvändigt för mig att studera hans (kriminella) handlingar, vad och hur han utförd sina bragder, för att sedan försöka se hur de mäts i i förhållande till allvarsgrad mot kulturens rådande normer, hur samhällssituation är och placera detta i förhållande till tid och rum.

Framför allt så har det visat sig för mig att undersökningen har dragits närmare mot att se hur andra har yttrat sig om handlingarna och hur de förädlar dem, omskriver dem och lägger till nya element och trådar av mening i berättelser om han och hur yttringar har placerats i en kedja av likande yttringar.⁹⁸ Genom att se berättelserna som yttringar om Höiland så öppnas det om inte annat för att placera det specifika, Höiland som en kriminell hjälte, i en större kontext, som en del av kriminal-heroisk genren den ädla rövaren, vilket öppnar för att se den kriminella hjälten som något mer än ett resultat utav spektakulära handlingar. Följaktligen så

⁹⁸ Bakhtin: *Spörsmålet om talegenrane*, s. 1-9

vill jag demonstrera detta med några exempel från ett par olika exempel och samtidigt se på det dynamiska förhållanden mellan de och Wergeland och Höilands texter.

En odödlig hjälte?

Den kriminal-heroiska genren vars Höiland har sin tillhörighet är den som Hobsbawms omtalar som den ädla rövare eller den narrativa konstruktionerna Robin Hood. Genom att vi kan placera Höiland under legendens paraply så blir det möjligt att förstå hur en tjuv kunde bli till en hjälte belyst utifrån han intertextuella koppling till Robin Hood legenden. Med intertextuallitet så menar jag här att det först och främst är en ”fleksibel betegnelse på det essensielle fenomen at en en teksts meningspotensial først og fremst ligger i den forhold til andre tekster.”⁹⁹ Intertextuallitet är inte därmed något som jag uteslutande förstår som skriftligt betingad, utan snarare att det handlar om att kunna läsa ett fenomen upp mot, tillsammans med, och på tvären av andra liknande berättelser och genrer. Om vi så tillåter oss att placera Höiland i den ädla rövarens genre så blir det också nödvändigt att ta hänsyn till att det är en genre som också har formats av folkliga skildringar, både i muntlig och skriftlig tradition, och som är med på att formge skepnaden genom en ständigt pågående tradering där individ vävs ihop med legend och *vice versa*. Hobsbawm säger om detta att:

Beyond a certain lapse of generation the memory of an individual merges with the collective picture of the legendary heroes of the past, the man with myth and ritual symbolism, so that a hero who happens to last beyond this span, like Robin Hood, can no longer be replaced in the context of real history. [...] He is immortal because there will always be some other [...] to take his gun into the hills or the wide plains.¹⁰⁰

Vad Hobsbawm menar här förstår jag som att det är motiven och relationella förhållandena bundna till en mening eller idé som tillskrives ett [brottsligt] individ. Wergelands visa vitnar om en vilja till att attribuera innehåll typiskt för en kriminell hjälte som Robin Hood, den ädle rövaren och frihetskämpen, i sin samtid men i en ny utgåva. Det var kanske inte intentionellt att koppla Höiland till den ädle rövaren men visan bidrog lika full genom den förtolkningen som mottagarna av den gjorde och därmed gav Höiland en heroisk konnotation betingad utifrån en föreställning om en ädelrövare – Robin Hood. Vi kan se det enligt Ricouer där ”To

⁹⁹ Ole Marius Hylland: ”Fortellinger om Elvis – om narrativ kompleksitet” i *Sagnomsust – fortelling og virkelighet* (red.) A. B. Amundsen, B. Hodne, A. Ohrvik. Oslo: Novus forlag 2002, s. 128

¹⁰⁰ Hobsbawm: *Bandits*, s. 140-141

read, is on any hypothesis, to conjoin a new discourse to the discourse of the text.”¹⁰¹ Så när Hobsbawm i sin beskrivning och analys av den ädla rövaren konkluderar med att:

That is why Robin Hood cannot die, and why he is invented even when he does not really exist. Poor men have need for him, for he represents justice, without which, as Saint Augustine observed, kingdoms are nothing but great robbery.¹⁰²

Så är det för att kriminella hjälteskepnaden har traderats genom en legend som har skrivits, lästs och framförts i flera hundra år (innan Höiland ens var påtänkt) i är en form för folklore som hämtar sin styrka ifrån ”[Jo mer et mutlig dikt dreier seg om] alminnelige menneskelige problemer, emner og motiver som kjennes aktuelle i lange historiske epoker” vilket däremed gör att: ”jo lengre vil det bli husket og jo lengre levetid får det.”¹⁰³ Detta innebär inte att legenden förstås ordagrant som odödlig, men det att den innehåller grundläggande mänskliga problem, ämnen och motiv som har återkommande aktualitet över tid gör legenden slitstark.

Höiland som den ädla rövaren

När Höiland så kopplas till Robin Hood legendens intertextuella inpackning där skildring, symbolik och förtydning är skapade och nyskapande så får Höilands heroism ha ännu ett lag av mening. Wergelands och Höilands visa är i denna sammanhang texter som bidrog till att formge och legitimera den ädla rövaren i en 1800-tals version där han framförallt framträder som en frihetskämpe. I det senare utgivna lilla pamfletten, utgiven i Danmark, *Den Norske røver Olle Höilands bedrifter, eventyr, fængslig og frigivelse* (1900) så är inte längre Höiland en tjuv som symboliserar frihetskamp utan hans skepnad har då assimilerat ytterliga drag av den ädla rövarens egenskaper som man kan se i utdraget här under, där Höiland befinner sig hemma hos en änka som håller på att mista sina ägor till staten.

„Det lykkedes ier vel ikke,” sagde han. „Desværre nej. Her er ingen redning.” Hun saatte sig i en krog for at græde. „Stands ieres taarer,” sage han pludselig of rejste sig; „jeg kan ikke taale at se derpaa.” „De ere min eneste trøst. Af Gud, her er jeg født.” „Lad dog være med at græde. Jeg kjender et midde, hvorved I kan frelse ier. [...] „I skal forraade mit oppholdssted for øvrigheden, saa faar i i med det samme penge udbetalt og i bleve endda en holden kone.”

„Aldrig,” sagde hun med bestemthed. „for vil jeg gaa fra hus og hjem og vandre paa mine ben for hvermands dør som en tiggerske, for jeg nogensinde foraader du gode menneske, du som er den fattiges og forladtes eneste hævner”¹⁰⁴

¹⁰¹ Ricouer: *Hermeneutics & the human sciences*, s. 158

¹⁰² Hobsbawm: *Bandits*, s. 61

¹⁰³ Eriksen & Selberg: *Tradisjon og fortelling*, s.219

¹⁰⁴ *Den Norske røver Ole Höilands bedrifter, eventyr, fængslig og frigivelse*. Köbenhavn: Jul. Strandbergs forlag 1900, s. 13-14

Höiland väljer att hjälpa änkan genom att offra sig själv för att rädda henne ut ur fattigdom, något hon protesterar ihärdigt mot men blir tillslut övertalad. Om historien slutade med att Höiland förråddes och arresterades så ville det stå i opposition till både punkt 6 och 7 i Hobsbawms kriterier¹⁰⁵ men berättelsen tar istället en vändning där änkan får sina pengar för att ange Höiland, men passar på att skicka med han fyra flaskor med brännvin som hans arrestander sedan dricker sig fulla på under vägen till arresten och Höiland försvinner skrattande in i en kraftiga snöstorm som brutit ut. Han tar från de rika som är staten i detta tillfälle och som har utlovat en belöning på 1000 specidaler, sättet han tar ifrån de på är genom att låta sig anges och se till att den fattige får belöningen, för att sedan rymma ifrån myndigheterna. Både Höiland och änkan vinner, medan övermakten förlorar.

Berättelsen behöver inte och strävar inte heller efter att legitimera heroiska sidor vid Höiland som Wergeland gjorde dryga 50 år innan. I denna skildringen så är han folkets hjälte, en norsk 1800-tals variant av Robin Hood, som kommer de fattiga till undsättning. Likheten mellan den *Den Norske Röver* och *Ola Graaguts nye vise* hittas i den ädla rövarens narrativ och symbolik som aktualiseras i de båda när Höiland slåss som en av folket och för folket mot övermakten.

Husk og ikke glem! Så Ole Høilands sang skal synges om igjen

Ett sista exempel på den ädla rövarens 'odödlighet' gestaltad av Höiland är i en rekontextuallisering ifrån rap-gruppen Samvirkelagets utgivning *Balladen om Ole Höiland* (2006). Det kan vara intressant att märka sig att Samvirkelaget har en gemensam grund med Wergeland i hur de använder Höiland då bägge använder han för att underbygga en politisk retorik. För Wergelands del så tog det framför allt sin form igenom yttringar om nationell frigöring och oberoende. En liten kuriositet är förövrigt en likhet mellan Wergeland som unionskritiker och att Samvirkelaget är en förgrening av gruppen Gatas parlament som gjorde sig kända som EU kritiker under tidigt 1990-tal. Samvirkelaget vävar in Höiland i en socialpolitisk agenda med huvudfokus på sociala orättvisor, och gruppens revolutionära socialistiska rötter genomsyrar deras arbete. Det är kanske därför Samvirkelaget har tagit till sig Gjertrud Höilands visdomsord till den unge Ole att "De er ingen synd å stjele ifra andres

¹⁰⁵ Nummer 6: He is admired, hed and supported by his people, och nummer 7: he dies invariably and only through treason, since no decent member of the community would help the authorities against him.

overflod” och vidareført utlåttandet tillsammans med Robin Hood attributen ”ta från de rika och ge till de fattiga” som de kombinerar blev på följande sätt:

At han skulle bli banditt var det mora hans som foreslo:
"Det er ingen synd å stjele I fra andres overflod!"

For Ole vil ikke legge seg sulten lenger.
Hvorfor skal man det når man heller kan telle penger?
Og du trenger finnes hos de rike hvis du tør å stjæle.
De har større deler enn oss, og de bør jo dele?
Det er lett å følge loven når man har alt.
Men for en ung konfirmant, hvordan kan man forklare at
Når man er født I fattigdom, så kan du ikke snakke om
At de rike har spenn, og hvordan man får fatt I noen.

[...]

Ole han rømme, blir fanga, men rømme igjen.
Så læng dæm rike har pæng vil vi drøm om dæm.

Den ädla rövarens motiv är framträdande, Höiland är i stor grad bara en symbol på skepnadens gärningar, för att rättfärdiga en revolutionära ideal. Samvirkelaget visar till samhällsmässiga motsättningsförhållanden, mellan fattig och rik, som endast kan överkommas genom att de fattiga – eller rättare sagt proletariatet, påtvingar en re-distribution av kapitalet genom att stjäla ifrån de rika och fördela resurserna jämt över folket. Det är inte fullkomligt avlägset ifrån Wergeland och Höilands frihetsretorik i den mån att Samvirkelagets utlåttande har politiska konnotationer som fortfarande rör vid frihet och förtryck. Men frihetsmotivet tolkat igenom Samvirkelaget har däremot en något annorlunda innebörd genom att de spelar på ett tangenterna till ett marxistiska frihetsprojekt som utkristalliseras genom att medel för att uppnå friheten, en kriminell handling, står som ett led i ett revolutionärt händelseförlopp.

Textens sista fras upplever jag som särskilt intressant sett utifrån den teoretiska terräng som vi här rör oss i, frasen är: ”Trenger mere spenn, han er folkets venn. Husk og ikke glem! Så Ole Høilands sang skal synges om igjen...” Det är särskilt frasens sista del ”Ole Høilands sang skall synges om igjen” som jag här önskar att poängtera. För om vi erkänner Höiland som en symbol i den överordnade folkloren om den ädla rövaren så är det inte Höiland sång som skall sjungas om igen utan snarare Robin Hoods sång som skall sjungas om igen, och sången om den ädla rövaren är den som sjungs gärna när lagen inte längre är representativt för det samma folk vars rättigheter den är syftad att skydda.

En poängen som jag önskar att göra efter det förra avsnittet är att det är viktigt att hålla i åtanke att när Höiland används av Samvirkelaget så används han av en norsk hiphop-grupp med politiska åsikter som inte är representativt för en speciellt stor del av befolkningen, och vars åsikter inte heller löper diagonalt över samhällsklasserna. Till detta så flaggar sig också ett en annan faktor som jag fram till nu har varit försiktig med att framhäva och det rör bekantskapen med Höiland idag. Det innehåll som hans namn en gång i tiden bar med sig har över tiden vittrat. Om det beror på att den ädla rövaren genom decennier av bättre välfärd för nationen eller om han helt enkelt har hamnat i minnets kölvatten kan diskuteras men om han har mist mycket av sin forna prakt råder det ingen tvekan. Givetvis så visade Samvirkelaget hans namn fortfarande bär med sig en mycket potent politisk laddning men man bör samtidigt ställa sig kritiskt till hur det förtolkades hos mottager, vilken associativ mening satt de kvar med? Det är sannolikt att de flesta uppfattade textens överordnad politiska retorik men vem Ole Höiland är lär nog inte många ha fäst sig vid. Samtidigt bör man fråga sig om det egentligen är ett problem? För igenom Samvirkelaget så är han en karaktär som symboliserar en fattig och orättvist behandla man, men samtidigt en man som tar kontroll över sitt egna öde och som med sin barndoms lärdom berättigar sig till att ta ifrån de som redan har i överflod och ge till sig själv och de som ”trenger mere spenn”.

Skildringarna av Höiland är olika på många sätt men de delar fortfarande den likhet som är framträdande om vi igen påminner oss om förhållandet mellan poeten och historikerns roll, att berättelser till skillnad ifrån historia är uttryck för det som kunde ha varit möjligt, det som borde ha hänt och hur det borde ha hänt¹⁰⁶. Vidare så kan vi se Rekontextualliseringarna av Höiland kan genom hur Lowenthal betraktar traditionsmaterial med: ”Like medieval relics, heritage is sanctioned not by proof of origins but by present exploit.”¹⁰⁷ Den ädla rövarens motiv får sitt värde när den re-aktualiserar tidigare berättelser om både skepnaden och den som representerar den tidsrymd där processen föregår.

¹⁰⁶ Aristoteles: *Poetics*, s. 16

¹⁰⁷ Lowenthal: *The heritage crusade and the spoils of history*, s. 127

Avslutning och sammanfattning

Av alla trådar som vid en sammanfattning bör samlas upp så har jag inte ännu vidrört vid den som rör straffet. Som vi har sett så har också straffet varit bunden till Höilands heroism. Skepnadens reaktion på straffet, förutsatt att han blir fångad, tillkommer till detta också som en avgörande faktor. Vilja till bot och bättring var i Höilands tillfälle ett viktigt moment i hur han tolkades, samtidigt som hans rymningar också hade ett viktigt symbolvärde både folk och myndigheter. För myndigheternas del så var det ett negativt symbolvärde då Höiland länge var enhörningen som inte lät sig fogas. För folket så symboliserade han därmed motstånd mot en undertryckande justis. En avgörande faktor för varför Höiland kunde tolkas som heroisk var således att det var möjligt för folket över en bred linje att identifiera sig med han och därmed sympatisera med han. Straffet är på sitt sätt en viktig komponent i identifieringsprocessen men det gäller det att inte stirra sig blind på dess innebörd och heller se de som en del av hjältens aktualiseringssituation och som en attribut till skepnadens narrativ.

Berättelser om hans livshistoria och berättelser där han handlingar blir omvandlad till meningsbärande element som får sin funktion genom karaktärsdrag ifrån den ädla rövaren, kan ses som samspel som talar och träffar genom *generisk* identitet. Med den generiska identiteten så syftar jag här till den formen för identitet som är knuten till *vad* vi är. Generiska identiteten är den generella identitet en människa besitter i den förstånd att individen är en människa. Den generiska identiteten är inte således bara ett uppsätt av biologiskt fastställda egenskaper som tillhör en art. Det rör sig i lika stor grad om generella kultur konstruerad nämnare som gärna har anslag i etnicitet, nationalitet, religion, klass osv.¹⁰⁸ Sympatierna kan man därmed tolka utifrån ett grundläggande kognitiv plan med ansats i humana interpersonella egenskaper.

Vidare så var också sympatierna för Höiland betingade utifrån att han med sina ord, och Wergeland med sina, vidrörde och korrelerade med kulturens hållningar och värderingar. Dessa värderingarna och hållningarna kännetecknades av ett kristen innehåll, där förlåtelsen, bot och bättring tillsammans de mosaiska buden blandades med romantiserade ridderliga attributer. När Wergeland och Höiland yttrade sig så legitimerade först och främst hans

¹⁰⁸ Hans Fink: "Om identitetens identitet" i *Identitet i förändring*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag 1991, s. 210-213

heroism men det var just detta som också gjorde möjligt att föra honom in i ett förhållande med den ädla rövaren.

Slutsatserna som jag har deducerat ifrån min studie delar sig i två sammanflätade huvudläger. I det ena så har vi det som jag vill identifiera som betingelser för att en kriminell hjälte skall kunna ha sin uppkomst samt handlingsrelaterade förutsättningar för mobilitet ifrån kriminell till hjälte. I det andra lägret så hänger den överordnade berättelsen, det som gör att individer som placeras i detta omlopp blir seglivade igenom legendens egenskaper och där står sig förbrytaren stark som hjälte. Som det framsatts tidigare så är förutsättningarna för att kriminell skall kunna stämplas som hjälte måste tolkas utifrån situationsbetingade variabler som *när* och *hur* de aktuella handlingarna har ägt rum samtidigt som man håller i åtanke för *vem* hans eller hennes handling uppnådde en heroisk symbolik. Är hjälten en historisk skepnad så måste man också ta höjd för att granskningen av skepnaden symboliska innehåll färgas av den samtid där den förtolkas varpå den förlorar, behåller eller ökar sin heroiska innebörd.

Man kan fråga sig om det är avgörande exakt vad den kriminella handlingen är och huruvida det är utslagsgivande för skepnadens framväxt. I västlig kultur de senaste århundradena så är det vissa handlingar som passar bättre i den kriminella hjältes mönster än andra. På grund av att den kriminella hjälteskepnaden, oansett om han är i Hobsbawms kategorier ädel rövare, hämnare eller haiduk, så balanseras deras heroism hela tiden mellan att inte vara för extrema medan dem samtidigt bryter med lagen. Historien är full av kriminella vars handlingar var både storslagna och extraordinära men väldigt få av de har passerat igenom nålsögat för att betraktas som hjältar i sin samtid och av eftertiden. Man kan kanske säga att Höiland blev en hjälte tack vare Wergelands texter om han men samtidigt så är vi medvetna om att hans handlingar och livshistoria mest sannolikt hade blivit ihågkommen även utan Wergeland.

Vid många tillfällen så har användandet av onödigt mycket våld var en orsak. Män som genom historien har plundrat, dräpt och våldtagit är som oftast inte de som vi kommer ihåg som hjältar eller rättare sagt så väljer vi att inte framhäva och minnas de egenskaperna. Naturligtvis så är detta beroende på heroismen utspelade sig i en situation där våld var befogad, till och med nödvändigt för både hjälten och gruppens väl. Men för den ädla rövaren, när skepnaden förekommer i Norge de senaste 200 åren så har användandet av våld i övermått inte varit nödvändigt, snarare så har det varit nödvändigt att *inte* använda för mycket av det. Få, eller ingen, av de som har kunna flagga med den ädla rövarens motiv har

varit kända för användandet av våld eller för att ha begått mord och man kan ur det härleda att vi kanske föredrar att våra kriminella är lite mera fridfulla för att vi skall kalla dem för hjältar. Till detta så tillkommer det också ett viktigt hänsyn som måste tas till att när Höiland först traderades om hjälte under 1800-talet så rättfärdigas hans brott i den förstånd att de inte ansågs som brott mot folket, banken som han rånade stod snarare som ett symbol på myndigheter, kapital och elit.

Till detta måste det också tillföras att handlingen mister sin giltighet som lagbrott om inte lagen är representativ för den grupp i vars den kriminella hjälten har sin tillhörighet vilket ger upphov till ett av de mera problematiska sidorna vid fenomenet i den grad man önskar att specificera exakt vem som blir och varför han eller henne blir en kriminell hjälte. En möjlig lösning på problemet i ett kulturanalytiskt perspektiv kan då vara att försöka spåra generella egenskaper vid skepnaden och sedan placera den i en längre kedja av berättelser så som legender, äventyr och sägen och istället granska det meningsbärande innehållet som där föreligger och sedan koppla detta mot aktualiseringssituationen för de fenomen man försöker avkoda, det blir då möjligt att se varför en kultur påkallar berättelsen om den ädla rövaren vid givna situationer. Lösningen har inte därav universal giltighet men den har giltighet inom den kulturella kontext som vi här har förhållit oss till.

Så för att vända tillbaks till där vi startade; om vi behöver våra hjältar råder det ingen tvekan. Den heroiska rollen uppträder i olika format genom historien, ibland rör det sig om litterära fiktiva figurer och rätt som det är så besätts rollen av verkliga person. Där rollen uppträder så avspeglar den möjliga lösningar på behov och problem inom ett givet samhällsskikt, subkultur eller för kulturen generellt varpå den också verkar både samlande och förenande och ger individer en känsla av gemensam identitet. Den kriminella hjälteskepnaden uppträder igenom olika förgreningar igenom historien, vem som bär dess kapp varierar med tid och rum. Precis som med andra hjältar så är det behovet av dess symboliska laddning, *vad den gör, för vem* och *mot vilka* som avgör när den sätts i omlopp. Den ädla rövarens motiv framträder som regel där orättvisorna har vuxit sig stor och förtrycket av en eller flera gruppering är utökande. Det är i då den kriminella hjälten behövs. Således så kan man tolka det som ett positivt symptom på välfärdsstatens mände att Norge idag inte har centrala kriminella hjältar då det ville peka mot brister i rättvisa och fördelning av samhällets resurser. Det betyder inte att vart enda tecken på skepnadens återkomst är värt att bekymra sig för, men om berättelsen börjar florerar så är det kanske på tiden att börja undersöka vad som är fel.

Litteraturlista

- Amundsen, Arne Bugge: "Historiens tale og talen i historien" i *Kunnskap om kultur – Folkloristiske dialoger*. Aukrust, Knut & Eriksen, Anne (red.). Oslo: Novus forlag 1999.
- Anners, Erik: *Den Europeiske rettens historie*. Oslo: Univeristetsforlaget 1983
- Aristotels: *The poetics*. London: Penguin classics 1996
- Aukrust, Knut: "Mission impossible – Troll, St. Olav og Herkules" i *Or gamalt – Nye perspektiver på folkeminner*. Esborg, L., Kverndokk, K & Sem, L (red.). Oslo: Norsk Folkeminne Lag – Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Vol 165, 2011.
- d'Aunet, Léonine: *En pariserinnes reise genom norge til spitsbergen 1833*. Oslo: Aschehous forlag 1968.
- Bakhtin, Mikhail M.: *Spørsmål om talegenrane*. Oslo: Pensumtjeneste A/S 2005
- Beccaria, Cesare: *Om Forbrytelse og Straff & Voltaires Kommentar*. Köbenhavn: Museum Tusulanums forlag 1998.
- Bauman, Richard: *A world of others' worlds – Cross-cultural perspectives on intertextuality*. Malden: Blackwell publishing 2004
- Björnson, Björnstjerne: "Tale ved Ole Bulls grav 23. August 1880" i *Arikler og taler*. Kristiania: Gyldendalske boghandel, nordis forlag 1912-1913
- Burke, Peter: *What is cultural history*. Cambridge: Polity 2004
- Burke, Peter: *Popular culture in early modern europe*. Burlington: Ashgate 2006
- Christie, Nils: "Social kontroll" i *Kriminologi* (Red) Liv Finstad och Cecilie Høigård. Oslo: Pax forlag A/S 2007, s
- Darnton, Robert: *The great cat massacre and other episodes in French cultural history*. New York: Basic Books 1984
- Dundes, Alan: "The hero pattern and the life of Jesus" i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990
- Durkheim, Emile: "From repressive to restitutory law" i *Durkheim and the law*. Steven Luke & Andrew Scull (Red). Oxford: Oxford university press 1983.
- Elias, Norbert: *The Civilizing process – Sociogenetic and psychogenetic investigations*. Oxford: Blackwell publishing 2000.
- Flink, Hans: "Om identiteters identitet" i *Identiteter i forandring*. Aarhus: Aarhus universitets forlag 1991

- Foucault, Michel: *Overvåking og straff – Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal akademisk 1999.
- Eriksen, Anne: *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax forlag 1999.
- Eriksen, Anne: ”Noe om helter – en innledning” i *Tradisjon nr 24*. Oslo: Novus forlag 1994
- Eriksen, Anne & Selberg, Torunn: *Tradisjon og fortelling – En innføring i folklorostikk*. Oslo: Pax forlag A/S 2006
- Gilje, Nils: *Heksen og humanisten. Anne Pedersdatter og Absalon Pedersøn Beyer – en historie om trolldom i Bergen på 1500-talet*. Bergen: fagboksforlaget vigmostad & bjørke A/S 2003
- Hastrup, Kristen: *Viljen til viden – en humanistisk grubog*. Köbenhavn: Gyldendal 1999
- Hobsbawm, Eric: *Bandits*. London: Abacus 2001
- Hylland, Ole Marius: ”Fortellinger om Elvis. Om narrativ kompleksitet” i *Sagomsust – Fortelling og virkelighet*. Amundsen, A.B., Hodne, B., Ohrvik, A, (Red). Oslo: Novus forlag 2002.
- Høigård, Cecilie: ”Hva er kriminologi?” i *Kriminologi* (Red) Liv Finstad och Cecilie Høigård. Oslo: Pax forlag A/S 2007.
- Høiland, Ole Pedersen: *Ole Høilands levnetssløb: i rimede vers skrevet af han selv i fængslet*. Kristiania: G.B Strøm
- Kamen, Henry: *Early modern European society*. London: Routledge 2000.
- Lakoff, Georg & Johnson, Mark: *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago university press 1980
- Liedman, Sven-Eric: *I skuggan av framtiden – Modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Bonniers förlag 1999
- Lowenthal, David: *The heritage crusade and the spoils of history*. London: Viking 1997
- Meltzer, Harald: *Ole Høilands liv og levnet*. Kristiania Gyldendal 1919
- Munslow, Alun: *Narrativ and History*. New York: Palgrae Macmillan 2007
- Nielsen, May-Brith Ohman: *Mennesker, makt og mikrober – Epidemibekjempelse og hygiene på Sørlandet 1830-1880*. Bergen: Fagbokforlaget 2008.
- Oddande, Alf Christian: *Ole Høyland – Mestertyv og utbryterkonge*. Egersund: 2009.

- Ohrvik, Ane: ”Autoriseringen i norske svartebøker. En studie av forfatterskap i Cyprianus kunstbøgg” i *Or gamalt – Nye perspektiver på folkeminner*. Esborg, L., Kverndokk, K & Sem, L (red.). Oslo: Norsk Folkeminnelag – Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Vol 165
- Raglan, Lord: ”The hero: A study in tradition, myth and drama, part 2” i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990
- Rank, Otto: ”The myth of the birth of the hero” i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990
- Ricoeur, Paul: *Hermeneutics & the human sciences*. Cambridge: Cambridge university press 1981
- Roberts, John W.: *From trickster to badman – The black folk hero in slavery and freedom*. Philadelphia: University of Pennsylvania press 1989.
- Ross, Hans: *Norsk Ordbog – tillæg til «norsk ordbog» af Ivar Aasen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget 1971
- Segal, Robert A.: ”introduction: In quest of the hero” i *In quest of the hero*. Princeton: Princeton university press 1990
- Schafft, Angelika: ”Almenprevensjon” i *Kriminologi* (Red) Liv Finstad och Cecilie Høigård. Oslo: Pax forlag A/S 2007
- Schaanning, Espen: *Fortiden i våre hender – Foucault som vitenshåndtør Bind 1. Introduksjon, Teoretisk praksis*. Oslo: Unipub forlag 2000.
- Schaanning, Espen: *Fortiden i våre hender – Foucault som vitenshåndtør Bind 2. Historisk praksis*. Oslo: Unipub forlag 2000.
- Schaanning, Espen: *Menneskelaboratoriet – Botsfengslets historie*. Oslo: Scandinavian academic press / Spartacus forlag 2007.
- Ustved, Yngvar: *Slavene på Akershus – Historien om vårt strengeste fengsel*. Oslo: J.W. Cappelens forlag 1999.
- Wergeland, Henrik: *Samlede skrifter*. (Red) Herman Jæger, Didrik Arup Seip, Halvdan Koht og Einar Høigård utgitt av Steenske forlag - Kristiania/Oslo - 1918-1940
- Okänd författare: *Den Norske røver Ole Høilands bedrifter, eventyr, fængslig og frigivelse*. Köbenhavn: Jul. Strandbergs forlag 1900
- Okänd författare: *Livsslaven Ole Pedersen Høilands levnetsløp*. Christiania: Winther 1835

Digitale resurser

Arkivverket: *kirkebøker Nes Romerike 4*.

http://www.arkivverket.no/URN:kb_read?idx_side=81b&show=87&uid=131412&urn_read_imagesize=big&hode=nei&ls=1 Hämtad den 29.4.12

Brodahl, Ian Petter: *Kronprinsens kruttårn*. <http://www.krus.no/upload/PDF-dokumenter/kruttarnet.pdf>. Hämtad 29.03.12

Psychology today: <http://www.psychologytoday.com/collections/201203/our-heros-ourseelves/how-be-great>

Samvirkelaget: *Ballade om Ole Høiland* (2006) Hämtad ifrån:

http://www.lyricsfreak.com/s/samvirkelaget/balladen+om+ole+hiland_20884755.html
. Hämtad den 12.3.13

Vedlegg

Af Ola Graaguts nye vise om Ola Høiland

AF OLA GRAAGUTS NYE VISE OM OLA
HØILAND MED MER

Det var han *Ola Høiland* han var en slem Krabat.
Men Norge er nu vant til at blie ved Næsen ta't.
Ak, gamle Kongedømt!
Naar selv vi vilde stelle, bestandigt Andre kom.

Naar ret vi regne over, vi har kun Skam og Tab.
Men Skaal min kjære Broder paa bedre Broderskab!
Her tykkes det mig bedst,
At vende Ryg mod Østen og stirre ud mod Vest.

Er Landet vel saa lidet, skjønndt dygtig det er plukt?
Er Folket vel saa uselt, at det bør lyde smukt?
Ak, Landet engang bar,
Haarfagerætens Throne -- det var den Tid det var.

Hvis Landet er for lidet (jeg kan det neppe tro)
Desmere bør vi eje det for os selv i Ro.
Hvis Folket er for kleint,
Da bør dets Ukrud luges indtil det bliver reint.

Thi enkelt Skjelm kan stjæle bortover svenske Tull
Langtmeer af Norges Ære end vejes kan med Guld.
Men Ols Tyveri
gjør os, om end meer arme, dog ikke mindre frie.

Saa lad han Ola leve; men de, som værre er,
Bør i et Fængsel sættes, hvor Væggen er af Leer,
Og Tørv er Tagets Hvælv.
Det er den Dom som falder, naar Folket dømmes selv.

Forresten tør nok Ola det Rygte miste snart,
At Norges Bank af Alle undtagen ham er spart.
Thi har man kanske ei
Lagt Banken udi Trondhjem godt som paa aaben Vei?

Der frem i Mag kan rulle et fiendtligt Tolleri
Og femten Mand i Bredden tilfods og Rytteri.
Og med et dristigt Snit
Er Norge, før det troer det, sit fulde Hjerte qvit.

Men før til Langeleiken for sidste Gang har lydt
I Thrøndelag vemodigt og nationalt Gemyt,
De Banken ikke naae.
Men daarlig var den Fiende som ei forsøgte paa.

Men nu da Thingets Brave, stormdrevne Gnister liig,
Ad hver sin Kant er jagne, for vekt du klager mig
Min kjære Langeleik.
Det tykkes mig, som hørte jeg Kobberluren skreik.

Ole Höilands levneslöv – I rimende vers skrevet af ham selv i fængelse

1. I fængslets mørke gjemme har man mig nu indsat, og vil jeg nu istemme en sang i tausen nat; Den tidsfordriv kan være for mig i ensomhed, og undre kan den lære, hva mig er hændet ved.
2. Min' første ungdomsdage hengled i lyst og fryd, men ak! De svandt saa sage, jeg glemte Gud og dyd. Alt tidligen jeg ilte paa lastens bane ud, letsindig jeg kun smilte til dyden og dens bud.
3. Jeg femten aar var bleven; saa jag mig tjeneste tog, men ei det saa var skreven i skjæbnens store bog, at jeg mig ærlig skulde erhverve mig mit brød. Da tre aar var fulde, min tjenest jeg forskjød.
4. Hos min' forælder gamle, jeg var et aars tid vel; Istedetfor at samle til dem al fryd og held, saa tænkte jeg kun ene paa rob og tyveri, og søgte at forlene mig øvelse deri.
5. I Christianssand jeg lærte, hva baand og fængsel var! Jeg første gang proberte hva tvang at sige har. I tugthus man mig satte, mig tvang til arbeid der; Nu kunde jeg først fatte, hva frihed dog er.
6. Jeg derfor ogsaa snarlig en leilighed udfandt, hvorved jeg nok saa varlig af fængelset forsvandt. Nu var jeg fri da bleven, hvor skulde jeg nu hen? Af mennesker fordreven; Jeg tyv maatt' bli igjen.
7. Saaledes jag omvanked fra bygd til anden om, og overalt jeg sanket mig penge, hvor jeg kom; Men husligt ly jeg mangled hvorsomhelst jeg drog frem; Til leie mos jeg samled og skoven var mit hjem.
8. Man søgte nu at fange mig ved en udsendt vagt, men jeg var ikke bange og tog mig vel iagt. Men endelig det lyktes de folk at gribe mig, de visseligen tyktes, at de har sikret sig.
9. Men da vi kom et stykke paa veien blev jeg fjed(sjed?) af længer frem at rykke og mig ifra dem sled; Jeg ind i skogen ilte, hvor jeg var vant at bo. Til vagten nu jeg smilte, thi jeg var god i ro.
10. Til Arendal jeg vandred, der skjæbnen var mig god, men tingen sig forandred, da jeg det sted forlod. Paa veien blev jeg tagen og dømt til slaveri. Men jeg forandred sagen, saa jeg atter fri.
11. Nu pusterum omsider jeg fik et aar i mag; Jeg stjal ved nattetider, saavel ved høilys dag. Kort – jeg blev mer sorvoven, jo længer det led, saa jeg forlod selv skoven og trygt ad veien skred.

12. Man sendte ud i mængde folk for at faa mig fat, mig bygdelag omhegnede, men jeg var som en kat. Jeg snoede mig længe, firered dem saa net, men de vedblev at trænge mig, til jeg blev for træt.
13. Det for vidtløftig bliver ja, nær umulig var, om jeg nu her angiver hver gang, jeg flygtet har. Jeg derfor vil fortælle kun hvad mærkværdigt er, idet jeg her anmelder det vigtigste især.
14. I Helland jeg hørte, der var en rig, en præst, min vei der forbi førte derhen som allerbedest. Imidelrtid har rygtet vel dette for ham bragt, og da han for mig frygted, tog fire mand til vagt.
15. Men vagten lod jeg være ved mad og drik i ro; Jeg oversmor med tjære en rude eller to, og kom bekvemmeligen ind i den præsts kontor, hvor jeg da rigeligen af penge mig tog for.
16. Dog ikke ret saa længe der levnedes mig tid at nyde godt af penge; Thi bragte man mig did, hvor bolt og lænker gjælde der for alt andet mer; i slaveriets vælde jeg nu fik mit kvarter.
17. Det synes vel utrolig, men dog det sandhed er, at jeg forblev hel rolig i henved ni aar der. Jeg var paa vei at blive et andet menneske, idet jeg vilde gie slip paa al fristelse.
18. Dog fristelsen hin glemme ei længe udeblev, da lød dens sledske stemme og mig igjen uddrev. I følge med to andre udlærte spidsbuber, jeg vilde ud at vandre i frihed saa kjær.
19. Ved leilighed vi rømte fra vor bevogtere, og ingen ting fosømte til vor besøielse. Til standen vi nu søge, en baad vi forefandt, so os langt borte førte; I skoven vi forsvandt.
20. Nu sværmed vi krabater omkring i kompagni, men mine kammerater blev ikke længe fri. En maanedstid, ei mer, man dem til fange tog, men mig, de nok lod være. Nu ene jeg unddrog.
21. Jeg frit nu om spadserte i mangen bygd og by; I Bergen jeg proberte tilskibs at kunne fly til fremed land at drage; Men da jeg manglet pas, saa maatte jeg tilbage; Opsætte min seilads!
22. Nu jeg til min ulykke si valgte rigtig kurs; thi da jeg kom et stykke, saa greb man mig bardus og slæbede nu atter mig ind i slaveri; Hvis tvang man da først fatter, naar man har været fri.

23. saasnart jeg nu var kommen i lænkerne igjen, jeg lagde planer sammen, at overfile dem. Det mig er bleven bane, ved kraftig, sikker haand, mig friheds vei at bande og løfte lænkers baand.
24. Jeg nu en streg udførte, som alle kronet har og som man om mig hørte, den mærkelige var. Ming penge nu i tanken var eneste attraa, saa husked jeg paa banken, at der var nok at faa.
25. Jeg nu nattens mørke mig seng i gaarden ind, og laas og dører stærke flum veg for nøgeln min. Den min umag betaler, jeg tænkte, og det gikk; Thi segti tusind daler jeg derved ene fik.
26. Men lykken er ustadig, det ved enhver forvist, thi jeg kun altfor snarlig kom der, hvor jeg var sidst. Man rigtigen opdaget, at jeg var og hans mand, og det har foraarsaget, stor straf jeg vente kan.
27. Jeg udstilt til skue, ret som et fanget dyr, ja man mig nu og trued at holde mig i styr. At man et bur vil gjøre for mig i fængelset, for at jeg ei skal smøre min fod og rømme det.
28. Og eder vil jeg bede, som tænker ret og vel, at i vil ei nedbede ondt for min arme sjel. Jeg ei har mord begaaetm har dertil ei attraa; Fordi jeg haver stjaalet, jeg straf vel lide maa.
29. Farvel jeg eder byder, I alla og enhver! Om efterretning lyder engang jeg flygtet er, da undres ei derover, se intet ondt deri, den lyst som aldrig sover den lyst at være fri.